

МУСТАҚИЛ
ЮРТ
ҒАЛЛАСИ

42.112

M54.

МУСТАҚИЛ ЮРТ ҒАЛЛАСИ

ТОШКЕНТ-“ЎЗБЕКИСТОН”-2003

1302

384256

42.112

М 54

**Мустақил юрт ғалласи / — Т.: «Ўзбекистон»,
2003. — 136 б.**

ББК 42.112

М 080400000-103 2003
М 351(04)2003

ISBN 5-640-03171-9

© «ЎЗБЕКИСТОН» нашриёти, 2003 й.

ЎЗБЕКИСТОН ҒАЛЛАКОРЛАРИГА

Азиз дўстлар!

Сиз, лафзи ҳалол деҳқонларимизнинг йил бўйи белни маҳкам боғлаб қилган фидокорона меҳнатингиз туфайли мамлакатимизда илк бор 5 миллион 100 минг тонна дон ҳосили етиштирилиб, ғаллачилик соҳасида тарихий маррага эришилди.

Мен барчамизга гурур ва ифтихор бахш этадиган мана шу меҳнат ғалабаси билан, аввало, ғаллакорларимизни, қишлоқ хўжалиги соҳаси меҳнаткашларини, бутун халқимизни чин дилдан самимий табриклайман. Қўлга киритилган бу улкан ютуқнинг моҳияти ва аҳамиятини тасаввур этиш учун 1990—1991 йилларда республикамиз бўйича ўртача 940 минг тонна ғалла йиғиб олинганини айтиб ўтиш кифоя, деб ўйлайман.

Айниқса, бу йилги мавсумда республикамиз бўйича суғориладиган майдонлардан ўртача 44 центнердан, Андижон вилоятида 75,1, Самарқанд вилоятида 53,2, Наманган ва Фарғона вилоятларида қарийб 50 центнердан ҳосил олингани ўзбек деҳқонининг нималарга қодирлигини яққол намоён этиб турибди.

Бу бекиёс зафар халқимиз ризқ-рўзини бутун қилиш, мустақиллигимизнинг иқтисодий асосларини мустаҳкамлаш мақсадида бундан бир неча йил аввал ўзимизга белгилаб олган йўлимизнинг нечоғли тўғри эканини яна бир бор кўрсатади. Бунинг замирида кўп-кўп омиллар қатори одамларимизнинг ерга, мулкка бўлган муносабати, эгалик ҳиссиёти тубдан ўзгариб, ўз меҳнатидан манфаатдорлик туйғуси кучайиб бораётгани мужассам, десак, асло хато бўлмайди.

Айни вақтда қишлоқ хўжалиги, хусусан, ғаллачилик соҳасида уруғчиликка алоҳида эътибор қаратиш, илғор агротехнологияларни кенг жорий этиш, моддий манфаатдорлик ва рағбатлантириш механизмларини янада такомиллаштириш, хўжаликлар билан тайёрловчи ва хизмат кўрсатувчи ташкилотлар ўртасида шартнома интизомини мустаҳкамлаш масалаларида олдимизда қатор вазифалар турганини ҳам унутмаслигимиз даркор.

Мен ўзбек деҳқончилик мактабига хос энг яхши анъаналарни давом эттириб, бойитиб келаётган қишлоқ меҳнаткашлари ушбу хўжалик йилида бошқа соҳаларда ҳам янги-янги муваффақиятларни қўлга киритишларига тилақдошман.

Бугунги қувончли кунда ғаллакорларимизга, моҳир механизатор ва комбайнчиларга, ишбилармон фермерларимизга, барча туман ва вилоятлар раҳбарларига мамлакатимизнинг иқтисодий салоҳияти ва қудратини ошириш, халқимизнинг турмуш даражасини янада яхшилаш йўлида

сидқидилдан қилаётган меҳнатлари учун чин қалбимдан самимий миннатдорлик изҳор этаман.

Сизларга ва оила аъзоларингизга ҳамиша сиҳат-саломатлик, бахт ва саодат, ишларингизда омад ёр бўлишини тилайман. Меҳнатингизнинг роҳатини кўринг, ҳеч қачон кам бўлманг, азизларим!

*Ислом Каримов,
Ўзбекистон Республикаси
Президенти
2003 йил 6 август*

Яратганга минг бор шукрки, ўз донимизга, ўз беминнат нонимизга эга бўлган шу кунларга ҳам етиб келдик.

Ислом КАРИМОВ

КИРИШ

Ўзбекистон ғалла мустақиллигига эришди. Яқин-яқингача аҳоли эҳтиёжи учун зарур бўлган бир неча миллион тонналик дон минг машаққатлар эвазига четдан келтирилган мамлакатда қисқа вақт ичида ҳақиқий мўъжиза юз берди. Кечагина юз минг тоннанинг нари-берисида бугун бугун етиштирилган ўлкада бугун миллион-миллион тонналик олтинранг хирмонлар товланиб турибди.

Истиқлолгача пахтадан бошқа экин экилмаган далаларда бугун минг-минглаб гектарлик ғаллазорлар денгиздек мавжланиб ётибди. Энди ўзбек деҳқонининг омбори донга тўла, дастурхонидан ўз нони узилмайди. Бугун Ўзбекистоннинг ғаллачилиқни ривожлантириш борасида ҳам беқиёс имкониятларга эга эканлиги ҳеч кимга сир бўлмай қолди. Айни чоғда юртимизда гектаридан 70—80 центнердан ошириб сара дон олаётган омилкор деҳқонлар жуда кўплаб топилади. Уларнинг баъзилари ҳатто юз центнерлик мариани забт этишга ҳам муваффақ бўлишяпти. Мутахассислар эътирофича, республикада ғалла ҳосилдорлигини ошириш, унинг маҳаллий

тувроқ-иқлим шароитига мос, истиқболли навларини яратиш борасида олиб борилаётган изланишлар келажакда янада янги натижалар бериши мумкин.

Ҳаётда оддий бир янгиликдан тортиб, оламшумул ғояларнинг пайдо бўлиши ва амалга ошириши энгил кечмайди. Шу маънода, Президент Ислам Каримовнинг шахсан ташаббуси билан бошланган Ўзбекистоннинг ғалла мустақиллигига эришиш сиёсати ҳам осонликча амалга ошгани йўқ. Зотан, бундай кенг қамровли саъй-ҳаракатларни муваффақиятли тарзда поёнига етказиш оддий деҳқондан тортиб, мутахассислар, раҳбарлардан ҳам жуда катта масъулият талаб этар эди.

Энг асосийси, ғалла мустақиллигига эришиш Ўзбекистоннинг иқтисодий мустақиллигига ҳам бевосита дахлдор эди. Мазкур китобда ана шундай мураккаб бир шароитда амалга оширилган ишлар, бу йўлда дуч келинган қийинчилик ва муаммолар қай тарзда бартараф этилганлиги хусусида ҳикоя қилинади. Юртимизда ғалла етиштириш салмоғининг йилдан-йилга ошиб бориши, ҳосилдорликнинг юксалиши омиллари таҳлил қилинади. Деҳқон ва мутахассисларнинг эришилган ютуқлар аҳамияти хусусидаги фикрлари қаламга олинади.

Очиғи, истиқлол йилларида мамлакатимизда дон мустақиллигига эришиш йўлида ҳаётга жорий этилган кенг қамровли тадбирларни ихчам

бир китобда батафсил ҳикоя қилиш имкони йўқ. Бу мавзуда яна кўплаб китоблар битилиши, шубҳасиз. Чунки ўзбекнинг ўз дониغا, ўз нонига эга бўлиши истиқлол йилларида қўлга киритилган энг улкан ютуқлардан бири сифатида ҳам теран мазмун-маъно касб этади.

Ислом КАРИМОВ:

Ҳозирги кунда пахтачилик билан бир қаторда ғаллачилик ҳам қишлоқ хўжалигининг етакчи соҳасига айланиб бораётгани айниқса эътиборга сазовор.

Ғалла етиштириш маданияти такомиллашиб бормоқда, республикамизнинг мураккаб иқлим шароитига мослашган янги, серҳосил буғдой навларини яратишга қаратилган селекция ишлари яхшиланмоқда, етиштирилаётган доннинг сифати ва истеъмол хусусиятлари ҳам сезиларли даражада ошмоқда. Энг муҳими — одамларнинг, биринчи навбатда деҳқонларнинг ерга, ўз меҳнатининг натижасига бўлган муносабати тубдан ўзгармоқда.

Бугун барчамиз қишлоқда ишлаб чиқариш ва мулкчилик муносабатларини ислоҳ қилиш, деҳқон меҳнатини рағбатлантириш нақадар улкан самара беришини ғаллачилик соҳаси мисолида яққол кўришимиз мумкин.

Сўнги беш йил ичида сугориладиган ерларда ғалла ҳосилдорлиги икки мартадан зиёд ортди ва бугунга келиб ҳар гектар ҳисобига ўртача 43—45 центнерни ташкил этмоқда. Лекин бу ҳали

чегара эмас. Кўплаб хўжаликлар гектаридан 75—80 центнердан ҳосил кўтаришмоқда.

Бу йил мамлакатимиз бўйича, насиб этса, жами 5 миллион тоннадан зиёд дон етиштирилади. Ўз моҳият эътиборига кўра бу қадар улкан ғалабани бундан атиги 5—6 йил аввал, яъни биз мамлакатимизда ғалла мустақиллигини таъминлашга қаратилган Миллий дастурни амалга оширишга киришган пайтларимизда фақатгина орзу қилиш мумкин эди, холос.

Қиёслаш учун шуни таъкидлашимиз керакки, 1990—1991 йилларда ҳаммаси бўлиб Ўзбекистонимизда 940 минг тонна ғалла етиштирилган, ўртача ҳосилдорлик эса 17 центнерни ташкил қилган. Яъни, ўтган давр ичида ғалла ишлаб чиқариш 5,5 карра ўсган.

Бугун мана шу юксак минбардан туриб, барча ғаллакорларимизга, лафзи ҳалол, мард ва танти деҳқонларимизга, барча қишлоқ меҳнаткашларига, хўжалик, туман ва вилоят раҳбарларига Ватанимизнинг қудрати, халқимизнинг фаровонлигини ошириш йўлида қилаётган фидокорона меҳнатлари учун чин қалбимдан самимий миннатдорлик изҳор этиш менга чексиз мамнуният бағишлайди.

*Президент Ислом Каримовнинг
Вазирлар Маҳкамасининг
2003 йил биринчи ярим йиллиги якунларига
бағишланган мажлисидаги маърузасидан*

ЎЗБЕК НОНИ

Қайси бир замонда, қайси бир Султон
Топибди ақчани, топибди шонни.
Ва лекин дуч келиб тақдир беомон,
У орзу қилибди бир бурда нонни.

Бир улуғ аллома фикрин айлаб жам,
Сўзимни маталга йўйманглар, дебди.
Токчага бўй чўзсанг, Қуръон турса ҳам,
Нонга сира оёқ қўйманглар, дебди.

Нон ва Ўзбекистон уйқашдир азал,
Бу юртга не эллар нон деб келганлар.
Саргашта қушлар ҳам доим, галма-гал
Бу юртдан ризқини териб еганлар.

Юртим, буюклигинг билди кенг жаҳон,
Тўлди омборларинг ўз донинг билан.
Сийлайсан оламини ёзиб дастурхон,
Меҳнатдан яралган шу нонинг билан.

Сени ушбу кунда қутлайман, юртим,
Ризқингни бут қилди олтин хирмоним.
Ҳар иссиқ нонингни қуёшдай кўрдим,
Дунёга нон берган Ўзбекистоним.

*Абдулла ОРИПОВ,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Халқ шоири*

МАШАҚҚАТЛАР ОРТИДАГИ ҚУВОНЧ

Ўзбекистон эндигина мустақилликка эришган 90-йилларнинг бошларида ёш республикаимиз олдида жуда кўп муаммолар кўндаланг турарди. Энг муҳим масалалардан бири бу — аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан узлуксиз таъминлашдан иборат эди. Энг катта муаммо шунда эдики, собиқ иттифоқнинг пахта базасига айланиб қолган Ўзбекистонга шу чоққача кўплаб турдаги озиқ-овқат маҳсулотлари бошқа жойлардан олиб келинарди. Қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг асосий турларини ўзимизда етиштириш ва бу маҳсулотлар бўйича бошқа мамлакатларга қарам бўлиб қолмаслик нафақат иқтисодий, балки сиёсий мустақилликни ҳам таъминловчи муҳим омиллардан бири эди.

Маълумки, мамлакатимиз аҳолиси дон ва дон маҳсулотларини нисбатан кўпроқ истеъмол қиладди. Жумладан, 90-йилларда Ўзбекистонда ҳар бир киши йилига ўртача 170 килограммдан дон маҳсулотлари истеъмол қилган бўлса, 1994 йилларга келиб бу рақам 152 килограммни ташкил этди. Мазкур кўрсаткич собиқ иттифоқнинг бошқа

хулудларидагига нисбатан 25—30 фоиз кўпдир. Бунинг асосий сабаби — суғориладиган майдонларнинг каттагина қисми пахта билан банд бўлиб, мева-сабзавот ва чорвачилик маҳсулотлари камроқ етиштирилиши натижасида аҳоли озиқ-овқатининг асосий қисмини дон маҳсулотлари ташкил этар эди.

Ўзбекистонга йилига четдан ўртача 3 миллион тоннага яқин буғдой келтириларди. Табиийки, бундай миқдордаги ғалла асосан республикамиздан олиб чиқиб кетилаётган пахта толаси ва уни қайта ишлашдан олинаётган маҳсулотлар эвазига берилар эди. Собиқ иттифоқ таназзулга юз тутгач, ана шу ғаллани четдан ўзимиз сотиб олишимизга тўғри келди. Бунинг учун, биринчи навбатда, валюта керак эди. Баъзи ғалла сотувчи давлатлар эса ўзларининг сиёсий манфаатларини ҳам орага тиқиштиришга уринарди. Қолаверса, сотиб олинган ғаллани юртимизга етказиб келиш учун катта миқдорда йўл харажатлари ҳам талаб қилинар эди. Ана шундай мураккаб бир шароитда мамлакат Президенти ва ҳукумати озиқ-овқат таъминотида узилишлар юз бермаслиги учун барча чора-тадбирларни кўрди. Хориждан сотиб олинган ғалла мамлакатимизга етиб келиши учун маълум вақт талаб қилинар эди.

Ўша пайтларда мен республика Вазирлар Кенгашининг агросаноат мажмуасида бўлим муди-

ри бўлиб ишлар эдим. Ўзбекистонга олиб келинаётган ғалланинг неча вагонлиги, қайси темир йўл станциясида тўхтаганлиги, у ердан Тошкентга неча кунда етиб келишини ҳар куни ҳисобкитоб қилиб, ахборот ҳозирлар эдик.

Бир гал Қозоғистон ҳудудида кучли қор бўронлари содир бўлганлиги сабабли ғалла ортилган вагонларимиз у ерда бир неча кун тўхтаб қолди. Бизда эса дон маҳсулотларининг атиги уч кунга етадиган заҳираси қолган эди. Тасаввур қилинг, катта шаҳарларда агар бир кун аҳолига нон етказиб берилмаса аҳвол нима кечади? Ўшанда Президентимиз мамлакатга дон олиб келишни шахсан назоратга олди ва натижада бу борада узилиш юз беришига йўл қўйилмади. Юртбошимиз кўнглида мамлакатда дон мустақиллигига эришиш ғояси ўша пайтларда туғилган бўлса ажаб эмас...

Шундай қилиб, Президент Ислом Каримов ташаббуси ва раҳбарлигида мамлакат аҳолисини ўзимизда етиштирилган дон билан таъминлаш юзасидан махсус дастур ишлаб чиқилди. Унинг босқичма-босқич амалга оширила бошлаши натижасида бир қатор муаммолар ўз ечилиmini топди:

биринчидан, аҳолини кафолатланган тарзда дон маҳсулотлари билан таъминлаш имконияти юзага келди;

иккинчидан, деҳқонларимиз учун янги-янги иш жойлари ва қўшимча даромад манбаи яратилди;

учинчидан, пахта майдонларининг бир қисми қисқартирилиб, бу майдонларга ғалла экилиши ҳисобига экинларни алмашлаб экиш ва тупроқ унумдорлигини сақлаб қолиш имконияти яратилди;

тўртинчидан, ғалладан бўшаган ерларга такрорий экин экиш ҳисобига сабзавот етиштириш ҳажми кўпайди ва бу ҳам деҳқонларга қўшимча даромад олиш имконини берди;

бешинчидан, четдан ғалла сотиб олиш учун сарфланадиган валюта иқтисод қилиб қолинди;

олтинчидан, Ўзбекистон дон ва дон маҳсулотлари бўйича ўзга давлатларга қарамликдан қутулди;

еттинчидан, чорва моллари учун озуқа базаси янада мустақамланди.

Кези келганда, ўша вақтлар билдирилган баъзи фикр-мулоҳазаларни ҳам эслаш жоиз. Бир қатор иқтисодчи олимлар ва хорижий давлатлар вакиллари “Ўзбекистоннинг ўзида ғалла етиштириш шартми? Ундан кўра кўпроқ пахта етиштириб, толани экспорт қилиш ҳисобига ғаллани арзон нархларда четдан сотиб олган маъқул эмасми? Ахир, пахта етиштиришнинг иқтисодий самарадорлиги юқори-ку”, дея эъти-

роз ҳам билдиришган эди. Бундай фикрловчилар бугун ҳам йўқ эмас. Аммо уларнинг даъволари асоссиз эканлигини ҳаётнинг ўзи кўрсатмоқда. Юқорида биз тилга олган еттита омил ҳам шундан далолат. Қолаверса, бир гектар ерда етиштирилган 30 центнер пахта ҳосили 380 минг сўм даромад келтирса, 50 центнер ғалла 300 минг сўм даромад беради. Аммо ўша миқдордаги пахтани етиштириш учун ғаллага нисбатан 22 баробар кўп сарф-харажат талаб қилинади.

Мамлакатимизда дон етиштиришнинг ривожланиш динамикасига эътибор берайлик. 1990—1992 йилларда юртимизда жами ғалла майдони 770—870 минг гектар бўлган бўлса, шундан 220—300 минг гектари суғориладиган майдонлардан иборат эди. Унинг ҳам асосий қисмини баҳорда беда билан аралаштириб экилган дон ташкил қилган. Ғалла майдонларининг кўпини (550—560 минг гектарини) лалмикор майдонлар ташкил қилган. Лалмикорликда ҳосилдорлик 7,5—9,0 центнердан ошмаган.

Суғориладиган майдонларда ғалла экинлари 1993 йилдан кўпайтирила бошланди. 1996 йилга келиб умумий ғалла майдони 1116,2 минг гектарга етказилди. Ҳосилдорлик 1992 йилги 23,5 центнер ўрнига 2002 йилда бу кўрсаткич 42,4 центнерга етди ёки салкам икки мартаба кўпай-

ди. Ялпи ҳосил эса сугориладиган майдонларда 1993 йилдаги 814 минг тоннадан 2002 йилда 5366,8 минг тоннага етказилди (1-жадвал).

Таҳлиллардан кўриниб турибдики, дон етиштириш экин майдонларини кенгайтириш ва ҳосилдорликни ошириш ҳисобига кўпайтирилган. Шунини ҳам таъкидлаш керакки, республика-

мизда лалми ғалла майдонлари бироз камайди. Агар 1991 йилда 549,3 минг гектар ана шундай ерларга дон экилиб, ўртача 7,4 центнердан ҳосил олинган бўлса, 2002 йилга келиб 176,5 минг

*Деҳқон-ки, дона сочар,
ерни ёрмоқ била ризқ
йўлин очар... Олам аҳли
маъмуриғи алардин, олам
аҳли масруриғи алардин.
Ҳар қаён қилсалар ҳаракот,
элга ҳам қут еткурур, ҳам
баракот.*

Алишер Навоий

гектар лалми майдонга ғалла экилди ва ҳосилдорлик 9,7 центнерни ташкил қилди (2-жадвал). Агар 1991 йилда давлатга сотилган ғалла миқдори 148,3 минг тоннани ташкил қилган бўлса, 2002 йилга келиб бу кўрсаткич 2454,8 минг тоннани ташкил қилди ёки 16,5 мартаба ошди (3-жадвал).

Шундай қилиб, мамлакатимизда бошланган ғалла мустақиллигига эришиш борасидаги эзгу саъй-ҳаракатлар 1997—1998 йилларга келиб тўлиғича амалга оширилди. 1998 йилдан бошлаб давлат эҳтиё-

жи учун сотиб олинаётган дон миқдори 2 миллион тоннадан ошиб кетди. Натижада четдан галла сотиб олишга эҳтиёж қолмади.

Бугунги кунда мамлакатимиз аҳолиси дон ва дон маҳсулотлари билан барқарор таъминланган. Бунга эса дон мустақиллиги дастурини изчиллик билан босқичма-босқич амалга ошириш эвазига эришилди. Булар нималардан иборат эди? Аввало, деҳқонларимизни галла етиштиришга ўргатиб, бу соҳадаги моддий манфаатдорлик юқори даражага қўйилганлиги ютуқларнинг бош омили бўлди. Галла етиштиришнинг оила пудрати асосида ташкил қилиниши ва давлат буюртмасининг аста-секин камайтириб борилиши, режадан зиёд етиштирилган донни эркин сотиш имконияти яратилганлиги ҳам вақтида ва тўғри амалга оширилган тадбирлар бўлганлигини ҳаётнинг ўзи исботламоқда.

Шунингдек, галла уруғчилигига катта эътибор берилди. Ёдимда, 90-йилларда уруғлик дон тайёрлаш ва уни тозалаш, дорилаш ва қадоқлаш ишлари яхши йўлга қўйилмаганлиги туфайли ҳар йили экиш даврида уруғлик муаммоси кўндаланг бўлар эди. Оқибатда истеъмол учун мўлжалланган галланинг бир қисми уруғликка ажратилар ва кўпинча тозаланмасдан экилаверар эди. Натижада пайкаларни бегона ўт босиб, ҳосилдорлик пасайиб кетарди.

Бундай ҳолатга зудлик билан барҳам бериш лозим эди. Шу боис республикамиздаги барча хўжаликларни сифатли галла уруғи билан таъминлаш вазифаси Андижон вилояти галлакорлари зиммасига юклатилди. Тез орада у ерга Германиянинг “Петкус” фирмасида ишлаб чиқарилган замонавий уруғлик донни тозалаш ускуналари ўрнатилди. Шу тариқа галла уруғлиги етиштириш, уни тозалаш, дорилаш ва қадоқлаш ишлари саноат асосида ташкил қилинди.

Очиғи, галла уруғлиги етиштиришнинг андижонликлар зиммасига юклатилишида ҳам ўзига хос маъно бор эди. Бу ўринда вилоят деҳқонларининг юқори малака ва тажрибага эга эканлиги, ҳудуднинг тупроқ ва иқлим шароити галла етиштириш учун анча қулай эканлиги ҳисобга олинди. Бошланган ишларга илмий йўналиш бериш мақсадида Андижонда суғориладиган ерларда галла ва дуккакли ўсимликлар етиштириш илмий-тадқиқот институти ташкил қилинди.

Буларнинг барчаси тез орада ўзининг ижобий натижасини берди. Жумладан, 1997—1999 йилларда вилоят бўйича ҳосилдорлик 64,7 центнерга, ялпи ҳосил эса 449 минг тоннадан 492 минг тоннага етказилди. Шу йиллари вилоят хўжаликлари ўзларини сара уруғлик билан таъминлаш билан бир қаторда, мамлакатимизнинг барча ҳудудларига йилига ўртача 175 минг тон-

на шундай уруф етказиб берди. Бундай муваффақиятлар сирини, аввало, вилоятда экилган галла навларини танлаш яхши йўлга қўйилганлиги, минтақа тупроқ ва иқлим шароитида энг юқори ҳосил берадиган навлари экилганлиги билан изоҳлаш мумкин. Вилоятда 1999 йилда 2000 йил ҳосили учун 74 минг гектар майдонга кузги буёдой экилган эди. Унинг 66 минг гектарини элита ва 8 минг гектарини суперэлита уруғлари ташкил қилди. Шундан Россиянинг Краснодар ўлкасидан олиб келинган “Уманка” нави 39,5 минг гектарга, “Крошка” нави 24,5 минг гектарга, “Княжна” нави 3,7 минг гектарга, “Леукурум” нави 1,1 минг гектарга, элита навларидан “Эхо” 277 гектарга, “Дельта” 1863 гектарга, “Юна” 933 гектарга, “Половчанка” 2259 гектарга, экилди. Вилоят бўйича уруф фақат биринчи синф даражасига етказиб экилди. Андижонликлар маҳаллий шароитга мос навларни танлаб олиш ва шу тариқа сара уруф тайёрлаш ишларини йилдан-йилга такомиллаштириб бормоқда. Бу эса, ўз навбатида, бошқа ҳудудларга ҳам 1 ва 2-синфларга мансуб сара уруф етказиб бериш имконини яратди.

Шу билан бирга, галлачилик тармоғининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш устида ҳам жадал иш олиб борилди. Маълумки, 90-йилларнинг бошларида республикада асосан лал-

микор ҳудудларга дон экилганлиги сабабли су-
гориладиган ҳудудларда ғаллачилик техникаси де-
ирли йўқ эди. Айниқса, дон ўриш комбайн-
ларининг етишмаслиги сабабли кўпинча ғалла
ўрими 2—2,5 ойга чўзилиб кетарди. Мавжуд ғал-
ла ўриш комбайнлари асосан Россияда ишлаб
чиқарилган “Нива” ва “Енисей” лардан иборат
бўлиб, уларнинг ҳар бири бир кунда бор-йўғи
3—4 гектар ердаги ғаллани ўриб бериш имкони-
га эга эди, холос. Бунинг устига, ана шу комбайн-
лар юқори ҳосилли пайкалларни ўришга мўлжал-
ланмаганлиги туфайли ҳосилдорлик гектаридан
30 центнердан ошадиган майдонларда дон ис-
рофгарчилиги ҳаддан зиёд кўп бўларди. Шунинг
ҳисобга олиб, Президент Ислам Каримов ғал-
лачиликнинг моддий-техника базасини мустаҳ-
камлашга ҳам жиддий эътибор қаратди. Махсус
тузилган гуруҳ дунё мамлакатларида ишлаб чи-
қарилаётган ғаллачилик техникаларини ўрганиб
чиқди. Ана шу гуруҳга мен раҳбарлик қилган эдим.
Биз Германия, Англия ва АҚШдаги “Класс”,
“НВД”, “Джон-Дир”, “Массей Фергюссон”,
“Кейс Корпорейшн” каби машҳур компаниялар-
да бўлиб, уларда ишлаб чиқарилаётган ғаллачи-
лик техникаларини ўргандик. Пировардида АҚШ-
нинг “Кейс Корпорейшн” компанияси томони-
дан ишлаб чиқарилаётган “Кейс” русумли
комбайнлар танлаб олинди.

Тез орада компания билан узоқ муддатга мўлжалланган ҳамкорлик шартномаси тузилди. “Кейс”лар бир кунда ўртача 25—30 гектар ердаги ғаллани ўриб бериш имконига эга. Муҳими, улардан фойдаланилганда, доннинг нобудгарчилик даражаси 0,5 фоиздан ошмайди. Шунингдек, ғаллачилик учун зарур бўлган бошқа турдаги техникаларнинг ҳам бир қисми хориждан сотиб олинди, баъзи турлари эса ўзимизнинг заводларда ишлаб чиқарила бошлади. “Кейс Корпорейшн” компаниясидан “Магнум” русумли юқори унумли тракторлар ҳам сотиб олинди. Ғаллачиликнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш эса уруғ экишни 8-10 кунда, ўримни 20 кунда тугатиш имкониятини берди. Бу эса, агротехник тадбирларни ўз вақтида ўтказиш ҳисобига ҳосилдорликни ошириш ва етиштирилган ҳосилни нобуд қилмасдан қисқа муддатда ўриб олишда кўл келди.

Бугунги кунда мавсум чоғида мамлакатимиз далаларида 1791 та “Кейс” русумли ғалла ўриш комбайни ва 1945 та “Магнум” трактори юқори унум билан ишлатилаяпти (5-жадвал). “Кейс Корпорейшн” билан ҳамкорлик ривожига Президент Ислон Каримов ва мазкур компания Президенти жаноб Россонинг бир неча бор бўлиб ўтган учрашувлари катта аҳамиятга эга бўлди. Ана шундай мулоқотлар натижаси ўлароқ, “Кейс

Корпорейшн” компанияси билан қўшма корхона тузилди ва бугунги кунда мазкур русумдаги комбайн ҳамда тракторлар учун зарур бўлган бир қанча турдаги эҳтиёт қисмлар Ўзбекистонда ишлаб чиқарилмоқда.

Юртимизда ғаллачиликнинг моддий-техника базаси мустаҳкамланиб бориши уни етиштириш технологиясини такомиллаштириш имконини ҳам яратди. Шунингдек, ғаллачиликни минерал ўғит ва химикатлар билан таъминлашга катта эътибор берилди. Буларнинг барчаси ҳосилдорликнинг ошиб боришига туртки бўлди. Агар 1991 йилда республика бўйича ҳосилдорлик ўртача 11,9 центнерни ташкил қилган бўлса, 2002 йилга келиб, бу кўрсаткич суғориладиган майдонларда 42,4 центнерга етди. Ҳосилдорлик барча вилоятларда ўсиб борди. 2002 йилда энг паст ҳосилдорлик Қорақалпоғистон Республикаси хўжаликларида қайд этилиб, гектаридан ўртача 22,2 центнердан дон олинди. Андижон вилояти хўжаликларида энг юқори кўрсаткичга эришилиб, ҳосилдорлик 67,5 центнерни ташкил қилди.

Вилоятнинг Балиқчи, Марҳамат, Асака, Шаҳрихон туманларида эса ҳосилдорлик 79 центнергача кўтарилди. Қатор хўжаликлар, жумладан, Шаҳрихон туманидаги Саримсоқов номидаги ва “Бўстон” ширкат хўжалиги, Булоқбоши тумани-

даги Ойбек номидаги ширкат хўжалиги, Жалолкудуқ туманидаги “Қатортол” ширкат хўжалиги ва Балиқчи туманидаги Х.Эргашева номидаги ширкат хўжалигида ҳозир гектаридан 88—91 центнердан ҳосил олинмоқда.

Бу муваффақиятларга осонлик билан эришилгани йўқ, албатта. Бунинг замирида чуқур илмий асосга таянган кенг кўламли ташкилий ишлар турибди. Аввало, шуни айтиш керакки, деҳқонларимиз ҳали сувли ерларда галла етиштиришга ўрганмаган эди. Асосан пахтачилик билан шуғулланиб келаётган деҳқоннинг галлачилик сирларини эгаллаши учун маълум вақт керак эди. Фаллаоролда жойлашган Лалмикор деҳқончилик илмий-тадқиқот институти ўша пайтгача асосан галланинг лалмикор навлари селекцияси ва агротехникаси билан шуғулланиб келган. Олимларнинг галлачилик бўйича тавсиялари ва илмий ишлари кўпроқ лалмикорликка бағишланган эди. Бундан ташқари, республикада етиштирилаётган галла навлари ҳам лалми майдонларда экишга мўлжалланган. Галла майдонларининг кенгайтирилиши суғориладиган майдонлар учун ҳам навлар ва уруғлар тайёрлашни тақозо этарди.

Масаланинг яна бир муаммоли жиҳати, республикамизда мавжуд галла навлари асосан баҳорда экишга мўлжалланган эди. Шунини ҳисобга

олиб, Россиянинг Краснодар ўлкасидан кузда экиладиган навлар уруғи олиб келинди. Ўз навбатига, ана шу навлар орасидан Ўзбекистоннинг тупроқ ва иқлим шароитида юқори ҳосил берадиганларини танлаб олиш каби муҳим вазифани бажаришга тўғри келди. Бу масалада чуқур илмий таҳлиллар ва тажрибалар олиб бориш лозим эди. Шунини ҳисобга олиб, Президент Ислам Каримов ташаббуси билан республика Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 25 августда қабул қилинган 419-сонли қарорига асосан Андижон вилоятида Суғориладиган ерларда ғалла ва дуккакли ўсимликлар илмий-тадқиқот институти ташкил этилди. Орадан бир йил ўтгач, бугдой навларини ҳар бир минтақага мослаштириш, уларни парваришлаш агротехникасини ишлаб чиқиш мақсадида ҳукумат қарорига биноан институтнинг Қорақалпоғистон Республикасида ва вилоятларда ҳам филиаллари ташкил этилди. Институтнинг ҳар бир филиалига тадқиқотлар олиб бориш учун 300 гектардан суғориладиган ер ажратилди.

Бу филиалларнинг вазифаси бошоқли дон, дуккакли ва мойли экинларнинг селекцияси ҳамда уруғчилиги бўйича илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш, бу борада янги технологиялар яратиш, такрорий ва оралиқ экинларни кенг жорий қилиш ҳисобига суғориладиган майдон-

лардан бир йилда икки-уч марта ҳосил олиш, чет эл илмий марказлари билан алоқаларни мустаҳкамлаш, уларда яратилган селекция ютуқларини, навларни ўрганиш, танлаш ва жорий этишдан иборат эди. Филиаллар фаолиятини яхшилаш эса қисқа муддат ичида бошоқли дон экинлари коллекциясини ўрганиб, уларнинг маҳаллий шароитга мос келувчи юқори ҳосилли ва эртапишар навларини танлаш, касаллик ва зараркунандаларга чидамли, истиқболли навларни парваришlash технологиясини яратиш ишларини кенг миқёсда олиб бориш имкониятини берди.

Андижон ғаллачилик институтида қисқа вақт ичида республикаимизнинг суғориладиган ерларида буғдой ва бошқа экинлар селекциясига асосланиб, буғдойнинг 1000 дан зиёд, соянинг 19 та, нўхатнинг 12 та, ясминнинг 10 та, ловия ва мошнинг 17 навлари намуналари ўрганиб чиқилди. Улар орасидан минтақамиз шароитида юқори ҳосил берувчи турлари танлаб олинди. Институт олимлари шу чоққача кузги буғдойнинг 10 та янги навларини яратдилар. Уларнинг “Чиллаки”, “Андижон-1”, “Андижон-2”, “Андижон-3”, “Андижон-4”, “Бобур”, “Дурдона” ва “Марс-1” сингари 8 таси юмшоқ буғдой, “Қаҳрабо” ва “Садаф” каби турлари қаттиқ буғдой навларига мансуб. “Чиллаки” ва “Андижон-2”

навлари эса республикамизнинг бир қатор минтақаларида экишга тавсия этилди. “Чиллаки” нави 2003 йил ҳосили учун 91,7 минг гектар ерга экилди. “Андижон-1” ва “Андижон-4” истиқболли навлар қаторига киритилиб, Давлат нав синаш комиссияси шохобчаларида синовдан ўтказилмоқда.

Бугунги кунда институтда 38 нафар юқори билим ва малакага эга бўлган илмий ходимлар фаолият кўрсатишмоқда. Улардан 2 нафари фан доктори, 6 нафари фан номзоди илмий даражасига эга. Бундан ташқари 3 киши фан номзоди ва 1 киши фан доктори диссертацияларини ҳимоя қилиш арафасида турибди. Институтнинг Ғалла-орол филиалида ҳам кенг кўламда селекция ишлари олиб борилмоқда. Бу ерда ҳам буғдойнинг бир неча янги навлари яратилиб, Давлат нав синаш комиссиясига топширилди. Булар “Янги-обод”, “Альбудум-2000”, “Орзу”, “Ишонч”, “Дўстлик” ва “Ғайрат” каби юмшоқ буғдой ва “Меленонус-170”, “Садаф” сингари қаттиқ буғдой навларидир.

Хулоса қилиб айтганда, олиб борилаётган илмий-тадқиқот ишлари, янги яратилаётган истиқболли навлар, деҳқонларимизнинг фидоко-рона меҳнати, фермерларнинг ғалла етиштиришдан манфаатдорлиги ортиб бориши, ғаллачиликнинг моддий-техника базаси мустаҳкамланиши,

бу ишларнинг давлат ва шахсан Президент Ислам Каримов томонидан қўллаб-қувватланаётганлиги республикаимиз ғаллачилигини янги босқичларга кўтариш имкониятини яратмоқда. Эндиликда Ўзбекистон фақатгина ўз аҳолисини дон маҳсулотлари билан таъминлаб қолмасдан, хорижга ҳам ғалла экспорт қилувчи давлатлар қаторига қўшилиб бормоқда.

*Расулмат ҲУСАНОВ,
Ўзбекистон Бозор ислоҳотлари
илмий-тадқиқот институти директори,
иқтисод фанлари доктори, профессор.*

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ ҒАЛЛАКОРЛАРИГА

Қадрли дўстлар!

Сизларни давлатга 230 минг тоннадан зиёд сара дон етказиб бериб, мамлакатимизда биринчи бўлиб ғалла тайёрлаш бўйича шартнома режасини муваффақиятли бажарганингиз билан чин қалбимдан муборакбод этаман.

Бу ғалабани қўлга киритишда Сурхон воҳаси миришкорларининг бой деҳқончилик тажрибаси, ризқ-рўзимиз манбаи — ерга, меҳнатга янги гача муносабати, гайрат-шижоати, доимо янгиликка интилиш каби олижаноб фазилатлари асосий омил бўлгани шубҳасиз.

Сизларнинг об-ҳаво ноқулай келган бу йилги шароитда кетма-кет ёққан ёмғир, айниқса жала ва дўл сингари табиат инжиқликларини енгиб, бошоқли дон экинларини юксак агротехника талаблари асосида парвариш қилганингиз, ўрим-йиғимни уюшқоқлик билан ўтказиб, ҳар гектар ердан 43 центнердан ҳосил кўтарганингиз бу ҳақиқатни яққол исботлаб турибди.

Келажакка катта умид ва ишонч билан қараб астойдил меҳнат қилаётган сиз, мард ва ориятли, ўз сўзида қатъий турадиган Сурхондарё аҳли

бошқа соҳаларда ҳам белгиланган марраларни эгаллашингизга барчамиз ишонамиз.

Мен, фурсатдан фойдаланиб, омилкор деҳқон ва фермерларни, ширкат хўжаликлари аъзоларини, механизатор ва мутахассисларни, бир сўз билан айтганда, шу улкан хирмонга ўз ҳиссасини қўшган барча инсонларни бугунги меҳнат зафари билан яна бир бор қутлайман.

Сиз, азизларга сиҳат-саломатлик, эл-юртимиз фаровонлиги йўлидаги эзгу ишларингизда янги-янги ютуқлар, хонадонларингизга эса тинчлик, файзу барака тилайман.

Доимо ишингиз бароридан келсин, бахту омадингизни берсин, қадрдонларим!

*Ислом КАРИМОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Президенти
2003 йил 29 июнь*

МУСТАҚИЛЛИК БУҒДОЙПОЯЛАРИ

Ўзбек халқининг жаҳонга кўз-кўз этса арзийдиган фазилатлари бисёр. Ҳамюртларимизнинг бир-бирларига эзгу тилаклар изҳор этишларини шулар сирасига киритиш мумкин. “Ризқу насибангиз бутун бўлсин”, дея ният билдиришади кишилар бир-бирларига. Омбори ғаллага тўла хонадоннинг дастурхони ҳам тўкин, эртасидан кўнгли тўқ бўлади. Бундай элда тўй-тантаналарнинг кети узилмайди.

Ўзбекистон Қаҳрамони, таниқли адабиётшунос Озод Шарофиддинов бир суҳбатда буғдой донасининг қудрати ҳақида гапириб, бундай деган эди: “Бир донишманддан: “Дунёда энг паҳлавон нима?”, деб сўрашибди. “Буғдой донаси”, дея жавоб берибди у. Назаримда, донишманд буғдой донаси устида ётган залворли тупроқ юкини назарда тутган. Чунки буғдой донаси тупроқни ёриб қўқариб чиқади. Аслида бу ҳаётнинг қудратидан. Ана шу ҳаёт ато этган қудрат ҳосиласи бўлмиш дон инсон учун нақадар азиз ва лазиздир”.

Дарҳақиқат, дон — ризқ-рўз, тирикчилик рамзидир. Ундан тайёрланадиган хилма-хил, бўрсил-

доқ нонлар азиз неъмат сифатида бениҳоя қадрланади. Одамлар унинг ушоғини ҳам увол қилмасликка интилишади. Болалик чоғларимизда бувим раҳматли айтгувчи эди: “Кимки, ҳар куни дастурхонга тўкилган қирқта ушоқни териб еса, унинг ризқ-насибаси бутун, рўзғори баракали бўлади”. Бу сўзлар бизнинг мурғак шууримизга чуқур сингиб қолган эди. У кишига тақлид қилиб, ҳар куни дастурхондан қирқта ушоқ териб ер эдик. Энди ўйласак, ана шу сўзлар замирида ҳам табаррук неъмат бўлмиш нонни эъзозлашдек ҳикмат мужассам экан.

Халқимиз ҳаётида азалдан нон билан боғлиқ қўплаб удумлар, анъаналар шаклланган. Бирон кишини узоқ сафарга кузатаётиб, унга қўшалоқ нонни тишлатиш ва то у қайтиб келгунча ана шу нонларни сақлаб қўйиш одат тусига кирган. Унинг ой бориб, омон қайтиши, ўз юртидан ризқи узилмаслиги учун шундай қилинган. Аксарият хонадонлар тўрида ҳарбийга кетган йигитлар тишлаган қўшалоқ кулча осиглиқ туришига ўрганиб қолганмиз. Оналаримиз олис гўшаларда юрган ўғилларини беҳад соғинганларида ана шу неъматга термулиб ўтирганликларига гувоҳ бўлганмиз. Ўзбекчиликда йигит билан қизнинг бошини қовуштириш ҳам нон ушатиш маросими билан бошланади. Хонадонимизга меҳмон келганда эса дастурхонга энг аввало нон қўйилади.

Нон — биз учун лафзи ҳалоллик, тўғрилик, иймону виждон рамзи ҳамдир. Нон қўйилган жойда ёлғон сўзламаслик, нонни ушлаб ичилган қасамга минбад хиёнат қилмаслик бунинг исботидир. Нон ҳақида гап кетганда, онам сўзлаб берган бир ривоят ёдимга тушади. У кишининг айтишларича, қадим замонлар бир қишлоққа кутилмаганда қароқчилар бостириб келибди. Қишлоққа кираве-ришдаги катта йўл бўйида яшайдиган нуроний кампир бу вақтда тандирда нон ёпаётган экан. У шовқин-сурон солганча бостириб келаётган қуролли суворийлар олдига тандирдан янгигина узилган, ёқимли ҳиди димоқларни қитиқловчи бўрсилдоқ нонлар билан пешвоз чиқибди.

— Хуш келибсизлар, болажонларим, — дея сўз бошлабди кампир ўзига ажабланиб тикилиб турган суворийларга юзланиб. — Меҳмонни нон билан кутиб олиш одатимиз бор. Биламанки, сизлар ҳам бу ерга яхши ниятлар билан қадам ранжида қилгансиз. Азиз меҳмонимиз бўлинглар.

Шу чоғ суворийлар сардори отидан тушиб, кампирнинг қўлидаги нондан бир бурда ушатиб ебди.

— Раҳмат, онажон, — дебди у. — Сизнинг мана шу бир бурда нонингиз ҳар қандай меҳмондорчиликдан аъло. Энди бизга рухсат беринг, оптимизга қайтайлик.

Суворийлар бошлиғи бу воқеадан қаттиқ таъсирланибди.

четдан дон келтириш муаммосига ҳам барҳам бериш лозим эди.

— *Муҳтарам Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов томонидан Ўзбекистоннинг ғалла мустақиллигига эришиш ғояси илгари сурилишига бир қатор жиддий омиллар сабаб бўлган эди,— дея хотирлайди Ўзбекистон Республикаси Президентининг Давлат маслаҳатчиси Исмоил Жўрабеков. — Мен ўша пайтларда ҳукумат миқёсида масъул вазифада ишлаганлигим боис уларнинг барчасидан яхши хабардор эдим. Айниқса, мустақилликнинг дастлабки йилларида мамлакатимизда ғалла тақчиллиги жиддий муаммога айланган эди. Мана бир мисол. Ўша йилларнинг бирида мамлакат ғалла захирасининг “таги” кўришиб қолган бўлса-да, мутасадди шахслар амалда ҳеч қандай чора кўришмаган. Бу ҳақда ҳеч ким Президентга очиқ айтмаган. Кутилмаганда вазият жуда қалтис тус олди. Шундан сўнг мамлакатимиз раҳбари махсус комиссия тузиб, унга мени раис этиб тайинлади. Биз зудлик билан омборларимизда қанча буғдой борлигини аниқлашга киришдик. Ғалла ҳаммаси бўлиб 12—15 кунга етарди, холос.*

Ана шундай мураккаб бир шароитда Ислом Абдуғаниевич қатъият билан иш юритди. Тез кунлар ичида Россиядан 100 минг ва Украинадан 50 минг тонна дон олиб келдик. Шу тариқа юз бериши муқаррар бўлган дон танқислиги муаммоси барта-

раф этилди. Шундан сўнг Президент ғалла мустақиллиги ҳақидаги масалани ўртага қўйди.

Бу жараён осон кечгани йўқ. Дастлабки йили 500 минг гектар майдонга дон эккан бўлсак, кейинчалик бу рақам сувли майдонда 1 миллион гектарга ва лалми ерда эса 250 минг гектарга етказилди. Бир вақтлар ўзимизда 500—700 минг, нари борса, 1 миллион тонна ғалла ишлаб чиқариларди. Аммо аҳоли эҳтиёжи учун 4,5—5 миллион тонна дон керак эди. Ҳар йили миллионлаб тонна бугдойни пахтанинг пулига четдан сотиб олишга мажбур эдик. Шунинг ўзи 350—400 миллион долларга тушарди. Уша йиллар пахта пулининг кўп қисми нонга кетарди, десам янглишмаган бўламан.

Президентимиз масалани кўндаланг қўйди: ғалла мустақиллигига эришишимиз шарт!

Ғалла мустақиллигига эришиш ҳаракатлари бошланган дастлабки йилларда республика бўйича суғорма ерлардан ўрта ҳисобда 21—22 центнердан ҳосил олинарди. Шунинг учун баъзилар: “Нима учун унумдор ерларга пахта ўрнига ҳосилдорлиги паст бўлган ғалла экишимиз керак?” дея норози бўлишган эди. Бироқ бу борада бошланган кенг кўламли ислохотлар натижасида республикамизда ғалла ҳосилдорлиги ҳам юксалиб борди. Мана, ҳозир Фарғона, Наманган ва Самарқандда бу кўрсаткич 45—50 центнерга тўғри келаётган бўлса, Андижонда

72—73 центнерни ташкил этаяпти. Ҳатто, Хоразмдек шимолий вилоятда ҳам деҳқонлар 45 центнердан ошириб дон етиштиришаяпти. Бир вақтлар гектаридан 7—8 центнердан ғалла олинган Қорақалпоғистонда эса бугун 30 центнердан, айрим хўжаликларда эса 45—50 центнердан дон олишаяпти. Ҳозир бизда ғалла ҳосилдорлиги кўрсаткичлари қўшни республикалардагига нисбатан 1,5—2 барабар ортиқ. Дончилик бизда анча сердаромад тармоққа айланган. Ҳамма хўжаликлар соф даромад олган. Пудратчи ёки фермер шартномадан зиёд етиштирилган ҳосилидан яхшигина моддий манфаат кўраяпти. 2002 йили 180—200 тонна бугдойни ўзининг шахсий омборига тўккан фермерлар бўлди. Қишлоқдаги оддий одамларнинг ҳам камида беш-ўн қоп уни бор. Чунки, аҳоли ҳам томорқасида дон етиштиришга ўрганди. Мамлакатимиз тарихида илк бор хорижга ун экспорт қилишга киришилди.

Биз атиги ўн йил ичида четнинг ғалласига қарамликдан буткул халос бўлиб, ана шу даражага эришдик. Баъзи давлатларга эса бунинг учун 30—40 йил керак бўлганлиги ҳеч кимга сир эмас. Ҳозир биз ғалла уруғчилигига ҳам жиддий эътибор беряпмиз. Шу мақсадда Президентимиз ташаббуси билан Андижон ғаллачилик илмий-тадқиқот институти ташкил этилди. У ерда маҳаллий тупроқ-иқлим шароитларига мос, серҳосил навларни яратиш бўйича самарали тадқиқотлар

олиб борилаяпти. Чунки ўзимизнинг ҳосилдор ва юқори сифатли ғалла навларимизга эга бўлишимиз керак.

Бизнинг ана шу ютуқларни қўлга киритишимизда биринчи навбатда ҳурматли Президентимизнинг қатъияти, ташаббускорлиги ва узоқни кўра билиши қўл келди. Очиғи, у киши ғалла мустақиллигига эришиш ғоясини ўртага ташилаган дастлабки пайтларда, ҳатто, менинг ҳам кўнглимда алланечук ҳадик, хавотир йўқ эмасди. Бу иш қўлимиздан келармикин, дея ташвишга тушган эдим. Аммо тез орада шубҳа-ю гумонларим ўринсиз эканлигига ишонч ҳосил қилдим. Чунки Юртбошимиз ўшанда халқимизнинг айна дилидаги гапни топиб айтганлиги сабабли одамлар бу ишга ғайрат билан киришган эди. Очиғини айтиш керак, ўзбекнинг ўз ғалласига эга бўлишида Президент Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг беқиёс хизматларини ҳеч нарса билан қиёслаб бўлмайди.

— Мустақилликкача Москвадан бериладиган нарядлар асосида Самара, Куйбишев ёки Украинадан дон келтириларди, — дея ҳикоя қилади ўша чоғлар Сурхондарё вилоятида дон таъминоти бўйича масъул вазифада ишлаган “Ўздон-маҳсулот” корпорацияси бошқаруви раисининг ўринбосари Примқул Алиёров. — Кейинчалик бу борада ҳам узилишлар юз бера бошлади. “Марказ”даги бошқарув сусайганини шундан

ҳам билиш мумкин эди. Ўзимиз ўша жойлардаги заводларнинг аҳволи билан танишганмиз. Далаларда буғдойлар қор остида қолиб кетар, бунинг сабабини сўраганимизда, “техника кам, бензин йўқ”, қабилидаги жавобни эшитардик. Биз бир мисқол буғдойга зормиз, улар бўлса, неча минглаб тонна донни ана шундай исроф қилишарди. Бундай аҳволни кўриб, ич-ичимиздан ачиниб кетардик.

**Бировнинг бергани —
кўргулик, меҳнатнинг
бергани — тўйгулик.
Ўзбек халқ мақоли**

Бизга Қозоғистоннинг Актюбинск вилояти, Новоходенск туманидан ун олиб келиш учун наряд берилган эди. Юқоридан

топшириқ ҳам бор. Лекин белгиланган юкни Новоходенскдан вагонларга юклаб беришмайди. Охир-оқибат ўзимиз юк ортиш учун одам олиб бордик. Ажабланарлиси, ҳали ишга тушмаган заводдан ун олиб келиш учун бизга наряд беришган экан. Бизни ана шундай лақиллатишган. Йигламоқдан бери бўлиб ортга қайтдик. Илож қанча, ўзимиз Ўзбекистондан мутахассисларни олиб бориб, ўша заводни ишга туширдик. Хирмондаги буғдойни у ерга ташиб бориб, тегирмонда тортиб, поездга ортиб келдик.

Мустақилликкача Сурхондарё вилояти бўйича 11200 тонна буғдой етиштирилган эди, холос. Аҳоли эҳтиёжи учун эса камида 200 минг тонна

галла керак. Вилоятдаги энг долзарб масала ҳам дон таъминоти эди. Ҳар бир мажлисда биринчи галда шу ҳақда гап борарди. Омборлар эса бўшаб ётарди. Халқнинг таҳликага тушмаслиги, ноўрин ваҳималар тарқалиб кетмаслиги учун бир вагон ун келтирсак ҳам ҳамманинг кўзи тушадиган жойга тахлаб қўярдик. Бу эса одамларга қандайдир таскин берар эди. Аммо бирибир айримлар бизга ишонмай, жанжал кўтаришга уринган эди. Шундай вазиятда ҳам босиқлик билан халққа мавжуд аҳволни батафсил тушунтириб, можарони тинч йўл билан ҳал қилган эдик.

Кўпчилик яхши эслайди, 1991—1992 йилларда қўшни давлатлардан бири билан ана шу муҳим масала юзасида ўзаро келишувга эришилган эди. Унга кўра мазкур давлат мамлакатимизга икки миллион тонна галла етказиб бериши лозим эди. Аммо ваъда ваъдалигича қолди. Ўзбекистонга 1 миллион тонна ҳам галла келтирилмади. Аксинча, у ерда қанчадан-қанча дон далаларда йиғиштирилмай қолиб кетган эди. Шундан сўнг юртимизга Канада ва АҚШдан ун олиб келишга тўғри келганди. Минг-минглаб тонна маҳсулот юк кемаларида океан орқали Болтиқбўйи денгиз портига келтирилар, у ердан катта қийинчиликлар билан вагонларга юкланар эди.

— Яна бир гап ҳеч эсимдан чиқмайди, — дея эслайди Примкул Алиёров. — Болтиқбўйидан дон

олиб келадиган пайтларимиз биз учун масъул қилиб қўйилган маҳаллий раҳбарлардан бири киноя билан шундай деган эди: “Биз ўз кучимиз билан мустақилликни қўлга киритдик. Энди уни ҳеч ким, ҳеч қандай йўл билан биздан тортиб ололмайди. Бизни ҳеч ким енга олмайди, ҳатто энг замонавий қурооллар билан ҳам. Аммо сиз ўзбекларни яна қарам қилиб қўйиш жуда осон. Бунинг учун ҳеч қандай қуроолнинг ҳам, танк ва снаряднинг ҳам кераги йўқ. Фақатгина Россия буғдой беришни тўхтатиб қўйса ёки галла олиб ўтиладиган йўлларни беркитса, шунинг ўзи кифоя”. Бундай аччиқ гаплар менинг ҳамиятимни кўзгаган, у билан узоқ тортишган эдим. Аммо очигини айтганда, юқоридаги фикр замирида ҳақиқат ҳам йўқ эмасди. Болтиқбўйи портларидан вагонга ортилган юкларимиз “минг бир саргузаштларни бошдан кечириб”, бир ойча вақт ичида Ўзбекистонга етиб келарди. Йўл харажатларини-ку, асти қўяверинг.

Мустақилликнинг мустаҳкам бўлиши учун биринчи галда халққа моддий фаровонлик керак эди. Дон бўлмаса, нон бўлмаса бунақа мустақиллик кимга керак, дейдиганлар ҳам топилар эди. Зотан, озиқ-овқат — муҳим стратегик маҳсулот. Ўз дони, ўз нони бўлмаган, галла мустақиллигига эга бўлмаган давлатда иқтисодий мустақилликни таъминлаш мушкул эканлиги ўша

кезлар якқол намоён бўлган эди. Фақат сиёсий мустақилликни эълон қилиш билангина иш битмасди.

Шу маънода, истиқлолнинг дастлабки йилларидаёқ Юртбошимиз томонидан олға сурилган Ўзбекистоннинг ғалла мустақиллигига эришиш сиёсати халқимизнинг айна дилидаги гап бўлган эди, дейиш мумкин. Бунинг натижасида кейинги йилларда юртимизда аҳолини ўзимизда етиштирилган дон маҳсулотлари билан тўлиқ таъминлаш борасида жуда катта ишлар амалга оширилди. Жумладан, суғориладиган майдонларда дон етиштириш ҳажми ортиб борди.

Бир мисол. Республикамизда 1991 йили 221 минг гектар майдонда бошоқли дон етиштирилган бўлса, мазкур кўрсаткич 2002 йилга келиб, 1 миллион 69,5 минг гектарни ташкил этди. Ўз навбатида, бундай майдонлардан юқори ҳосил олишга ҳам жиддий эътибор қаратилди. Шу мақсадда хориж илмий тадқиқот институтларида яратилган интенсив типдаги, ҳосилдорлиги 70—80 фоизни ташкил этадиган буғдой навлари келтирилди ва ўзимизда уруғчилик тизими шакллантирилди. Бунинг самараси ўлароқ, суғориладиган майдонлардаги ғалла ҳосилдорлиги миқдори мутассил ортиб борди. Айтайлик, бундай майдонлардаги ҳосилдорлик 1991 йили республикамиз бўйича ўртача 22,2 центнер бўлган

бўлса, 2002 йилга келиб эса 42,4 центнердан ошиб кетди.

Мамлакатимизда ғалла майдонлари, ва айниқ-са, дон ҳосилдорлигининг кескин ортиши ҳисобига кейинги йилларда маҳсулот етиштириш ҳажми ҳам тобора юқорилаб борди. Мисол учун, 1990 йили республикамиз бўйича атиги 1 миллион тоннадан сал зиёдроқ дон ҳосили олинган бўлса, 1992 йилда бу рақам 1 миллион 250 минг тоннага кўтарилди. Аммо ўша йили Ўзбекистон аҳолиси эҳтиёжлари учун четдан 3 миллион тоннадан зиёдроқ ғалла сотиб олишга тўғри келган эди. Бу соҳада олиб борилаётган ишлар, эришилаётган ижобий натижалар туфайли маҳаллий дон салмоғи тобора ортиб, тегишли равишда ушбу маҳсулотни четдан келтириш ҳажми қисқариб борди. Ниҳоят, 2002 йили юртимизда фақатгина суғориладиган ерларнинг ўзидан йиғиб-териб олинган ҳосил салмоғи 4,5 миллион тоннадан ошиб кетди. Бир сўз билан айтганда, бир неча йиллик самарали меҳнатлар шарофати ўлароқ, ўтган йили мамлакатимиз аҳолиси эҳтиёжини тўлиқ таъминлашга етадиган дон хирмони тайёрланди. Республикамизда ғалла мустақиллигига эришиш йўлида бошланган сабъ-ҳаракатлар шу тарихқа ўз самарасини берди.

Ўзбек дони ҳақида гап кетганда, яна бир воқеа ёдга тушади. 1999 йилининг июл ойи охирлари эди.

Бу пайтда юртимиз далаларида заҳматкаш деҳқонларимиз пешона тери эвазига етиштирилган миллионлаб тонна дон ҳосили йиғиб-териб олинган, Ўзбекистоннинг галла хирмонлари тоғдек юксалган эди.

Хуллас, барчанинг кайфияти чоғ, эртанги кунидан кўнгли тўқ дамлар эди. Шундай кунлардан бирида Ўзбекистон халқ шоири, марҳум Муҳаммад Юсуф билан суҳбатлашиб қолдик. Гап мавзуси ҳам ўз-ўзидан ўзбекнинг дони хусусида кечди. Ўрни келганда у кишидан шу мавзуда газетамиз учун бир шеър ёзиб беришини илтимос қилдик. Шоир ҳам бу илтимосимизга бажонидил рози бўлди. Орадан бир-икки кун ўтгач, у ўша ваъда қилинган «Мустақиллик буғдойпоялари» шеърини кўтариб, хушнуд кайфиятда таҳририятимизга кириб келди. Мана ўша шеър:

Мен таъзим қиламан буғдой пойига,
Ҳали ҳеч кимса-ку бошим эгмаган.
Одамлар бор ахир, туққан жойига,
Бир бошоқ буғдойча нафи тегмаган.
Чўксин қошингизга тоғлар, қоялар,
Сиз бунга лойиқсиз буғдойпоялар,
Андижон дейсизми ё Самарқанддир,
Қандай ўзбек бўлса, уйида тандир.
Шоирлар юртимас кимдир айтгандек,
Аслида, бу диёр деҳқон — Ватандир.

Сизда жами ҳикмат ва ҳимоялар,
Сиз зўр машойихсиз буғдойпоялар.

Ёмғирда ёғилмай ҳўлга ботгансиз,
Шамолда тўкилмай бизга қайтгансиз.
Отамга қўшилиб ухламай чиққан,
Онамга қўшилиб алла айтгансиз.
Ва енгил тин олган кетгач соялар,
Ҳалол халойиқсиз буғдойпоялар!..

Қадрингиз билмаслар бугун ҳам қанча,
Назарга илмаслар бугун ҳам қанча.
Ранжиманг, ранжишга арзимас улар,
Гала текинтомоқ, гала тирранча.
Улар бир беюрак, бениҳоялар,
Яшолмас қуллуқсиз, буғдойпоялар.

Шошманг, қошингизга бораман ўзим,
Сизга бир дардимни ёраман ўзим.
Бир сирни айтмабман: биз энди ҳур халқ,
Истаган лойимни қораман ўзим.
Кетди думин туғиб ул ёт гоёлар,
Улуғмиз, “Улуғ”сиз, буғдойпоялар.

Тинчлик қандай улуғ!
Тинчлик қандай соз!
Мен Сўз уммонида ношуд бир ғаввос.
Қорним тўқ, устим бут, яна нима дей,

Бир бор қошингизга бош эгдим, холос.
Асли минг куллуққа арзир доялар,
Бугдойпояларим, бугдойпоялар!

* * *

Ана шу тариқа юзага келган ушбу дилбар шеър илк бор “Қишлоқ ҳаёти” газетасининг 1999 йил 30 июл сонида чоп этилган эди. Дарҳақиқат, марҳум шоиримиз ажиб бир эҳтирос ила мадҳ этган мустақиллик бугдойпоялари халқимиз учун ризқ-рўз, фаровон ҳаёт манбаига айланганлиги ҳеч кимга сир эмас.

Кези келганда шуни ҳам таъкидлаш жоизки, республикада дон мустақиллигига эришиш ва юқори ҳосил олиш учун аввало сифатли уруғлик лозим эди. Юртимизда ана шу масалалар билан шуғулланувчи илмий-текшириш институтлари юзага келди. Лугатимиздан уруғлик индустрияси, деган янги атама жой олди. Саноатлашган 37 та донни қайта ишлайдиган заводлар пайдо бўлди. Мазкур корхоналарда уруғлик дон замонавий технологиялар асосида тозаланиб, дориланади, қошларга жойланади. Лабораторияларда уруғларнинг унувчанлиги аниқланиб, касалликларга қарши воситалар билан қайта ишланади.

Фалла мустақиллиги шарофати фақат шулардангина иборат эмас. Илгари заводларимизга ун, гуруч, ёрма сингари тайёр маҳсулот келтирилар-

ди. Ҳозирда ушбу маҳсулотлар таъминоти ҳам тўлиқ корхоналар ихтиёрида. Бир пайтлар Корея, Канада, АҚШ, Таиланд, Комбоджандан келтирилган гуруч ҳам ўзимизда етиштириляпти. Дон мустақиллиги туфайли юртимизда ўнлаб янги заводлар, корхоналар барпо этилди. Ҳар томонлама жаҳон андозаларига мос илғор технологиялар билан жиҳозланган бундай корхоналар бугун юқори унум билан ишлаб турибди.

Ҳозир биздаги мавжуд технологиялар ўн икки турда ун маҳсулотлари чиқариш имконига эга. Мамлакат ҳукуматининг 424-сонли қарори бўйича маҳаллий имкониятлар ва жаҳон андозасига жавоб берадиган экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқаришга асосланган меъёрий ҳужжатлар қайта кўриб чиқилмоқда.

Янги технологияларнинг жорий этилиши боис кўл меҳнати камайди, жойлардаги экологик аҳвол яхшиланди, маҳсулот таннархи арзонлашяпти. Ишлаб чиқариш шароитлари яхшиланди.

— Бу йил хирмонларга, омборларга дон сифмай кетди,— дейди деновлик Ўзбекистон Қаҳрамони Иброҳим Файзуллаев мамнуният билан. — Чунки деҳқонларимиз чин юракдан, омилкорлик билан меҳнат қилди. Шунга яраша ер ҳам бизни сийлади.

— Ерга меҳр қўйиб, ғалла етиштириб, асло кам бўлганим йўқ. Ўзбекистон Қаҳрамони деган

юксак унвонга сазовор бўлдим,— дейди Шофир-
кон туманидаги “Бухоро” ширкат хўжалиги раи-
си Азимжон Латипов.

Юқорида таъкидлаганимиздек, мустақиллик-
нинг дастлабки йилларидаёқ ҳукуратимиз томо-
нидан суғориладиган ерларга бошоқли дон экиш-
ни кенгайтириш, уруғчилик ва селекция ишла-
рини замонавий тарзда ташкил этишга ҳам катта
эътибор қаратила бошланган эди. Орадан тўрт-
беш йил ўтгач, галла етиштириш соҳасида сези-
ларли ўзгаришлар кўзга ташланди. Ҳосилдорлик-
ни ошириш, уруғчиликка эътибор бериш маса-
ласида эса андижонликлар барчага ибрат бўлди.
Андижон ғаллачилик мактабининг ютуқлари рес-
публикада доврўқ қозонди.

Яна бир муҳим жиҳат. Мулкка эгалик ва мод-
дий манфаатдорлик ғалла ҳосилдорлигини кескин
оширишда бош омил бўлди. Илгари деҳқон хўжа-
лик ерида ёлланма ишчидек эди. Бугун эса у ўз
ерининг эгаси. Қанча ҳосил етиштиради, қанча-
сини давлатга сотади-ю, қанчаси ўзига қолади, бар-
часини яхши билади. Шу сабаб, ҳеч иккиланмай,
мўл ҳосил етиштираяпти, шартномадан ортиқча
донни ўз омборига тўкаяпти. Фермерларнинг дон-
чиликка эътибори ошди.

Бундан беш йил аввал республикамызда 1468
нафар фермер етиштирган 35 минг тонна ғалла
асосан давлатга топширилган эди. 2002 йил эса 38

минг 163 нафар фермернинг ҳар бири 20—25 тонналаб шартномадан ошиқча етиштирилган донни ўз ҳовлисига тушириб олганди. Бу йилги натижа эса ундан-да юқори бўлди. Мана, сизга ислохот, ўзгариш, янгиланиш самараси!

Келажакда ғаллани асосан фермерлар ишлаб чиқаради. Бунга шубҳа йўқ. Чунки бугун энг арзон ишлаб чиқарилган ғалла кимда деб сўрасангиз жавоб аниқ — фермерларда! Эътибор беринг, фермерлар харажатларни камайтиришга, беҳуда ишларга берилмасликка интилади. Улар ерни обитобида сифатли ҳайдади, даласига зўр уруғ сочади, ўғитни ўз вақтида беради, сувни шарбат билан оқизади. Унинг мақсади — кам харж қилиб, кўпроқ соф фойда олиш. Демак, ғалла мўл бўлса, даромад ҳам шунга яраша бўлади.

Бугун ҳалол меҳнат қилиб, ҳисоб-китобни жойига қўйган, натижада ғалладан фойда олган мулкдорлар саховатни, меҳру мурувватни ҳам унутгани йўқ. Элнинг дуосини олиб мактаб, гузар қураётган, ободончиликка қўл ураётган фермерларни кўриб қувонасиз. Мўмайгина даромад олган фермерлар фақат ўзини, оиласини ўйлагани йўқ, муҳтожлару қариялар, ногиронларнинг бошини силаяпти. Мактаб ва боғчаларга ҳомийлик қилмоқда. Чунки фермерликнинг эртаси бор, бу ҳаракатнинг ўзи келажак, истиқбол демакдир.

Яна бир қувончли ҳолат. Илгари одамлар ғаллага эътибор бермасди. Томорқасига чорва учун озуқа ё майда-чуйда сабзавотлар экар, айрим кишиларнинг бир парча ери ҳатто қаровсиз ётарди. Бугун-чи? Одамлар томорқасига дон экапти, юқори ҳосил кўтаришга интиляпти ҳам.

**Бир қўллаб сочасан,
икки қўллаб ўрасан.**

Ўзбек халқ мақоли

Томорқачи биринчи бўлиб ғаллани ўради, ерни бўшатиб такрорий экин экади. Ер томорқачининг қўлида зарга, олтинга айланаяпти, йилига икки-уч карра ҳосил бераяпти.

Бугун қайси қишлоққа борманг, қайси хонадонга кирманг, ўз дони, ўз нони бор. Ҳар бир хонадонда беш-олти қоп буғдой бор. Қувончлиси, дон бу йилги ҳосилдан эмас, ўтган йилги ғалладан. Қолаверса, дон етиштирган фермерлару ижарачи ўзига қолган донни истаганича тасарруф этиб, рўзгорини обод қиляпти, бозорда сотиб, турли эҳтиёжига ишлатаяпти ҳам. Мана сизга ғалланинг хосияти, баракаси!

Ҳукуматимиз ғаллакорларни замонавий техника воситалари билан таъминлашга катта эътибор бераётир. Бугун 1836 та «Кейс», «Нью-Холланд», 188 дона «Клаас» ва «Янмар» русумли замонавий комбайнлар ғаллакорлар ихтиёрида. Юқори унумли комбайнларнинг кўпайиши эса

ҳар йили мавсумни 5—10 кун эртaroқ тугаллаш имконини бераяпти.

Айни чоғда асакалик Р. Собиров, шаҳрихонлик А. Абдусатторов, касбилик Т. Сафарова сингари пудратчилар ҳар гектар ердан 100 центнердан ошириб дон олиб тилга тушган. Улар билан гурунглашсангиз, худога шукр, донимиз, нонимиз бор, дейди. Қаҳатчилик йилларини эслашади. Одамларнинг бир бурда нон учун не-не машаққатлар чекишганини айтишади. Бу синовларни оталаримиз, оналаримиз бошидан кечиринган. Шу боис ҳам улар учун бугуннинг қадри баланд.

Ўтган йиллар давомида дон етиштириб, ҳалол меҳнати туфайли эъзозланган, эл ҳурматига сазовор бўлган кишилар кўп бўлди. Улар орасидан Ўзбекистон Қаҳрамонлари, қатор орден ва медаллар соҳиблари етишиб чиққани қувончли ҳол, албатта. Бу рақамларнинг ортида машаққатли меҳнат ётганини қишнинг совуғи, ёзнинг жазирамаси демай далада ишлаган киши яхши билади.

Бугун одамлар оиласи билан беш-ўн гектар ерни ижарага олган деҳқон ё фермердан режани бажардингми, деб эмас, балки ўзингга қанча дон қолди, деб сўрашмоқда. Юртимизнинг ҳар гўшасида яхши хабарлар қулоққа чалинади. Андижонда бир деҳқон 100 центнердан ошириб дон олиб-

ди, буни нишонлаб маҳалласига ош берганмиш. Қашқадарёлик бир комбайнчига рангли телевизор мукофотга берилганмиш. Бухоролик заҳматкаш фермер шартномадан ортиқча етиштирган донини сотиб янги «Нексия» олишни кўзлаяпти. Каттакўрғонлик фермер эса бу йил режадан зиёд етиштирган ғалласининг бир қисмини маҳалладошларига улашганмиш...

Бундай одамларнинг кайфиятини, дунёқарашини бундан ўн-ўн икки йил олдингиси билан солиштириб кўринг-чи. Осмон билан ерча фарқ бор.

— Ўша пайтлар уч-тўрт кило буғдой, ун сўраб хўжалик идорасига келганлар кўп эди,— дейди жомбойлик машҳур ғаллакор Барот Нодиров. — Ростини, қўл калта бўлган, гоҳида баъзиларга кўмак беролмаганмиз. Бугун эса беш-ўн кило эмас, минглаб тоннадан гапиряпмиз. Одамларимиз дон етиштириш бўйича унча-мунча мутахассисга дарс беради. Тармоқда барча технологияларни жорий этиш бўйича Европа стандартига етдик. Бу уруғчилик, селекция ишларидаги ютуқлар ва ҳосилдорликнинг кескин ошгани билан изоҳланади. Қувончлиси, ҳозир ғалла эккан киши борки бой, кўни-кўнжи донга тўлган. Озод юртнинг олтин бошоқлари эгаси бўлишлик бахти унинг она-Ватанига, Йўлбошчисига меҳру муҳаббати, садоқати, фидойилиги, фахр-ифтихори туйғулари билан уй-

гунлашиб кетганлиги ҳеч кимга сир эмас. Буни бугунги давр кўрсатиб турибди.

Мухтасар қилиб айтганда, ўзбек донининг, ўзбек нонининг машаққатли йўли, халқимизнинг мустақиллик сари интилиши, уни курашлар ила қўлга киритиши, меҳнат ва заҳмат ила қарор топ-тириши ҳамда мустаҳкамлаши солномаси билан чамбарчас боғлиқдир. Бинобарин, бу йўлда фидойилик билан курашган инсонларнинг ана шу мунаввар тарихда муносиб ўрни бор. Йиллар, асрлар ўтади. Авлодлар тарих саҳифаларини ва-рақлар экан, уларнинг номларини чексиз мин-натдорлик билан эслаб, ардоқлаб юради.

Ўтқир РАҲМАТ

ДАЛИЛ ВА РАҚАМЛАР

- 1995 йилда дон бўйича давлат буюртмаси 50 фоизгача қисқартирилди. Яқин йиллар ичида уни бутунлай бекор қилиш вазифаси қўйилган.

- Дон ҳосилининг харид нарҳини жаҳон нарҳлари даражасига босқичма-босқич етказиш 1995 йилдан бошланди.

- 1994 йилдаёқ 1993 йилга нисбатан республикада фермер хўжаликлари экинзорлари майдони 2,7 баравар ортиб, уларда дон етиштириш 3 баравар кўпайди.

- Дончиликни ривожлантириш, унга агросервис хизмати кўрсатиш, етарли миқдорда техника ва эҳтиёт қисмлар билан таъминлаш йўлида бугунги кунда мамлакатимиз хўжаликларида машина-трактор парклари — МТПлар ташкил этилиб, улар “Кейс” комбайнлари ҳамда “Магнум” тракторлари билан бойитилди.

- Республика Молия вазирлиги қошида ташкил этилган давлат эҳтиёжлари учун харид қилинадиган қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг ҳисоб-китоб ишлари бўйича махсус жамғарма 1999 йилнинг ўзида биргина ғалла учун 48 миллиард 600 миллион сўм маблағ ажратди.

• 2002 йилда аҳоли томорқаларида ҳам етиштирилган ғаллани қўшиб ҳисоблаганда мамлакатимизда 5 миллион тонна атрофида дон етиштирилди.

• 2003 йил ҳам Ўзбекистонда ғалла йили бўлди. Ҳосил хирмонларимиз 5 миллион тоннадан ошиб кетди!

НОН ИСИ

Бу йил юртимизга қутли, баракали келди. Далаларимиз ғалла билан олтин, қир-адирларимиз майса билан зумрад бўлди. Деҳқоннинг омбори донга тўлди, хонадонига ризқ кирди.

Кимгадир бу оддий турмуш, кундалик меҳнат, кимга эса режанинг бажарилиши, олинган даромаднинг ўзи халосдир. Кимгадир менинг «шоирона баланд-парвоз» сўзларим хуш келмас, эски қолипдаги тафаккур, «шўроларча тарғибот» бўлиб туюлар. Лекин, азизим, салқаланиб турган бошоқларга, силкиниб турган буғдойзорга менинг кўзим билан қаранг. Саккизга тўлмаган ёшингизда қиш изғиринида тонг қоронғусида уйғониб ширин уйқу ва иссиқ кўрпани ташлаб, гузарда нонга навбатда турганмисиз? Навбатингиз етганда дўкон ёпилиб, кўзингиз тўла ёш билан уйга қуруқ қайтганмисиз? «Заборная карточка»га бериладиган бир парча «ржаной» (ўзбекча талаффузда «аржиной») нон мазаси оғзингизда қолганми?

Муҳтожлик шундай жароҳат эканки, ўзи битиб кетса ҳам изи умрбод қоларкан. Орадан шунча йиллар ўтса ҳам, кунимиз, шукрларки, ёлғиз

ноннинг ўзига қолмаган бўлса ҳам ҳали-ҳамон тандирдан узилган нонни ҳидласам, ичимдан хўрсиниқ келади. Нон иси менга ҳаёт иси, тирлик иси, жон иси бўлиб туюлади.

Бугдойзор далаларнинг яна бир шукуҳи — улар она замин бағрида пахта яккаҳокимлиги қолдирган жароҳатга малҳамдир. Энди ориқлаган ҳолсиз еримизнинг зиммасида олти миллион тоннанинг юки йўқ, халқ боши устида бутифос ёғдирувчи темир қузғунларнинг парвози йўқ. Шунинг учун бу далалар озодликнинг ўзидай кенг ва дилбар кўринади кўзларимга.

Юртимда бугун ҳосил фасли. Далалардан, поллизлардан, боғлардан ҳосил олинаётир. Борингки, ташбеҳли қилиб айтсам, Ўзбекистон мустақиллик йилларининг биринчи ўн йилида эккан уруғнинг ҳосилини олмоқда. Бу уруғнинг номи — оқилона мустақил сиёсат ва бу ҳосилнинг исми жаҳоний эътирофдир.

Эркин ВОҲИДОВ
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Халқ шоири

“ДЕҲҚОНКИ ДОНА СОЧАР...”

Мустақиллигимизнинг дастлабки кунлари. Дўконлар одамлар билан туну кун тирбанд. Озиқ-овқат, биринчи галда нон танқис кезлар. Кимлардир ана шу қийинчиликлардан фойдаланиш ҳаракатига ҳам тушиб қолишган. Ёш мамлакатимизда галла тақчиллиги яққол сезилмоқда эди. Мавжуд воқеликни теран ҳис этган ва бунинг ечими сўзсиз ўз кўлимизда эканлигини англаб етган Ислом Каримов халққа бор гапни лўнда қилиб айтди: “Токи галла мустақиллигига эришмас эканмиз, иқтисодий мустақиллик ҳақида гапириш ортиқча”.

Йўлбошчимиз ҳақ эди. Юртимизда деҳқончиликни юқори даражада ривожлантириш учун беқиёс имкониятлар мавжуд эканлиги ҳеч кимга сир эмасди.

Шу тариқа кун тартибидан галла мустақиллиги ўрин олди. Бироқ фақатгина ниятнинг ўзи кифоя қилмасди. Негаки, узоқ йиллар давомида республикамиз деҳқончилиги бир томонлама — пахтачилик йўналишида ривожланганди. Дон етиштириш бўйича тажриба айтарли йўқ бўлиб,

сувли ерларда ғалла ҳосилдорлиги 19—25 центнер атрофида эди, холос. Ҳосилдорлик пастлигининг сабаби алмашлаб экиш жорий қилинмаслиги, ғалла уруғчилиги ва агротехникасининг мукаммал эмаслиги, бу борадаги илғор технология амалда жорий этилмаслигига бориб тақаларди. Мавжуд камчиликларни бартараф этмай туриб, мамлакат эҳтиёжи учун зарур миқдордаги ғалла ҳосили етиштириш қийин кечиши дастлабки йиллардаёқ кўзга ташланиб қолди. Экин майдонларини кенгайтириш ҳисобига ҳосил миқдорини ошириш эса деҳқончилик анъанасига зид бўлиб, охир-оқибат бошқа муаммоларни келтириб чиқарарди.

Бу, айниқса, суғориладиган экин майдонлари чекланган, аҳоли сони бирмунча юқори бўлган Андижон вилоятида қатор қийинчиликларга сабаб бўлиши тайин эди. Айтайлик, ғалла мустақиллигига эришиш тўғрисида гап бошланган вақтларда вилоятда бошоқли дон ҳосилдорлиги гектарига ўртача 32 центнерни ташкил этар эди. Очиги, бундай натижа билан аҳолининг донга бўлган эҳтиёжини тўла қондириш имкони йўқ эди.

Шунчаки иштиёқ ва ҳаракатнинг ўзи билан кўзланган мақсадга эришиб бўлмаслиги турган гап. Ўша кезлар, қачонки деҳқонга илғор технология таклиф этилса, экишга сара уруғ етказиб берилсагина ишда ўнгланиш юз бериши мумкин, деган фикр ўртага чиқди. Хўш, ғаллачилик учун

янги технология қаердан олинади? Сара уруф-чи? Энг муҳими, маҳаллий анъаналарга суянган ҳолда хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш ҳаётий зарурат эканлиги англаб етилди. Бу мақсадни амалга ошириш учун вилоят ҳокимлиги қошида алоҳида ишчи гуруҳи ташкил этилди. Гуруҳ зиммасига яқин вақт ичида экин майдонларини кўпайтирмаган ҳолда ғалла ҳосилдорлигини ошириш вазифаси юклатилди. Бу йўлда амалиётчилар ҳамда назариётчилар кўлни кўлга бердилар. Ғўза қатор ораларига ва очиқ майдонларга уруф сочиш муддатлари ишлаб чиқилди. Ўзимизда мавжуд бўлган буғдой навлари тупроқ шароитига қараб экила бошлади. Суғориш, озиқлантириш каби энг муҳим агротехник тадбирларни ўз вақтида амалга оширишга катта эътибор қаратилди.

Изланиш ва эътибор туфайли 1994 йилда вилоят хўжаликларида гектаридан 35,4 центнердан дон янчиб олинди. Умумий хирмон салмоғи 134 минг тоннани ташкил этди. Марҳамат, Бўз, Булоқбоши, Шаҳрихон ва Балиқчи туманларида бу борада юқори натижаларга эришилди. Ўнлаб хўжаликларда эса ҳосилдорлик гектарига 45—50 центнердан тўғри келди. Миришкор деҳқонлар эса бу кўрсаткични 50—60 центнерга етказа олдилар. Натижалар вилоят миқёсида ҳар бир дала шароитида қиёсий таҳлил этилганда ҳали бу борада ишга солинмаган имкониятлар кўплиги маълум бўлди. Бунинг учун эса илмий асослан-

ган дастур ишлаб чиқилиши лозим эди. Шу мақсадда бир гуруҳ мутахассислар Краснодарга — жаҳонга машҳур Лукьяненко номли ғалла уруғчилиги илмий-тадқиқот институтига тажриба ўрганиш учун юборилди. Бир муддат краснодарлик олимлар ҳузурида бўлиб, ғаллачилик тажрибасини ўрганган андижонликлар ўз олдиларига тўғри мақсад қўйганликларига яна бир бор ишонч ҳосил қилишди. 1995 йил ҳосили учун уруғ экиш чоғида ана шу тажрибалар амалда қўллана бошланди. Айтиш жоизки, айти шу вақтдан эътиборан Андижон ғаллачилигида юксалиш сари қадам ташланди.

Энди андижонлик деҳқонлар ерга тушадиган уруғлик ҳисоб-китобини биринчи ўринга қўя бошлашди. Бунга қадар ҳар гектар ерга 100—150 килограмм уруғ сарфланарди. Бу дунё тажрибасидаги энг паст натижа бўлиб, ҳосилдорликнинг ортишига хизмат қилмас эди. Қолаверса, ғаллачилик ҳам пахтачилик каби навлар янгилашиб туришига муҳтож. Краснодарлик олимлар айти шу масалаларга эътиборни кучайтиришни таъкидлашди. Институтнинг уруғлик фондида сақланаётган кўнлаб ғалла навларидан намуналар беришди.

Олиб келинган буғдой намуналари Шаҳрихон туманидаги Т. Саримсоқов номидаги хўжалик далаларига тажриба тариқасида экилди. Синов майдони учун мазкур хўжалик танланиши бежиз эмас эди. Президентимиз томонидан ғалла мустақил-

лиги ҳақида сўз очилгандан буён мазкур хўжаликда бошоқли экинлар парваришида туб янги-ланишлар юз бериб, бунинг самараси ўлароқ, ҳосилдорлик ҳам ортиб бораётганди. Хўжалик раҳбари Ўрмонжон Бозорбоев етакчилигидаги деҳқонлар соҳада содир бўлаётган янгиликларга бефарқ қарашмасди.

*Деҳқонки, тузлук била
дона сочар, ҳақ бирига
етти юз эшик очар.*

Алишер Навсий

Бизнинг маҳаллий шароитга айтарли нотаниш бўлган ғалла навлари хўжалик далаларида шунақа барқ уриб ривожландики, буни кўриб ҳайратланмасликнинг иложи йўқ эди. Ўша вақтда Краснодардан вилоятга таклиф этилган бир гуруҳ олимлар Т. Саримсоқов номидаги хўжаликда бўлганларида бундай манзарани кўриб, ҳаяжонларини яшира олишмади: “Уруғликни биз яратайлик-да, парваришни сизлар қилинглар”, дея ўзаро ҳам-корликка ҳам келишиб кетишди.

Интилган одам мақсадига албатта эришади. Ғалла ҳосилдорлигини оширишга қаратилган чора-тадбирлар ҳеч бир андижонлик деҳқонни бефарқ қолдирмади. Тупроқ шароитига қараб уруғ сарфи ошириб борилди. Экиш муддатлари ноябрдан октябрга кўчди. Қиш-қировли кунларга қадар тўла кўчат олиш ҳамда униб чиққан майсаларни туплатиш одат тусига кира бошлади. Майсаларни озиклантириш ва суғориш узвийлигига эришилиб, вилоятдаги ҳар

хўжаликда янги-янги, самарали тажрибалар пайдо бўлди.

Андижонлик деҳқонларнинг сара уруққа, уруғ миқдорини кўпайтиришга, экиш муддатини олдинга силжитишга бу қадар эътибор қаратишгани бежиз эмасди. Зотан, бошоқ сони кўпайса, дон ҳам кўпаяди. Яъни ҳар гектар ерда 1,2 миллион туп кўчат ундирган яхшими ёки 4—5 миллион туп кўкартирган яхшими? Ваҳоланки, ўша вақтда дунё тажрибасида бу кўрсаткич 6—8 миллион тупни ташкил қилар экан. Бир жойга бир хил навдаги буғдойни муттасил экиш тажрибаси ҳам ўзини оқламаган. Йилдан-йилга ютуқлар кўзга кўрина бошлади. Камчиликлар эса камаё борди. 1996 йилги ғалла мавсуми якунида Президентимиз Андижонга ташрифи чоғида Т. Саримсоқов номидаги хўжаликда бўлди. Дала бошида деҳқонлар билан ўтказилган суҳбатда ғалла ҳосилдорлигини янада ошириш муаммолари хусусида ҳам гап кетди. Шунда Юртбошимиз деҳқонларга қарата, “Биздан қандай ёрдам керак?” дея сўради. Миришкор Содикжон Абдурасулов кўрсатилаётган эътибор учун раҳмат айта туриб, ғалла уруғчилиги маркази ташкил этиш ҳақида сўз очди. Президентимиз оддий деҳқоннинг бу қадар муҳим масалани кўтариб чиққанидан мамнун бўлди: “Бу таклифингиз жуда ўринли, албатта уни ўрганиб, татбиқ этамиз” дея ваъда берди. Орадан кўп ўтмай, Вазирлар Маҳкамасининг шу ҳақдаги қарори

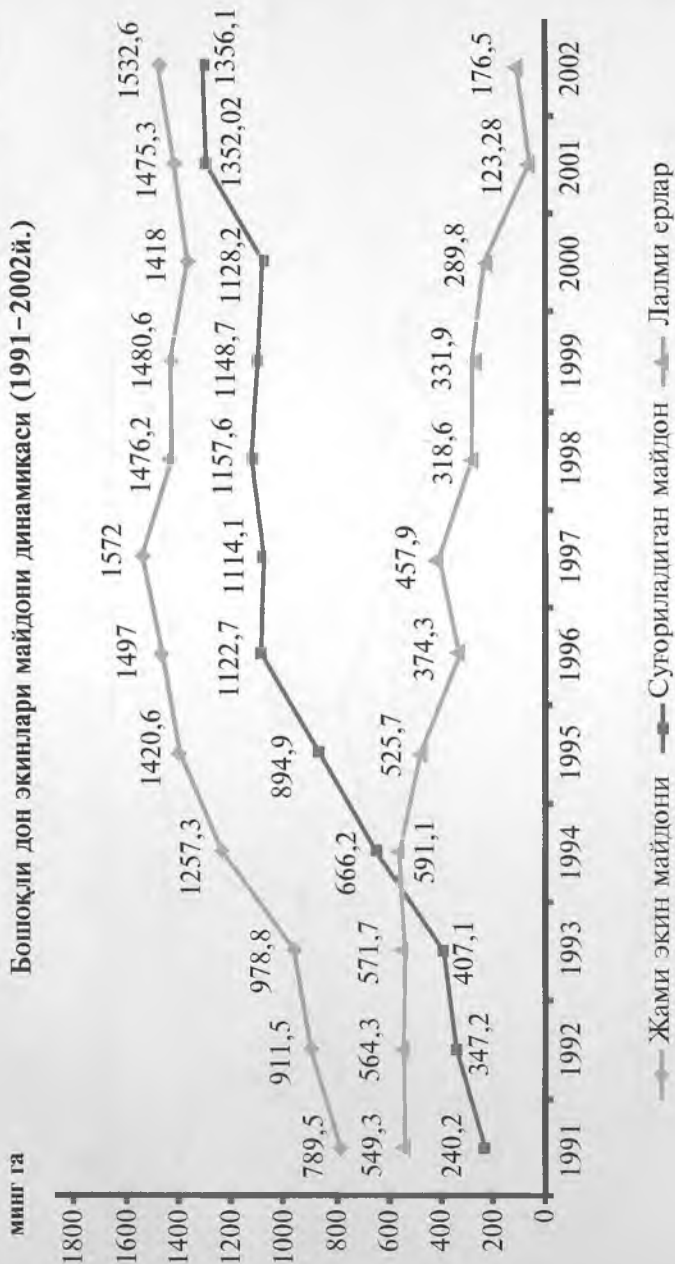

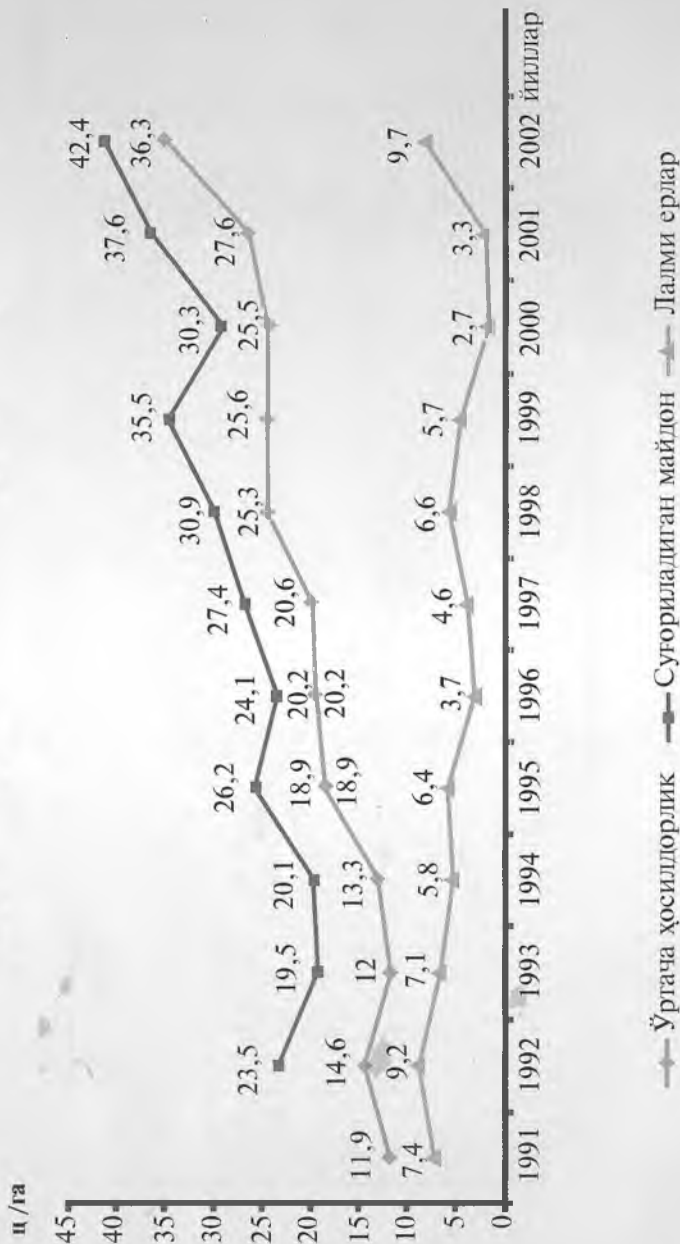

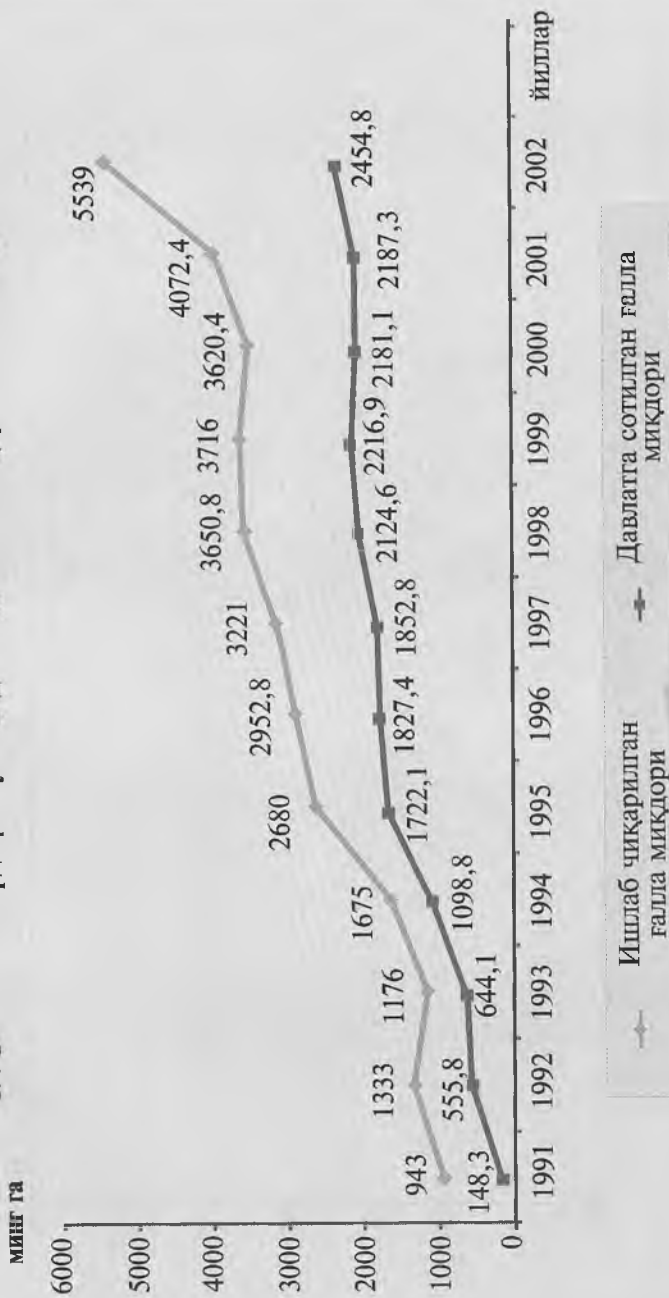
Бошоқли дон экинлари майдони динамикаси (1991–2002й.)

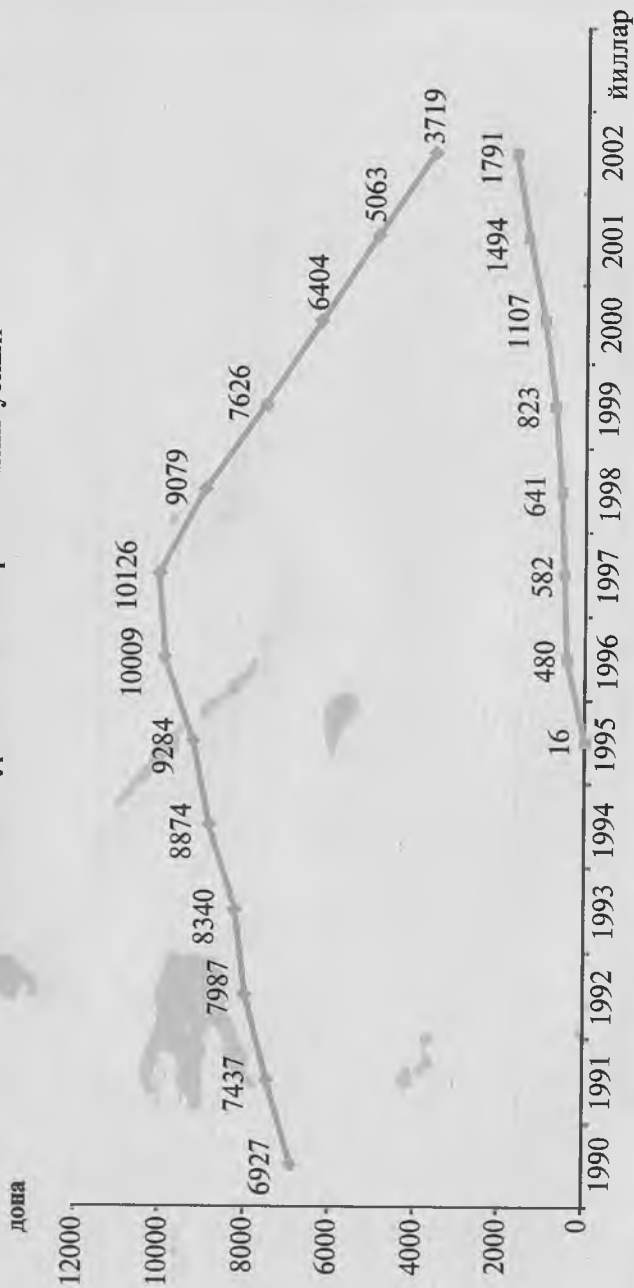
Бошоқли дон экинлари ҳосилдорлиги динамикаси (1991–2002й.)

1991-2002 йилларда республикада ғалла ишлаб чиқариш ва давлатга сотиш

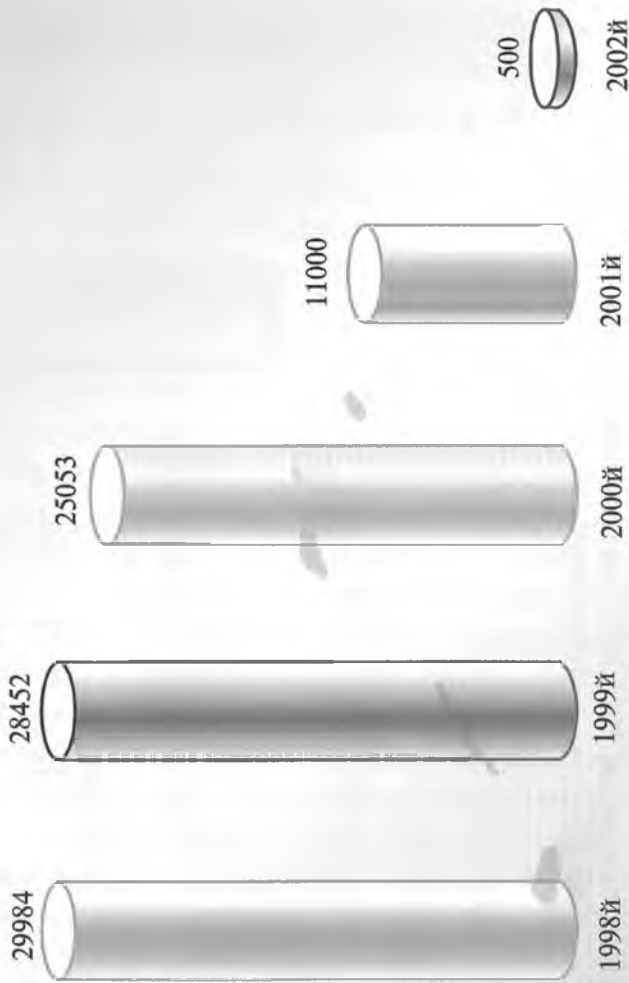
Ўзбекистонда дон ўриш комбайнлари сонининг ўсиши

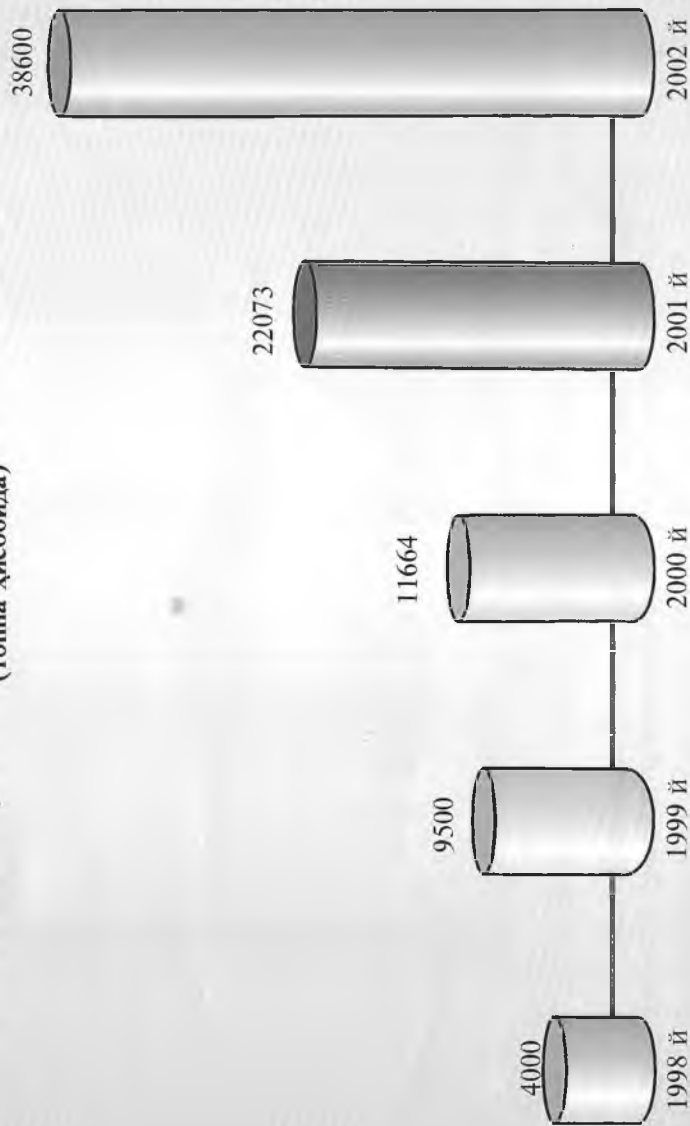
Россия комбайнлари — Кейс корпорацияси комбайнлари

Nat wael sonlar

1998-2002 йилларда Қашқадарё вилоятининг суғориладиган майдонларида бошоқли дон экин учун четдан келтирилган уруғлик дон хажми (тонна ҳисобида)

Қашқадарё вилоятида 1998-2002 йилларда тайёрланган уруғлик ҳажми
(тонна ҳисобида)

қабул қилинди. Шу тариқа Андижон вилоятида уруғлик ғалла етиштириш истиқболлари белгиланиб, моддий-техника базасини мустақамлаш учун асос қўйилди.

Дарҳақиқат, бугун Андижонда ғалла уруғчилиги мактаби яратилган. Президентимиз ва ҳукуматимиз бу мактабнинг янада яхшироқ ишлаши билан боғлиқ масалалар ечимини топишда деҳқонга мададкор бўляпти. Айниқса, Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 25 августда қабул қилинган Андижонда “Суғориладиган ерларда ғалла ва дуккакли ўсимликлар илмий-тадқиқот институтини ташкил этиш тўғрисида”ги қарори ана шу ғамхўрликнинг ёрқин намунаси бўлди, дейиш мумкин. Мазкур институт ташкил этилиши билан ғаллачилик борасида жаҳон тажрибасини ўрганиш имкониятлари янада кенгайди. Краснодарлик олимлар билан бир қатор шартномалар тузилиб, уни ҳаётга татбиқ этишга киришилди. Кейинчалик хитойлик, франциялик, мексикалик олимлар билан ҳам шундай алоқалар ўрнатилди. ИКАРДО халқаро ташкилоти билан ҳамкорлик йўлга қўйилди. Бунинг самараси ўлароқ, янги ташкил этилган институтда ғаллачилик генетикаси фондини юзага келтиришга замин яратилди. Краснодардан олиб келинаётган супер-элита буғдой уруғлари агротехникаси ўрганилиб, сўнгра оммавий тарзда экишга жорий этиш амалиёти мустақам қарор топди. Айни вақтда селекция ишлари ҳам йўлга қўйилди.

Кувонарли жиҳати шундаки, Андижонда бошланган бундай интилиш бутун мамлакат бўйлаб ёйилди. “Андижонда ғалла ҳосилдорлиги 50 центнерга етибди”, деган овоза тарқалганда мийиғида кулганлар ҳам йўқ эмасди. Бугун эса баъзи уста ғаллакорларнинг ҳосилдорликни 70-80, ҳатто 90 центнерга етказаётганлиги ҳақидаги хабарлар ҳам ҳеч кимни ажаблантирмайди. Андижон ғалла уруғчилиги мактабини яратиш йўлидаги изланишлар деҳқонлар тафаккурида ҳам катта ўзгаришлар ясаганлиги, айниқса, эътиборга молик. Юртбошимизнинг даъватига “лаббай” деб жавоб берган ғаллакор деҳқонлар сафи кундан-кунга, йилдан-йилга кўпайиб боряпти, пировард натижада мамлакатимизда ғалла мустақиллиги барқарорлик касб этиб бормоқда.

— Тўқсонинчи йилларнинг бошидаги аҳволни эсласам, юрагим орқамга тортиб кетади,— дея хотирлайди Балиқчи туманидаги “Намуна” ширкат хўжалиги раиси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган қишлоқ хўжалиги ходими Аҳмаджон Ҳожиев. — Ўша алғов-далғов кунларда баъзилар нон танқислигини кўп бор юзимизга солишди. Чиндан ҳам нон етишмай қолиши хавфи йўқ эмасди. Аммо биз шу нарсага қаттиқ ишонардикки, Президентимиз ўзбек халқини ўзгаларнинг қўлига қаратиб қўймайди. 1995 йил ғалла мавсумида у киши билан мулоқотда бўлган эдим. Ўшанда Ислом Абдуғаниевич олтиндек товланиб ётган буғдойзорга тикилиб: “Мана, яхши кунларга ҳам

етиб келаяпмиз”, дегандилар. Бу лўнда гапнинг мазмун-моҳияти нақадар кенглигини тушуниш қийин эмас. Ғалла хирмонимиз йил сайин юксалиб боряпти. Деҳқоннинг шартнома бўйича давлатга топширганидан ортган буғдой мавсумдан-мавсумга рўзғорига етаяпти. Бордонида дони бор деҳқоннинг кўнгли тўқ бўлади. Бундай одамнинг иши ҳам юришади.

Ғалла уруғчилигига астойдил киришган андижонлик деҳқонлар ўтган йиллар мобайнида Краснодар селекциясига мансуб ўнлаб турдаги буғдой навларини кўпайтиришди. 1997 йил ёзидан буён Андижонда тайёрланаётган уруғлик буғдой “Петкус” русумли замонавий технология асосида тозаланаяпти, сараланаяпти, дориланаяпти ва шундан сўнг жойларга юборилмоқда. Ушбу технология бир мавсумда 200 минг тоннагача уруғлик тайёрлаш қувватига эга. Жумладан, 2003 йил ҳосили учун 150 минг тоннадан ортиқ юқори сифатли уруғлик тайёрланиб, мамлакатимизнинг барча ҳудудларига юборилди.

Ҳар йили Андижонда ғалвир сувдан кўтарилганда деҳқонларнинг анъанавий ҳосил байрами бўлиб ўтади. Бу байрамда пахтакорлар каби ғаллакорлар ҳам меҳнатларига яраша рағбатлантирилади. Ана шундай мукофотлардан бири давлат буюртмасини бажаргандан сўнг ишловчиларга энг кўп буғдой тарқатган туман ва хўжаликларга берилади. 2002 йилда бу совринга Олтинкўл туманидаги “Машғал”, Избоскан туманидаги

А. Тиллабоев номидаги, Марҳамат туманидаги У. Қорабоев номидаги ширкат хўжаликлари сазовор бўлди. Рағбат албатта одамга куч-қувват беради. Янги-янги ютуқлар сари ундайди. Ана шундай интилиш туфайли мамлакатимизда ғалла мустақиллиги сари ҳаракат бошлангандан буён Андижон вилоятида шартнома режаси мунтазам равишда ошириб бажарилмоқда. Ўтган йили 74 минг гектар ернинг ҳар гектаридан 75 центнердан дон олинди. Давлат омборларига 236,5 минг тонна ўрнига 246,5 минг тонна дон топширилди. Тармоқдан 26 миллиард сўм даромад қилинди. Рентабеллик даражаси 30 фоизга етди.

Ғалла мустақиллиги шарофати билан қишлоқ хўжалиги корхоналарининг қадди тикланганлиги, деҳқонлар хонадонига барака қирғанлиги ҳақида ҳам истаганча гапириш мумкин. Бунга қадар мазкур соҳада ишлар шу қадар ўлда-жўлда эдики, озгина майдондаги ғаллани алмисоқдан қолган техника билан ёзнинг охиригача ҳам ўриб-янчиб бўлмасди. Энди эса вилоят бўйича ғалла ҳосили қудратли замонавий техникалар ёрдамида атиги бир ой ичида саранжомлаб олинапти. Натижада ҳосилнинг нобуд бўлиши бир неча бараварга камайди. Ғалладан бўшаган майдонларга такрорий экинлар экиш муддатлари ҳам анча олдинга силжиди. Хуллас, ғаллачилик энди қишлоқ хўжалигининг яхлит тармоғига айланди.

Одатда кўзлаган режасига эришган одам янги-янги орзу-ниятлар билан яшайди. Кўнглига тук-

кан орзуларини рўёбга чиқариш учун бетиним ҳаракат қилади. Изланишларининг самараси кўринса, қулочни янада кенгроқ олаверади. Ҳозирда республикамизнинг барча минтақаларида Андижонда яратилган “Чиллаки” навини жуда яхши билишади. Бу навга бўлган талабнинг юқорилиги бежиз эмас. “Чиллаки” тезпишар навлар сирасига кириб, жанубий минтақаларда май ойининг ўрталаридаёқ пишиб етилади. Ҳосилдорлиги ҳам жойида. Андижонда генетика мақсадларида “Суперэлита” навлари мунтазам равишда кўпайтириб борилмоқда. Бошқа вилоятларда эса айни шу навдан кўп миқдорда уруғлик тайёрлаш йўлга қўйилди.

Нав синаш участкаларида “Андижон-1”, “Андижон-2” ва “Бобур” каби буғдой уруғликлари синови давом эттирилмоқда. Олиб борилаётган илмий-тадқиқотлар самараси ўлароқ, янги навларнинг истиқболи кўзга ташланмоқда.

Республика ғаллачилиги ривожига салмоқли ҳисса кўшиши мумкин дея таҳлил қилинаётган “Марс-1” буғдой нави ҳадемай катта майдонларни эгаллайди. Тезпишарлиги жиҳатидан “Чиллаки”ни ҳам “йўлда қолдирадиган” ушбу нав бошқа бир қатор хусусиятлари билан ҳам айни пайтда катта майдонларда экилаётган буғдойларга нисбатан анчагина устунликка эга. Ҳозирда амалда бўлган “Купава”, “Уманка”, “Половчанка” каби буғдой навларига нисбатан истиқболли деб ҳисобланаётган “Марс-1” таби-

ий танлаш йўли билан яратилган. Бу янги нав 2002 йили давлат синовиغا топширилди. Шу билан бирга вилоятнинг 5 та хўжалигида тупроқ шароитига қараб турли муддатларда 64 гектар ерга экилди.

Бу навнинг ўзига хос жиҳатлари ҳақида унинг муаллифи, қишлоқ хўжалик фанлари номзоди Равшанбек Сиддиқов шундай дейди:

— Ўтган йиллар мобайнида экиб келинган буғдойлар билан “Марс-1” нави ўртасида анчагина фарқ бор. Бунинг донаси йирик-йирик. Мингта донаси ўртача 50 грамм тош босади. Бошқа навларники 38—40 граммдан ортмайди. Тўғри, бошқа навларда ҳам маҳсулдор бошоқ миқдори кўп. Лекин ривожли бирдек эмас. “Марс-1”да маҳсулдор бошоқ сони ҳам кўп. Айни вақтда бир текис ривожланади.

Илм йўли машаққатли. Селекция иши эса янада оғирроқ. Қисқа вақт ичида институтда селекция мақсадларига хизмат қиладиган фонд яратилди ва у тобора бойитилмоқда. Айни вақтда ғалла етиштириш агротехникаси, зараркунандаларга қарши кураш каби йўналишларда ҳам иш олиб бориляпти. Институт олимларининг таъкидлашларича, ҳали ғаллачиликдаги имкониятларнинг барчаси тўла юзага чиқарилгани йўқ. Халқаро ИКАРДО ташкилотининг маълумотларига қараганда, ҳозир баъзи мамлакатларда ҳар гектар ердан 10 миллион тупгача маҳсулдор бошоқ олинмоқда. Андижон вилоятида бу кўрсаткич эндиgina 5,5—6 миллионга еткан

зилди. Мамлакатимиз миқёсида олиб қараганда, ундан ҳам камроқ.

Кузда, бошоқли экинлар экиш чоғида Андижонга келсангиз, деҳқон бир квадрат метр ерга қанча уруғ тушаётганлигининг ҳисобини олаётганига гувоҳ бўласиз. Шунча майдонга 600 дона

буғдой дони тушса маъқул бўлади. Бундан кам тушдими, демак деҳқончиликка хиёнат! Ана шундан келиб чиқиб ишни ташкил этиш одат тусига кирган.

Тўғри, барча ер баробар эмас. Соф тупроқларга гектарига 250 килограмм уруғ сарфланаётган бўлса, қумлик ва адирликларда бу кўрсаткич 330—350 килограммгача етади. Андижонда ҳосилдорликнинг ортиши сирларидан бири бу. Бундай сирлар эса жуда кўп. Ҳар йили бу ерга республика мизнинг турли чеккаларидан кўплаб меҳмонлар келишади. Улар хоҳ ҳоким, хоҳ мутахассис ёхуд хўжалик раҳбари бўлсин, дала заргарлари билан мулоқотда бўлишни хуш кўришади. Шу йил баҳор бошида Қашқадарёдан катта гуруҳ келган эди. Меҳмонлар сафида туман ҳокимлари ва қишлоқ хўжалигига алоқадор раҳбарлар бор эди. Улар Олтинкўл туманидаги бир қатор хўжаликларда бўлишди. Наники, далада, хонадонларда, хўжалик омборида ҳам бўлишиб, сақланаётган буғдойларни кўришди. “Намуна” ширкат хўжалигининг Сиёсатхон Абдуллаева етакчилигидаги ижарачилари дала ший-

Буғдой эксанг, кузда эк, яхши ҳайдаб бўзга эк.

Ўзбек халқ мақоли.

понида қурилган тандирдан эндигина узиб олинган бўрсилдоқ нондан татиб кўришиб, барчалари беихтиёр тасанно деб юборишди.

— Бундай тандирлар хўжалигимизнинг 18 та шийпонида бор, — дея меҳмонларга тушунтирди бошқарув раиси Мамажон ота Ҳамроев. — Ўртача ҳар бир дала шийпонига йил давомида 2 тоннадан бугдой кетади. Бу шунчаки хўжакўрсинга қилинган иш эмас. Тушлик чоғида дала шийпонига келганигда олдингда иссиққина нон турганига нима етсин! Кўз ҳам тўяди, кўнгил ҳам, қорин ҳам.

Қашқадарёлик меҳмонлар ижарачиларни саволларга кўмиб ташлашди. Мезбонлар эса берилган барча саволларга шу қадар жонли мисоллар билан жавоб қайтаришдики, бундан қониққан меҳмонлардан бири: “Мана, андижонлик деҳқонларнинг илғорлиги сири қаерда? Иши равоннинг тили ҳам бурро бўлади-да!” дея хитоб қилди. Яна бошқа бири айтдики: “Биз сизларга ҳавас қиляпмиз. Ҳавас қилган сари ўзимизнинг ҳам ишимизда барака кўриняпти. Айниқса, сизлардан олаётган уруғлик бугдойлар ҳосилдорлиги жиҳатидан бизга маъқул”. Бундай самимий эътирофлар, истаклар ва тилаклар бисёр. Кўплаб деҳқонлар, фермерлар андижонлик ғаллакорлардан хурсанд бўлишиб, сара уруғ учун миннатдорлик билдирмоқда.

Чин юракдан айтилган бундай самимий сўзлар андижонликлар зиммасига янада масъулият юк-

лайди. Биз Избоскан туманидаги А.Тиллабоев номидаги ширкат хўжалигида бўлганимизда, кекса деҳқон Усмонжон ота Худойбердиев бошоқ тортган далаларга боқар экан, қўлини дуога очди:

— Яратганга шукур! Президентимизга минг бор раҳмат! Халқимизнинг нон борасида ҳеч кимдан тили қисик жойи қолмади. Бордонимиз оша дон, дастурхонимиз тўла нон. Илоё, шундай кунлар тоабад бўлсин!

Қобилжон АСҚАРОВ

ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ҒАЛЛАҚОРЛАРИГА

Қадрли хоразмлик миришкорлар!

Сизларни ғалла етиштириш бўйича ўз зиммангизга олган йиллик мажбуриятларни мамлакатимизда биринчилардан бўлиб шараф билан адо этганингиз билан чин қалбимдан самимий муборакбод этаман.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги, бутун мамлакатимиз сурункасига икки йил давомида қаттиқ қурғоқчиликка дуч келиб, оғир қийинчиликларни бошидан кечираётган бир пайтда сиз — хоразмлик заҳматкаш деҳқонларнинг эришган бу меҳнат ғалабангиз ҳар қандай юксак таҳсинга сазовор, десак, муболаға бўлмайди.

Мен Хоразм вилоятининг мураккаб иқлим ва тупроқ шароитини назарда тутиб, бу заминда деҳқончилик қилиш, унинг кучли шамоли, қаҳратон совуғи, жазирама иссиғига бардош бериб мўл ҳосил етиштириш — ҳақиқий қаҳрамонликдир, деб айтган сўзларимни бугун яна бир бор таъкидламоқчиман.

Бу ҳақиқатни сизлар ҳар кунлик меҳнатингиз, мана шу эришган улкан ютуғингиз билан яққол тасдиқлаб турибсиз.

Бундай ютуққа аввало ўз ери, ўз юртини жон дилидан севадиган, мардлик ва шижоат, омилкорлик билан меҳнат қиладиган матонатли ва фидойи инсонларгина эриша олади.

Мана шундай сабот ва қатъият билан яшаб, ишлаётган сиз — вилоят аҳли халқ хўжалигининг бошқа барча соҳаларида ҳам ўз олдингизга қўйган марраларга албатта етасиз, деб ишонч билдираман.

Фурсатдан фойдаланиб, бу йил бошимизга тушган оғир синов — сув танқислигидан азият чеккан Хоразм элининг дарду ташвишларини енгиллатиш, вилоят аҳолисини ижтимоий муҳофаза қилиш, қурғоқчилик оқибатларини бар-тараф этиш учун давлатимиз томонидан барча зарур кўмак ва ёрдам берилади, деб сизларни ишонтириб айтаман.

Хоразм халқи табиий офат олдида ҳеч қачон ёлғиз қолмаган ва қолмайди.

Барчангизни бугунги катта ғалабангиз билан яна бир бор қутлар эканман, сизларга соғлиқомонлик, хуш кайфият, хонадонларингизга тинчлик, файзу барака тилайман.

*Ислом КАРИМОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Президенти
2001 йил 20 июнь*

ИЛҒОР ТЕХНОЛОГИЯЛАРГА СУЯНИБ...

Етиштирилаётган донни қайта ишлаш, аҳоли истеъмоли учун юқори сифатли нон, қандолат ҳамда макарон маҳсулотлари ишлаб чиқарилишига эришиш муҳим вазифалардан. “Ўздонмаҳсулот” Давлат акциядорлик корпорацияси раиси Икромхон НАЖМИДДИНОВ билан республика донни қайта ишлаш саноати тизимида бу борада амалга оширилаётган ишлар, ислоҳотлар жараёнининг бориши ва соҳанинг келгуси истиқболлари хусусида суҳбатлашдик.

— Икромхон Ҳошимхонович, айтинг-чи, истиқлол йилларида республикамизда ғалла мустақиллигига эришиш йўлида амалга оширилган кенг кўламли ислоҳотлар жараёнида донни қайта ишлаш корхоналарининг иштироки нималардан иборат бўлди? Корпорациянинг қишлоқ хўжалик корхоналари, яъни дон етиштирувчилар билан ўзаро алоқалари қай йўсинда йўлга қўйилган? Умуман, ғаллани қайта ишлаш, сифатли нон ва нон маҳсулотлари ишлаб чиқаришда мавжуд моддий-техник, меҳнат ва молиявий ресурслардан унумли ва тежамкорлик билан фойдаланиш юзасидан қандай ишлар қилинмоқда?

— Корпорациямиз тизимидаги корхоналар асосан халқимиз дастурхонини қандолат (172 хил турда), макарон (22 хил турда), нон ва нон маҳсулотлари (102 хил турда) билан таъминлашга хизмат қилади. Истиқлол йилларида бундай маҳсулотлар ҳажми, ассортименти ва сифатини ошириб боришга жиддий эътибор қаратила бошлади. Бунинг учун, биринчи навбатда, мавжуд корхоналардаги эски технологиялардан воз кечиб, ўрнига босқичма-босқич равишда янги, замонавий, жаҳон андозалари талабига жавоб берадиган асбоб-ускуналарни ўрнатиш талаб этилар эди. Таъкидлаш жоизки, бу борада бир қатор ишлар амалга оширилди. Хусусан, кейинги вақтларда республикамизга 115 та “Винклер”, 38 та “Экмосан”, 6 та “Гастол” русумли хорижий технологияга асосланган дастгоҳлар олиб келиб ўрнатилди. Айни пайтда улар ёрдамида 274 хилдаги қандолат, нон ва нон маҳсулотлари ишлаб чиқарилмоқда. Шунингдек, ўтган йиллар давомида тўлиқ янги ускуналар билан жиҳозланган бир нечта кўшма корхоналар ишга туширилди. Бундан ташқари, Наманган, Нукус, Хоразм шаҳарларидаги ун ишлаб чиқарувчи корхоналар халқаро андозаларга мос равишда тўлиқ реконструкция қилинди.

Тизимимизда 186 та ун корхоналари бўлиб, уларнинг бир кунлик қуввати 2865 тонна нон маҳсулотлари ишлаб чиқаришга мўлжалланган. Аҳолининг ўзида шартномадан ташқари дон

қолаётгани сабабли 2002 йилда бир кунда ўртача 957 тонна нон маҳсулотлари ишлаб чиқарилган бўлса, 2003 йилда бу кўрсаткич 500 тоннага тушди.

Республикада эришилган галла мустақиллигини кафолатлашда уруғлик доннинг сифатини яхшилаш ҳам муҳим ўрин тутди. Шу мақсадда 30 дан ортиқ янги уруғчилик цехлари қурилди. Ҳозир уларда республикамизнинг ўзида етиштирилган 20 дан ортиқ турдаги галла навлари уруғи сифатли сараланиб, экиш учун тайёрлаб берилаяпти.

Корпорация тизимидаги корхоналар билан дон етиштирувчилар ўртасидаги муносабатлар икки томонлама тенг асосларда тузилган шартномаларга биноан йил сайин ривожланиб бораёпти. Дастлабки пайтларда маҳсулот етиштириш ва қабул қилиш юзасидан фақат жамоа хўжаликлари билан шартномалар тузилар эди. Эндиликда фермерлар ҳам мустақил равишда корхоналаримиз билан тўғридан-тўғри ана шундай ҳуқуқий муносабатлар ўрнатишяпти. Ўз навбатида, ўзaro муносабатларни қонуний асосларда йўлга қўйишга бўлган қизиқиш, қолаверса, томонларнинг ўз манфаатларини ҳимоя қилишга бўлган интилишлари ҳам кучайиб бораёпти. Айниқса, кейинги икки-уч йилда хўжалик судларида ҳар иккала томоннинг эътирозларига асосланган даъво аризаларининг кўриб чиқилиши ҳолатлари бирмунча кўпайди. Бу эса ҳар бир субъектнинг

ўз манфаатларини ҳимоя қилишни ўрганаётган-лигидан далолат беради.

Яна бир эътиборли жиҳати, кейинги йилларда корхоналаримизда деҳқонлар етиштирган донни қабул қилиб олиш, жойлаштириш ва сифатли сақлаш имконини берувчи элеватор ва механизация-лаштирилган омборларга эга бўлган моддий-техника базаси яратилди. Бугунги кун жами 190 та, шу жумладан, 47 та дон қабул қилиш корхоналари, 38 та қайта ишловчи ва тайёрлов элеваторлари, 105 та ёрдамчи шохобчалар фаолият кўрсатаёпти.

**Бир бошоқ дон —
бир сават нон.
Ўзбек халқ мақоли**

Тармоқдаги саноат корхоналарини хорижда ишлаб чиқарилган ускуналар билан жиҳозлаш юзасидан корпорация бошқарувининг махсус қарори қабул қилинган. Унга кўра, 2004 йилдан эътиборан имконият даражасида молиявий манбалар кўпайтирилиб, ҳар йили камида 2 тадан ун комбинатларини қайта жиҳозлаш кўзда тутилган. Юқорида таъкидлаганимдек, Германиянинг “Винклер”, Югославиянинг “Гастол” ва Туркиянинг “Экмосан” фирмалари линияларини олиб келиб ўрнатиш ишлари бундан кейин ҳам давом эттирилади.

— **Ғаллакорлар етиштирган уруғлик донни қабул қилиб олиш, саралаш ва сифатли сақлаш масаласига ҳам атрофлича тўхталсангиз.**

— Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йилда қабул қилинган “Бошоқли дон экинлари навлари бўйича жойлаштиришни такомиллаштириш, уларнинг селекцияси, уруғчилигини яхшилашга доир қўшимча чоратадбирлар тўғрисида”ги 317-сонли қарори талабларидан келиб чиққан ҳолда донни алоҳида навларга қараб қабул қилиш, шу асосда дорилаш, навлари билан тақсимот йўсинида жойларга етказиб бериш борасида муайян ишлар амалга оширилмоқда. Шунингдек, 2004 йилги ғалла ҳосили учун уруғлик дон тайёрлаш юзасидан ҳам тегишли қарор қабул қилинган. Унга асосан корхоналаримиз белгиланган миқдордаги уруғлик донни жамғариб, тозалаб, саралаб, дорилаб хўжаликларга етказиб беради.

— **2003 йилда корпорация тизимидаги корхоналарда қанча миқдордаги донни қабул қилиб, қайта ишлаш мўлжалланган?**

— Бу йил Республикамиз бўйича жами 2 миллион 812 минг 700 тонна ғалла қабул қилишимиз керак. Унинг 2 миллион 500 минг тоннасини товар дон ва 312700 тоннасини уруғлик ғалла ташкил этади. Бу ишни тўла-тўқис амалга ошириш учун барча имкониятларимиз етарли, тегишли шартшароитлар яратилган. Уруғлик донни дорилашда ишлатиладиган кимёвий препаратлар келтириш юзасидан ҳам тегишли шартномалар имзоланган, бу борада ҳам ҳеч қандай муаммо юз бермаслигига ишончимиз комил. Мавжуд хом ашёни қайта иш-

лаб, турли хил маҳсулотларга айлантирган ҳолда истеъмолчиларга ўз вақтида сифатли даражада етказиб беришни мўлжаллаганмиз.

— Шу ўринда бир муаммога ойдинлик киритиб ўтсак. Сўнгги вақтларда нима учундир корпорация тизимидаги корхоналарда ун ишлаб чиқариш қуввати бироз пасайди. Тайёрланган ун сифати ҳам истеъмолчиларни унчалик қониқтирмаяпти. Бунинг сабаблари донни қайта ишлаш жараёнига бориб тақаладимиз ёки юртимизда етиштирилаётган буғдой навлари сифати билан боғлиқмикин? Бу хусусда Сизнинг фикрингиз қандай?

— Саволингизда жон бор. Очиғини айтиш керак, биз яқин-яқингача мавжуд шароитни ҳисобга олган ҳолда, дон етиштиришда асосий эътиборни миқдорга қаратишга мажбур эдик. Нима қилиб бўлса ҳам аҳолини етарли миқдорда ун, нон ва нон маҳсулотлари билан таъминлашга ҳаракат қилдик. Республикамизда галла мустақиллигига эришилиши натижасида эса бу борада ҳам сифат масаласига жиддий эътибор берилди бошланди. Бу хусусда махсус ҳукумат қарорлари қабул қилинди. Биз шу йилнинг март ойидан ишлаб чиқаришни тўла биринчи ва олий навли ун тайёрлашга ўтказдик. Натижада ижобий ўзгаришлар кўзга ташланмоқда. “Алпомиш”, “ШаҳриКеш” қўшма корхоналарида ишлаб чиқарилаётган уннинг сифати бугунги талабларга тўла жавоб беради. Уларнинг маҳсулоти ҳатто хорижга ҳам экспорт қилинмоқда. Келгусида бун-

дай замонавий тегирмонлар сонини кўпайтиришимиз керак.

Тизимдаги аксарият корхоналар ҳақиқатан ҳам ҳозирча тўла қувват билан ишламаяпти. Ўтган йили мамлакатимизда жами 5 миллион тоннадан зиёд дон етиштирилди. Аҳолининг қўлида унинг каттагина қисми қолганлиги учун бизнинг маҳсулотларимизга эҳтиёж камроқ. Қолаверса, маҳаллий тадбиркорларнинг ихтиёрида ҳам мини-тегирмонлар кўп. Уларда ишлаб чиқарилаётган уннинг сифати ҳар ҳолда ёмон эмас.

Корхоналаримизда ҳозир ишланаётган уннинг нави хорижникидан қолишмайди. Келажакда уларнинг барчасини замонавий ускуналар асосида тўлиқ реконструкция қилгач, халқимизни биринчи ва олий навли ун билан етарли миқдорда таъминлаймиз, деб ўйлайман. Бир сўз билан айтганда, ун сифатининг пастлиги ҳозирча мавжуд донни қайта ишлаш технологияларининг эскирганлиги билан изоҳланади.

— Сизнингча, яқин йилларда ғалланинг сифат мустақиллигига ҳам эришамизми?

— Бунинг учун деҳқон ғаллани ўз хирмон жойида сифатли қилиб қуришиб, тозалаш ва шундан кейингина бизга олиб келиб топшириши керак. Чет элларда тартиб шунақа. Шу пайтгача бизда бунга эътибор берилмаган, даладан ўриб олинган ғалла комбайн бункеридан тўғри қайта ишлаш корхоналарига ташиб келтирилган.

Бу эса унинг сифатига жиддий таъсир кўрсатади. Эндиликда ана шундай ҳолатларга ҳам аста-секин барҳам берилади. Ширкат ва фермер хўжаликлари мутасаддилари ўзлари етиштирган донни яхшилаб қуритиб, тозалагач, бизнинг корхоналаримизга топширишса, уннинг сифатини яхшилашга ҳам ёрдам берган бўладилар.

— **Истиқлол йилларида дон етиштиришнинг кўпайтирилиши омиллари ҳақида гапириб ўтдингиз. Энди ана шу омилларнинг тармоқда даромад салмоғини оширишга бўлган таъсири хусусида ҳам тўхталиб ўтсангиз.**

— Умуман, дончилик — ҳамма жойда ҳам сердаромад, рентабелли тармоқ ҳисобланади. Чунки галла етиштириш асосан механизациялаштирилган, қўл меҳнати камроқ сарфланади. 2000—2002 йилларда бу борада эришилган натижалар таҳлили ҳам шундан далолат беради.

2000 йилда ширкат ва фермер хўжаликлари шартномадан зиёд етиштирилган ҳар бир тонна донни бизнинг корхоналаримизга келишилган нархда ўртача 26 минг сўмдан сотган бўлса, 2003 йилда бу рақам 73 минг 200 сўмга кўтарилди. Шу уч йил давомида давлат эҳтиёжлари учун сотиб олинadиган ушбу маҳсулотнинг нархи қарийб уч баробарга оширилди. Исталган бошқа экинларга солиштирилганда ҳам бу ўсиш суръати анча юқори саналади. Энг ночор хўжаликларда ҳам дончиликда рентабеллик даражаси 15 фоиздан, энг юқори ҳосил кўтарган ширкат ва фермер-

ларда эса 50 фоиздан кам бўлмайди. Шу нуқтаи назардан олиб қарайдиган бўлсак, галлачилик қишлоқ хўжалигидаги энг асосий даромадни бераётган тармоқлардан ҳисобланади. Шундай экан, уни янада ривожлантириш биринчи галда ширкат ва фермер хўжаликлари учун катта манфаат келтириши шубҳасиз.

— **Суҳбатимиз ниҳоясида ўзбек донини хорижга экспорт қилиш истиқболлари ҳақида ҳам тўхталиб ўтсангиз.**

— Дарҳақиқат, бугунга келиб Ўзбекистоннинг галлачилик борасида ҳам экспорт имкониятлари юзага келмоқда. Бу йил қўшни Афғонистонга 200 минг тонна ун ва 100 минг тонна дон экспорт қилиш бўйича ўзаро шартномалар имзоланган. Кейинчалик бу борадаги рақамлар 350–400 минг тоннани ташкил этиши ҳам мумкин. Эътибор беринг, республикамизда 1990 йили бор-йўғи 94 минг тонна дон етиштирилиб, эҳтиёж учун зарур бўлган ғалланинг 95 фоизи четдан олиб келинган, аҳоли жон бошига 8–9 килограммдан буғдой тўғри келган бўлса, мустақилликнинг 11-йилида ўша йилдагидан нақ 25 баравар кўп буғдой етиштирилди. Бу — Ўзбекистон тўлиғича ғалла мустақиллигига эришди, деганидир. Ушбу натижалар эса Президентимиз бошчилигида мамлакатимиз ҳукумати томонидан олиб борилган изчил иқтисодий ислоҳотлар самарасидир.

Корпорациямиз олдида турган асосий вазифалардан бири эски тегирмонларимизни янги

технологиялар асосида тўла реконструкция қилишдан иборат. Шу тариқа мавжуд корхоналаримиз фаолияти ҳам замон талаблари асосида йўлга қўйилиб, юқори сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқариш имкониятлари юзага келтирилади.

Сухбатдош: Мақсуд АКРАМОВ

ҚАШҚАДАРЁНИНГ ҚИРМИЗИ ХИРМОНИ

Қашқадарё дони ҳақида гап кетганда, нисбатан қисқа муддатда вилоятда ғаллачиликни ривожлантириш борасида улкан натижаларга эришилганлигини ҳақиқий маънода мўъжизага қиёслаш мумкин. Ҳолбуки, бугун дон етиштириш бўйича мамлакатда етакчи ўринни эгаллайдиган вилоятда ҳам истиқлолгача бу тармоққа деярли эътибор берилмасди. Ўзим ҳам шу воҳада туғилиб ўсганлигим боис бу ҳол одамлар учун нечоғли қийинчиликлар туғдирганлигидан озми-кўпми хабардорман.

Бизнинг ўсмирлик даврларимиз саксонинчи йилларга тўғри келган эди. “Социализм гуллаб-яшнаган, эрта-индин коммунизмга оёқ қўйишга чоғланиб турган тузум”да яшаган биз ёшлар учун ҳам нон муаммоси бегона эмас эди. Дарс пайти ўқитувчининг лоқайд оҳангда сўзлаб берадиган фаровон ҳаётимиз афзалликлари-ю, капиталистик жамиятда яшаётган мазлум кишиларнинг эзгин аҳволи ҳақидаги ҳикояларини жимгина тинглаб ўтирардигу, танаффус пайтида болалар билан чувиллашиб, бугун дўконга ун ке-

лиш-келмаслиги ҳақида ўзаро баҳслашардик. Мактабдан қайтгач эса чой ичар-ичмас, дўконга югурардик. У ерда “база”га кетган Ҳасан дўкончининг йўлини пойлаб ўтирган одамлар орасидан жой олардик. Узоқдан устига оппоқ қопларда ун ортилган трактор кўзга чалингудек бўлса, ҳамма ёш боладек суюниб, югур-югур қилиб қоларди. Бундай чоғларда аллақайси ўлкалардан келтириладиган уннинг нави-ю, сифатига қараб ўтирилмасди. Одамлар имкон қадар кўпроқ ун олиб қолишга ҳаракат қилишарди. Аммо кўпинча Ҳасан дўкончи кечга яқин қишлоққа қуруқ қўл билан қайтар, “база”да ҳеч вақо йўқлигидан сичқонлар ҳам ҳассага суяниб юрибди”, дерди алам билан бош чайқаб. Шундан сўнг ғала-ғовур бошланарди...

Бир воқеа ҳеч эсимдан чиқмайди. Ўшандай кезлардан бирида бизнинг уйимизда ун тугаб қолди. Отам раҳматли оддий ўқитувчи, хокисор одам эди. У киши икки-уч кундан бери ақалли бир қопгина ун топиш илинжида чор тарафга зир югурар, аммо ҳеч қандай натижа йўқ эди. Онам супрани қоқиштириб, бир амаллаб ярим тандир нон ёпди. Каттагина рўзғор учун бу урвоқ ҳам бўлмас эди. Кечки овқатни деярли нонсиз тановул қилдик. Эртаси куни тонгда онам иккаламиз автобусда туман марказига йўл олдик. Сўраб-суриштириб нон дўконини топдик. У ердан бир қоп буханка нон сотиб олиб, уйга қайтдик. Кейинчалик ун топилгунча онам билан яна бир-икки

бор туман марказидан нон олиб келишимизга тўғри келди.

— Қани энди ўзимизнинг буғдойимиз бўлса, — дерди онам ўшандай пайтларда афсус билан. — Тегирмонда торттириб, нон қилиб еяверар эдик. Қачон магазинга ун келаркин, деб сарғайиб ҳам ўтирмасдик.

Онамнинг айтишича, бир замонлар бизнинг қишлоқда ҳам одамлар ғалла экишган. Йил — ўн икки ой омборларидан дон аримаган. Кейинчалик колхоз тузилгач, етиштирилган арпа-буғдой ҳам давлат ихтиёрига ўтган. Бора-бора ҳамма жойга пахта экила бошланган, ғаллачилик эса бутунлай “эсдан чиқарилган”.

Ғалати замонлар эди. Одамлар даладан бери келмас, аммо кўпинча қоринлари тўйиб нон емасди. Қўлларида пули бўла туриб, нон тополмасди. Айрим ҳолларда эса дўконларда керагидан ортиқ даражада тўпланиб қолган қоп-қоп унлар миталаб, ачиб ётар эди. Собиқ тузум давридаги бундай номутаносибликларни ақл билан тушуниб бўлмасди...

Ҳарқалай, ўша даврлар ҳам ўтмишга айланди. Ҳозир замон бутунлай бошқа. Тўкинлик. Муҳими, нон сероб. Энди бизнинг қишлоқда ҳам одамлар буғдой экишади. Ҳар бир хонадоннинг омборида етарли дони бор. Ҳасан ака эса дўкончиликни ташлаб, тегирмон очган. Ҳамқишлоқларининг донини тортиб бериб, дуосини олиб тинчгина яшаб юрибди. Энди ҳеч ким “Нега ун

келтирмадинг?”, деб унинг ёқасидан олмайди. Одамларнинг қорни ҳам, кўзи ҳам тўқ. Ҳар гал қишлоққа борганимда онам дастурхон ёзиб, тандирда қип-қизариб пишган бўрсилдоқ нонларни кўяди. Ўзимизнинг томорқада пишган бугдой унидан ёпилган нонлар. Ёқимли ҳиди димоқларни қитиқлайди. Ширин мазасини ҳеч нарсага қиёслаб бўлмайди. Еган сари егиси келади кинининг. Шундай кезларда кекса онам кўпинча икковимизнинг туман марказидан буханка нон ташиганларимизни эслайди. “Ушоғи кўп бўлишини айтмаса, шаҳарликларнинг ҳам нони ширин бўлар экан-а, ўғлим,— дейди жилмайиб. Сўнгра бироз жиддий тортади. — Ўша кунлар ҳам ўтди-кетди. Мана, энди дастурхонимиз тўла нон, еганимиз олдимизда, емаганимиз ортимизда. Шундай дориломон кунларга етказганига шукр!”

Қашқадарёнинг қирмизи хирмонлари...

Мустақиллик шарофати билан вилоятнинг ғаллачилик соҳаси улкан имкониятларга эга эканлиги амалда ўз исботини топа бошлади. Очиғи, юқоридаги каби доимий “ун машмашалари” қашқадарёликларнинг ҳам сабр косасини тўлдирган эди. Шу боис Президент Ислом Каримовнинг ғалла мустақиллигига эришиш ҳақидаги даъвати воҳа деҳқонларини руҳлантириб юборди. Улар бу ишга ўзгача ғайрат-шижоат билан киришди. Натижада 1992 йилги мавсумдаёқ вилоят бўйича 399 минг тоннадан зиёд дон етиштирилди. Шу йили Чирокчи туманида жами 94742 тонна дон олин-

ди, Касби тумани галлакорлари эса ялпи ҳосилдорликни гектарига 30 центнерга етказиб, кўпчиликка ўрнак бўлишди.

Ўша йили вилоят бўйича 283 минг гектар майдонга дон экилган эди. Ҳосилдорлик эса ўрта ҳисобда гектарига 14,1 центнердан тўғри келди. Албатта, бугунги кун нуқтаи назаридан қараганда, бу рақам билан мақтаниб бўлмайди. Аммо тармоққа эндигина жиддий эътибор берила бошлангани, ҳали юқоридаги майдонларнинг асосий қисмини лалми ерлар ташкил этишини ҳисобга олганда, буни тўғри тушуниш мумкин. Қолаверса, вилоятда галлачиликда нав танлаш,

**Деҳқончилик қилиб,
зироат экиш фойдаю
хайр — барака бирла
муштаракдир, ўз халқини
беҳад кўп хайр-баракага
буркайди.**

Маҳмуд Замахшарий

майсаларни минерал ва маҳаллий ўғитлар билан озиқлантириш ва парваришlash техникаси энди-энди шаклланиб келмоқда эди.

— Мустақилликкача бизнинг вилоятда ҳам жуда оз миқдордагина галла етиштиришга рух-

сат берилар эди, — дея ҳикоя қилади деҳқон ва фермер хўжаликлари уюшмаси Нишон тумани вакилиги раҳбари, кекса деҳқон Ҳайитмурод Фармонов. — Хўжаликларда нари борса, 200-300 гектар майдонга буғдой экиларди. Шунда ҳам сув чиқиши қийин бўлган, ҳосилдорлиги паст ерлар ажратиларди. Мен раҳбарлик қилган йи-

рик хўжаликда эса энг кўп — 400 гектар ғаллазор бор эди. Табиийки, яхши ерларни пахта банд этган эди. Ғаллага ўғит бермас эдик, сувни ҳам қизғанардик, топганимиз пахтага кетарди. Ўша кезлар гектарига атиги 100—150 кило ғалла уруғи сепардик. Ошиб борса, гектаридан 13—15 центнердан ҳосил олардик, холос.

Юртбошимиз Ислон Каримов Қашқадарё вилоятига раҳбарлик қилган пайтларида бу соҳага ҳам жиддий эътибор қаратди. У киши бизларга ҳамиша: “Буғдойни яхши ерга экинлар, вақтида суғориб, вақтида парваришланглар”, дея уқтирарди. Бу гаплар биз учун сабоқ бўлди. Шундан сўнг ғаллачилик ҳақида ҳам тузукроқ ўйлай бошладик. Бир гал Ислон Абдуғаниевич келиб, далаларимизни кўздан кечирди. Бошоқлари тўлишиб турган буғдойларни кўриб, хурсанд бўлди.

— Бу ердан қанчадан ҳосил олмоқчисиз, оқсоқол? — дея сўради мендан.

— Гектарига ўттиз центнердан кам бўлмайди, — дедим ички гурур билан. Чунки бу ўша даврлар учун анча юқори натижа саналар эди.

— Ўттиз центнер бўлса, ҳозирча ёмон эмас, — деди Ислон Абдуғаниевич. — Аммо бу рақамни келажакда яна ошириш мумкин. Бунинг учун ҳамма имкониятлар етарли. Фақат уларни ишга сола билишимиз керак.

Муҳтарам Президентимизнинг ўшанда айтган гаплари истиқлолдан сўнг амалга оша бошлади. Дарҳақиқат, бугун ҳеч ким: “Гектарига ўттиз

центнердан дон олдим”, дея мақтанолмайди. Бир вақтлар аранг 10—15 центнер бугдой етиштирилган далалардан ҳозир илғор фермерларимиз 60-70 центнердан ошириб сара дон олишяпти.

Дарҳақиқат, Қашқадарё вилояти ғаллачилик соҳасида улкан имкониятларга эга эди. Суғориладиган ғалла майдонларини кўпайтириш баробарида лалми ғаллачиликка ҳам жиддий эътибор қаратилди. Албатта, дала-даштда экилган доннинг нечоғли ҳосил бериши, аввало, осмоннинг “қош-қовоғи”га — ёфингарчилик миқдорига боғлиқ. Шу билан бирга, майдонларга етарли миқдорда, сара уруғ қадаш, майсаларни минерал ўғитлар билан озиклантириш ишларининг сифатли ташкил этилиши ҳам ҳосилдорлик ошишида катта ўрин тутиши сир эмас.

Қашқадарёлик заҳматкаш деҳқонлар бу борада ҳам ўзларининг тажриба мактабларини яратиб, дон ишлаб чиқариш ҳажмини ошириб боришди. Мисол учун, 1994 йили вилоятда 330 минг 814 гектар майдондан 389 минг 664 тонна дон олинган бўлса, 1995 йили 340 минг 536 гектарга уруғ қадалиб, 491 минг 716 тонна ҳосил етиштирилди. Ушбу рақамлардан кўриниб турибдики, вилоятда йилдан-йилга ғалла майдонлари кенгайиб борган. Яна бир муҳим жиҳати, ўша йили Қашқадарё ғаллакорлари илк бор салкам ярим миллион тонналик улкан хирмон кўтаришди. Вилоятда 1997 йили 489 минг 759 ва 1998 йили 466 минг 902 тонна ғалла тайёрланди. Ниҳоят, 1999

йили ярим миллион тонналик довон забт этилди. Бу хушxabар Республикамиз бўйлаб овоза бўлиб кетди. Қашқадарёлик ғаллакор деҳқоннинг ҳам саратон офтоби-ю, қайноқ гармселлар тафтидан қорайган чехрасида мамнуният, қониқиш ҳислари акс этди. Қувончлиси, улар орасидан ҳам мамлакатга ибрат қилиб кўрсатса арзийдиган ғаллачиликнинг жонкуярлари, уста деҳқонлар етишиб чиқа бошлади. Ўша йили вилоятнинг Касби туманидаги Шароф Рашидов номидаги ширкат хўжалик бош пудратчиси Файбулло Раҳмонов бу соҳани ривожлантириш борасидаги улкан хизматлари учун Президентимиз Фармонида биноан “Ўзбекистон Қаҳрамони” унвони билан тақдирланди. Таъбир жоиз бўлса, унинг кўксидан порлаб турган “Олтин юлдуз” нишони бутун бошли воҳа деҳқонлари меҳнатига берилган юксак баҳо эди.

Шу йил жавзонинг илк кунлари Касбига йўлимиз тушди. Қаҳрамон деҳқонни дала бошида учратдик. Бир томонда дуркун ғўза ниҳоллари, иккинчи тарафда шовуллаган ғаллазор. Табиатан содда, дўлвор бу инсон ҳар галгидек, тетик ва хушкайфият эди.

— Бултур буғдойнинг “Чиллаки” навини экиб, гектаридан 62 центнердан ҳосил олувдик, — дейди Файбулло ака. — Бу йил 48 гектарда “Юна” деган навни парваришляпмиз. Мутахассисларнинг айтишича, жуда серҳосил эмиш. Чиндан ҳам, авжи зўр. Ўзимнинг хомчўтларимга қараганда,

гектаридан 70 центнердан ошириб ҳосил бериши тайин.

— Қачондан бери ғалла экасиз? — сўрайман
Файбулло акадан.

— Ўн икки йилдан буён... Мустақилликдан сўнг бизларга ҳам пахта қатори ғалла экишга рухсат берилиб, бу борада режа белгиланди. Дастлабки йиллар 100 гектар майдоннинг 20 гектарига буғдой экиб, 25—30 центнердан ҳосил олган эдик. Йил сайин ғалла майдонини ҳам, олинаётган ҳосил салмоғини ҳам ошириб бордик. Ҳозир еримизнинг ярмига буғдой, ярмига пахта экаямиз. Асосан уруғлик ғалла етиштирамиз. Бу яхшигина даромад келтираяпти. Қолаверса, режадан зиёд тайёрланган донни ижарачиларимиз билан бўлишиб оламиз. Йил — ўн икки ой дастурхонимиздан ўзимизнинг нонимиз узилмайди. Тўғриси айтсам, собиқ шўро тузуми замонларида бундай дориломон кунлар келиши тушимизга ҳам кирмаган эди. Фақат пахта экиб, эртадан-кечгача эгат оралаб, ўзга эллардан келтириладиган нонга кўз тикканча, ҳаёт деганлари шу экан-да, деб юрверганмиз. Истиқлол бизнинг ҳам кўзимизни очди, қадр-қимматимизни жойига қўйди.

Сир эмас, 2000—2001 йилларда юз берган қурғоқчилик мамлакатимиз қишлоқ хўжалиги соҳасини жиддий синовдан ўтказди. Ўша йилларда ёғингарчилик ниҳоятда кам бўлганлиги боис Қашқадарёдаги кўпгина лалми ғалла майдонлари бутунлай қовжираб қолди. Бундан

хўжаликлар, фермер, деҳқонлар катта зарар кўришди. Аксарият жойларда олинган ҳосил унга сарфланган харажат тугул, ерга сепилган уруғликни ҳам қоплай олмади. Ўшанда Чироқчи туманидаги “Чиял” ширкат хўжалиги раҳбари Норбой Элмуродов шундай деб ҳасрат қилиб қолган эди:

— Шу кунларда дала айланишга ҳам юрагим бетламай қолди! Бўйи бир қаричгина бўлиб, бошоқ ёзишга ҳам ҳоли келмай қурий бошлаган майсаларни кўришга тоқат қилолмайман. Улар худди нажот кутиб жовдираётганга ўхшайди. Қўлингдан ҳеч нарса келмаслиги жуда-жуда алам қилади кишига...

Ўша пайтларда бундай изтиробли туйғулар ҳар бир қашқадарёлик ғаллакор дилидан кечганлиги, шубҳасиз. Чунки сув танқислиги боис аксарият суғориладиган майдонлардан ҳам кутилган даражада ҳосил олинмаган эди. Охир-оқибатда 2000 йили вилоят бўйича 209 минг 341 гектар майдондан 307 минг тонна дон олинди. Ҳосилдорлик эса ўрта ҳисобда гектарига 14,7 центнердан тўғри келди. Асосан лалми ғалла экадиган Чироқчи туманида ушбу кўрсаткич 5,9 центнерга тўғри келган бўлса, Деҳқонобод туманида эса гектаридан атиги 1,7 центнердан ҳосил олинди, холос. Кейинги йили эса бу борада бироз бўлсада, ўнгланиш кўзга ташланди. Жумладан, 2001 йили 205 минг 845 гектар майдонда парваришланган ғалла экинларидан 357 минг 462 тонна

дон йиғиштириб олинди. Ҳосилдорлик 17,4 центнерга кўтарилди. Бунга, биринчи навбатда деҳқонлару мутахассисларнинг олдинги йилдаги аччиқ тажрибалардан тегишли хулоса чиқариб, вақтида кўрган тадбирлари натижасида эришилди, дейиш мумкин. Зотан, табиатан иродаси мустаҳкам, матонатли ўзбек деҳқони ҳар қандай мушкул дамларда ҳам чора топа олади.

2002 йил ниҳоятда баракали келди. Ушбу мавсумда вилоят бўйича 234 минг 951 гектарга лалми ва сувли дон экилган эди. Об-ҳавонинг қулай келганлиги, қолаверса, ерга белгиланган миқдорда, сара уруғ қадалганлиги ҳамда барча агротехник тадбирлар ўз вақтида, сифатли амалга оширилганлиги туфайли далаларда ҳар қачонгидан мўл ғалла ҳосили етиштирилди.

Ўрим-йиғим бошлангач, арпа-буғдой омборларга сифмай қолди. Шу йили оз эмас-кўп эмас, нақ 730 минг 894 тонна ғалла етиштирилди. Ҳосилдорлик вилоят бўйича ўртача 31,1 центнерга кўтарилди. Қарши, Косон, Касби каби чўл туманларида бу рақам 41-44 центнерни ташкил этди. Вилоят ғаллачилик соҳасида қанчалик улкан салоҳиятга эга эканлиги шу тариқа яна бир бор яққол намоён бўлди.

Тажрибали деҳқон ва мутахассисларнинг ишонч билан таъкидлашларича, юқоридаги рақам ҳали чегара эмас. Бу йил вилоят далаларида бултургидан ҳам мўл ҳосил етиштирилаяпти. Бундан кўринадики, келажакда янада юксак марра-

ларни забт этиш мумкин. Кўпни кўрган деҳқонлардан бири: “Бизнинг шароитда ҳам гектаридан юз центнердан ошириб ҳосил олса бўлади. Фақат бунинг учун омилкорлик билан иш юриштиш керак”, деган эди. Жиддийроқ ўйлаб кўрилса, бунга ҳам етарли имкониятлар мавжуд эканлигига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Ҳарқалай, вилоят ғаллакорлари кўнгилларининг бир четидан ана шундай эзгу ният ҳам йўқ эмас. Довон ошган — чўққини кўзлар, дея бежиз айтилмаган.

Қашқадарёда ғалла етиштириш ҳажмининг ошиб бориши ўз навбатида, вилоятда донни қайта ишлаш саноати ривожига ҳам туртки бўлди. Чунки халқимизга ўзимизда тайёрланган сифатли ун ва ун маҳсулотлари етказиб бериш учун, аввало, мавжуд корхоналарни илғор технологиялар асосида қайта жиҳозлаш талаб этиларди. Шу боис кейинги йилларда вилоятдаги Яккабоғ дон маҳсулотлари масъулияти чекланган жамият бутунлай қайта таъмирланиб, у ерга Германияда ишлаб чиқарилган энг замонавий ускуналар ўрнатилди. Ҳозир бу ердаги 2 та нон ишлаб чиқариш цехларида сифатли нон маҳсулотлари тайёрланаёпти. Шаҳрисабзда эса туркиялик ишбилармонлар билан ҳамкорликда кунига 150 тонна ун ва ун маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган “Шаҳри Кеш” қўшма корхонаси фойдаланишга топширилди. Бу ердаги иссиқ нон цехи Германиядан келтирилган “Винклер” ускуналари билан жиҳозланган. “Қарши нон” саноат ишлаб чиқариш

очиқ ҳиссадорлик жамияти цехида эса ҳар куни 3 тоннагача юқори сифатли нон маҳсулотлари тайёрланиб, шаҳарликлар дастурхонига етказиб берилаяпти. Бундан ташқари, “Дунё-М” очиқ

Ер — хазина, сув — гавҳар.

Ўзбек халқ мақоли

ҳиссадорлик жамияти Қарши шаҳар деҳқон бозори ҳудудида нон ҳамда қандолат маҳсулотлари тайёрлайдиган икки қаватли йирик мажмуани ишга ту-

ширди. Бу ердаги лизинг асосида хориждан олиб келинган макарон цехида соатига 150 килограмм макарон маҳсулотлари ишлаб чиқариш мумкин.

— Ҳозир тасарруфимиздаги мавжуд корхоналарда 6 та уруғлик донни саралаш цехлари фаолият кўрсатаяпти, — дейди Қашқадарё вилояти дон маҳсулотлари уюшмаси раҳбари Номоз Рашидов. — 2002 йили уларда 60 минг тонна уруғлик тайёрланди. Натижада бултур вилоят юз фоиз уруғлик дон билан таъминланиб, бошқа вилоятларга ҳам 12 минг тонна уруғлик етказиб берилди. Бу йилги ўрим-йиғим мавсумида эса корхоналаримиз деҳқонлардан 364 минг 700 тонна дон қабул қилиб олиши лозим. Айни пайтда барча тайёргарлик ишлари кўриб қўйилган. Шунингдек, 2004 йилда “Дунё-М” корхонасини тўлиқ капитал таъмирдан чиқариш ва замонавий ускуналар билан жиҳозлаш ҳам режалаштирилган.

Биз бу ўринда Қашқадарё вилоятидаги донни қайта ишлаш саноати тизимида амалга ошири-

лаётган ва келгусида қилиниши режалаштирилган ишларнинг айримлари хусусидагина тўхталиб ўтдик. Бироқ ана шу далилларнинг ўзиёқ вилоятда ушбу тармоқнинг истиқболи порлоқ эканлигини кўрсатиб турибди.

Кейинги вақтларда Қашқадарё вилоятида бошоқли дон экинлари селекциясига жиддий эътибор берилаяпти. Зотан, Президентимиз ҳам “Қашқадарё ғаллакорлари уруғчилик соҳасида ўз йўлларини топиб олмоқлари, тупроқ-иқлим шароитига мос, тезпишар, ҳосилдор навлар уруғлигини етиштиришни йўлга қўйишлари лозим”, дея алоҳида таъкидлаган эди. Чиндан ҳам, вилоятда ана шундай буғдой навларини яратиш ва зудлик билан ишлаб чиқаришга татбиқ этишни ҳаётнинг ўзи тақозо қилаяпти.

Маълумки, ғалла ҳосилдорлигини оширишда уруғлик тизимини яхши ташкил қилиш, юқори самарали навларнинг бирламчи, суперэлита, элита ва оммавий уруғчилигини тўғри йўлга қўйиш, навдор, сифатли ҳамда сараланган уруғлик экишнинг аҳамияти катта. Буларнинг натижасида ҳосилдорликни гектарига 25-30 фоиз ошириш мумкинлиги илмий тадқиқотлар жараёни ва амалиётда ўз исботини топган.

Бугунги кунда “Қашқадарёсарауруғ” уруғчилик ассоциацияси ўз таркибида 43 та хўжаликларни бирлаштирган. Сўнгги вақтларда уларда бошоқли дон экинлари уруғчилик тизимини такомиллаштириш ва йўлга қўйиш юзасидан сези-

ларли ишлар амалга оширилаяпти. Ҳозир вилоят ғаллакорлари маҳаллий тупроқ-иқлим шароитига, қурғоқчиликка, иссиққа, касаллик ва зараркунандаларга чидамли, эртапишар, серҳосил, юқори сифатли дон берадиган навлар уруғини экишга ҳаракат қилишяпти. Шунинг ҳисобига ҳосилдорликни суғориладиган майдонларда 45—50, лалми ерларда эса 10—15 центнерга етказиш мумкин. Шу мақсадда вилоятда фаолият кўрсатаётган илмий-тадқиқот муассасалари ҳамда хўжаликларнинг уруғлик дон тайёрлаш борасидаги имкониятлари ўрганиб чиқилди. 2002 йил ҳосили учун маҳаллий тупроқ-иқлим шароитларига мос бошоқли дон экинларининг маҳаллий уруғларини кўпайтириш ва жамғариш миқдори белгилаб олинди.

“Қашқадарёсарауруғ” ассоциацияси таркибига кирувчи хўжаликлардаги бошоқли дон экинларини олимлар ва малакали мутахассислар жалб этилган ҳолда, илмий тавсияларга асосан парваришлаш йўлга қўйилган. Бунинг самараси ўлароқ, 2001 йилда юз берган қурғоқчиликка қарамасдан, Шаҳрисабз туманидаги Болта Фозилов номли ширкат хўжалигида ҳар гектардан 65 центнердан, Китоб туманидаги “Навбаҳор”, Охунбобоев номли, Каромат Рустамова номли ширкат хўжаликларига эса 50 центнердан ошириб юқори сифатли дон ҳосили олишга эришилди. Баъзи ижарачилар эса мислсиз натижаларни қўлга киритиб, Қашқадарё вилоятининг оғир тупроқ-иқлим ша-

роитида ҳам юқори ҳосил олиш мумкинлигини исботладилар. Китоб туманилик ижарачи Фаҳриддин Жалиловнинг ҳар гектардан 95 центнердан, Бўрон Шо Назаровнинг 86 центнердан, шаҳрисабзлик Усмон Бобоев ва Азамат Хўжаёровларнинг эса гектаридан 80 центнердан ошириб буғдой етиштирганликлари фикримиз далилидир.

Юртбошимиз 2001 йили 9 июнда Қашқадарёда бўлганида деҳқонлар билан суҳбатлашиб, вилоятда галла уруғчилигини ривожлантиришнинг амалий аҳамияти ҳақида ҳам батафсил тўхталди. Маҳаллий шароитларга монанд, сифатли ва юқори ҳосил берадиган буғдой навларини танлаш ҳамда кўпайтириш ҳақида қимматли маслаҳатлар, кўрсатмалар берди. Шулардан келиб чиқиб, Қашқадарё вилоятида 2001—2004 йилларда бошоқли дон экинлари уруғчилигини ривожлантириш бўйича махсус тадбирлар ишлаб чиқилган.

Вилоят тупроқ ва иқлим шароитларининг хилма-хиллиги ҳар бир ҳудуд учун алоҳида нав синаш тажриба майдонлари ташкил этишни тақозо қилади. Шу боис бу ерда тоғли (ёғин миқдори 600 мм.дан юқори), тоғ олди (400 мм.) ва чўл (150—250 мм.) ҳудудлари бўйича учта тажриба майдони ташкил этилиб, тадқиқот ишлари олиб борилмоқда.

Шунингдек, галла уруғчилигини ривожлантириш мақсадида халқаро илмий марказлар билан ҳамкорликда вилоятга замонавий дон саралаш-

тозалаш техникалари олиб келинаётир. Хусусан, Германиянинг GTX жамияти иштирокида Косон туманидаги “Гулбоғ” ширкат хўжалигида “Қашқадарёдонистикқболи” уруғчилик илмий ишлаб чиқариш бирлашмаси ташкил этилди. Бундан кўзланган мақсад махсус ишланган концепцияга асосланган ҳолда маҳаллий шароитга мос ғалла навларининг суперэлита ва элита уруғларини етиштириб, уруғчилик хўжаликларига етказиб беришдан иборат. Шунингдек, ИКАР-ДО, СИММИТ каби бир қатор халқаро ташкилотлар, хорижлик ғаллашунос олим ва селекционерлар билан йўлга қўйилган алоқалар ҳам келажакда яхши самаралар бериши, шубҳасиз.

Ғаллачилик илмий-тадқиқот институтининг Касби шохобчаси, Косон ва Қамашни бўлимларида буғдойнинг маҳаллий шароитга мос бўлган “Санзар-6”, “Санзар-8”, “Ёнбош”, “Маржон”, арпанинг “Мавлоно”, “Хонақоҳ”, “Темур” каби қурғоқчиликка чидамли, эртапишар навлари, Шаҳрисабз бўлимида эса интенсив типдаги юқори ҳосил берувчи “Уманка”, “Купава”, “Половчанка”, “Крошка” навларини етиштириш йўлга қўйилмоқда. 2003 йил мавсумида вилоят бўйича 28 хил уруғлик навлар экилган. Албатта, бу ҳол деҳқону мутахассислардан катта масъулият талаб қилади. Келажакда улар орасидан энг истиқболли, ҳосилдорлари танлаб олиниши табиий. Ўз навбатида, истиқболи порлоқ ҳисобланган қаттиқ буғдой навлари парваришига ҳам

жиддий эътибор бериш зарур. Чунки саноатбop ҳисобланган бундай буғдой навларидан юқори сифатли нон ва қандолат маҳсулотлари тайёрлаш имкони мавжуд.

Қаттиқ буғдойнинг маҳаллий навлари ҳам эътибордан четда қолдирилмайди. Умуман, вилоятда ҳар бир ҳудуднинг тупроқ-иқлим шароитига мос серҳосил ғалла навларини яратиш борасида олиб борилаётган ишлар яқин келажакда самара бериши, шубҳасиз.

Ғафур ШЕРМУҲАММАД

Ислом КАРИМОВ:

Ёдингизда бўлса, мустақиллигимизнинг биринчи йилларида мамлакатимиз аҳолисини дон маҳсулотлари билан таъминлаш, одамларга оддий нон етказиб бериш катта муаммога айланган эди.

Энди очиқ айтаверсак бўлади, ўша оғир кунларда очарчилик хавфи ҳам йўқ эмас эди. Бунга йўл қўймаслик учун қандай чора-тадбирлар кўрганимизни, қаерлардан ғалла олиб келганимизни, бу йўлда тортган машаққатларимизни билган билади, билмаган билмайди.

Шундай ўта мураккаб, хавфли вазиятни чуқур англаган ҳолда, сиёсий мустақилликни иқтисодий мустақиллик билан мустаҳкамлаш, бировга қарам бўлмаслик мақсадида биз ғалла мустақиллигига эришишни энг устувор вазифа қилиб қўйдик. Бу масалани, бу муаммони ечиш биз учун ҳақиқатан ҳам ҳаёт-мамотимизни ҳал қилувчи даражага кўтарилди.

Яратганга минг бор шукурки, ўз донимизга, ўз беминнат нонимизга эга бўлган шу кунларга ҳам етиб келдик. Бундай ўта масъулиятли вазифани бажаришда Андижон вилояти меҳнаткашларининг салмоқли ҳиссаси борлигини бугун барчамиз катта мамнуният ва миннатдорчилик билан қайд этамиз.

*Андижон вилояти сайловчилари
вакиллари билан учрашувда
сўзланган нутқдан
1999 йил 17 декабрь*

МАЪРУФЖОН ФЕРМЕР

Балиқчи туманидаги “Шераличек” ширкат хўжалигида “Олимжон ҳожи ота” фермер хўжалиги бор. Унга андижонлик омилкор деҳқон Маъруфжон Насриддинов раислик қилади.

— Етти пуштимиз деҳқон ўтган, — дейди Маъруфжон, — падари бузрукворимизнинг касблари бўлтерлик бўлса-да, ишдан кела солиб, жомакор кийиб, боққа ўтиб кетарди. Эрталаблари ишга кетгунча ва ишдан қайтгач томорқада терлаб-пишиб кетмон чопарди. Биз ўғилларига, каттароқ кетмонни кўтаролмасак, кичик, енгилроғини ясатиб берарди. Ёнларига олиб ўргатарди. Кетмон тутишимизни, жўяк олишимизни зимдан кузатиб, ёқса “ҳа, дуруст” деб қўярди.

Куш уясида кўрганини қилади, деганларидек, педагогика институтининг тарих-география факультетини тамомлаб, мактабда ишласам ҳам ҳаётимнинг бир қисми ер билан, деҳқончилик билан боғланиб қолди. Томорқада рўзгорга керакли нарсаларни етиштириш билан бирга, хўжаликдан ер олиб, деҳқончилик қилиб юрдим. Гапнинг сирасини айтганда, деҳқончилиكنинг ба-ракаси бошқа, гашти бўлак.

Ўзимнинг ерим бўлса, хуморидан чиқиб ишла-сам, деб кўпдан ният қилардим. Қаранг, худо ниятимга етказди. 1997 йили озроқ ер олиб фермер хўжалиги ташкил қилдим. Яширмайман, ўша йили қийналдик. Йўқ, техника, ўғит, ёнилги масаласида муаммо бўлмади, тажриба етишмади. Шундай бўлса-да, режамизни бажардик. Лекин ишимиздан унчалик қониқмадик. Ўша йил ўзим учун ҳам, муъжазгина жамоамиз учун ҳам ер билан тиллашиш, ишнинг рафти-омадини олиш йили бўлди.

1998 йил ҳисобига эрта кузда тўлиқ буғдой экдик. Краснодардан келтирилган “Купава” нави. Худо бериб, бир буғдой бўлди.

Ўша йили ўрим арафасида, аниқроғи, 18 июнь куни Маъруфжон ҳаётида бир умр ўчмас таассурот қолдирган воқеа рўй берди. Фермер даласига Президентимиз ташриф буюрди.

Давлатимиз раҳбари Маъруфжон билан қадрдонлардек кўл олишди. Ҳол-аҳвол сўради. Президентнинг ёруғ чехраси, сўзларидаги ажиб самимият, қадрдонларча муносабат Маъруфжон ҳаяжонини босиб олишига кифоя қилди.

Президент уни ёнига олиб, ҳамроҳлари билан буғдойзорга кирди. Битта бошоқни олиб санаб кўришди. Роса 64 дона дон чиқди.

Ислом Каримов мамнун жилмайди.

— Бемалол 90 центнер ҳосил олиш мумкин, отангизга раҳмат, ука! — деди Президент. — Қандай қилиб шунча ҳосил тўплашга эришдингиз? Қани, бундай гапиринг-чи?

— “Купава” қора тупроқли, серёғин заминда яратилган,— деди Маъруфжон,— шунинг учун тез-тез суғориб турдик. Ҳосил пишгунча саккиз марта сув ичди. Ҳатто 18 май куниям сув очганмиз.

Маъруфжон шу тариқа эрта куздан бери амалга оширилган агротехник тадбирлар ҳақида бирмабир гапириб берди. Президент қилинган харажатлар, даромад, рентабеллик, иш юритиш усуллари билан қизиқди. Маъруфжон бир томони ўқитувчи эмасми, Юртбошимиз саволларига аниқ-тиниқ, бурро-бурро жавоб қайтарди. Унинг гапи орасида “ички фермер” дегани Президентни айниқса, қизиқтириб қўйди.

— Бу нима дегани? — деди Президент.

— Банкда ўз ҳисоб рақамимиз бор, ҳамма ҳисобкитоб ишлари ўзимизда-ю, фақат маҳсулотни жаммоа хўжалиги орқали сотамиз. Хўжалик шартнома асосида техника, ўғит етказиб беради. Давлатга сотилган маҳсулотимизнинг пули ҳам хўжаликка келиб тушади, кейин... Қилинган харажатларни ушлаб қолиб, бизга ўтказиб беришади.

Президентимиз бироз ўйланиб қолди. Кейин хўжалик раҳбарига юзланиб, “Буларнинг пулини беряпсизми?”, деб сўради. Раисдан қониқарли жавоб олгач:

— Фермер тўлақонли мустақил хўжалик бўлиши керак,— деди Юртбошимиз ён-атрофдагиларга қараб,— у хизмат кўрсатувчи ташкилотлар топширган ҳосилининг ҳақи ҳам банкдаги ҳисоб

рақамига ҳеч бир воситачисиз тўғридан-тўғри келиб тушиши керак.

Президент хайрлашиш олдидан:

— Маъруфжон, мендан нима истайсиз? Қандай ёрдам керак? — деб сўради.

— Энг аввало, саломатлигингиз керак,— деди Маъруфжон дилидагини тилига кўчириб,— юртимиз тинчлигига бош-қош бўлиб турсангиз бўлди!

— Бир-икки кундан кейин далангизда республика ғаллакорларининг кўргазмали семинарини ўтказамиз,— деди Ислом Каримов. — Мамлакат бўйича соҳа мутасаддилари, олим-мутахассислар келиб ишингизни ўрганишади. Ота-онангизга биздан дуо денг. Саломат бўлинг!

— Раҳмат, Ислом Абдуғаниевич! — дея олди Маъруфжон ҳаяжонини зўрға босиб.

* * *

— Ўшандан бери ишим юришиб кетди,— дейди Маъруфжон. — Юртбошимизнинг самимият тўла нигоҳлари кўз олдидан кетмайди. Шундан бери келажакни кўра оладиган Юртбошимизга муносиб бўлиш, у киши ишончини оқлаш ҳақида ўйлайман.

Мезбон билан дала айландик.

— Ўтган йили ҳар гектар буғдойзордан 90 центнердан ҳосил олдик. Пахтани ҳам қўшганда соф даромадимиз салкам 3 миллион сўмни, рентабел-

лик 34 фоизни ташкил этди. Бу кўпми ёки оз? Тўғри, бошқаларга солиштирганда натижаларимиз ёмон эмас. Аммо ўз техникамиз бўлганда даромадимиз бундан-да яхши бўларди. Ўйланг, 10 сотих ери бор одам икки йилда машина олади-ю, нега энди 10 гектар ери бор одам битта техника ололмаслиги керак? Мана энди олиш имкони пайдо бўлди. Президентимизнинг “Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида”ги Фармонини ўқиб, кўксим тоғдек кўтарилди. Ер эгаларига, қишлоқ мулкдорларига тўла эркинлик берилди. Шартномаларни тегишли ташкилотлар билан тўғридан-тўғри тузиб, ўзимиз топган маблағни хоҳлаганимизча тасарруф этадиган бўлдик. Ишлайман деган одамга яна нима керак? Аъзоларимиз билан маслаҳатлашиб, худо хоҳласа, бу йил якуни билан лизингга битта трактор оламиз, деб турибмиз. Бу демак ишимиз янада юришади. Нима десангиз денг, 90—100 центнер бу — ғаллачиликда сўнгги марра эмас. Яқинда хорижлик бир фермер ҳақида ўқиб қолдим. Ғалладан 120 центнернинг нарисида ҳосил оларкан. Ўша юз центнерни берган ер, ундан ортиғроғини ҳам беради. Бунинг учун янада изланиб, янгиликка интилиб, ишлашимиз керак. Она еримизнинг қадрига етиб, авайлаб, эъозлашимиз керак.

Биз 50-йилларда туғилган авлод, қийинчилик кўрмай ўсдик. Замондан нолиб, ёзғириб юрувчилар илгариям бўлган, ҳозир ҳам бор. Мен та-

рих муаллими бўлганим, бадий адабиётни кўп ўқиганим учун айта оламан. Ҳақиқий қийинчилик илгари бўлган. Ота-боболаримиз не-не азобуқубатларни кўришган. Тўғри, ҳозир ўтиш даври. Баъзи бир етишмовчиликлар бўлса бордир. Буни тўғри тушуниш керак. Ҳаётимиз кун сайин, соат сайин яхшиланаяпти. Айниқса, Мустақилликнинг ўн икки йили ичида асрга татигулик ишлар бўлди. Ўзбекистонимизни дунё таниди. Биз дунёни танияпмиз.

— Ҳозир ҳам дарсингиз борми, мактабга бориб турасизми? — дея сўрайман.

— Албатта, — дейди ҳамсуҳбатим, — ўқиган давримни ҳам кўшиб ҳисоблаганда қирқ йил умрим шу Абдулла Қаҳҳор номидаги мактабда ўтди. Ҳафтасига тўрт соат дарсим бор. Ўқувчиларга ҳуқуқдан, Конституциядан сабоқ бераман.

Эртага ўримни бошлаймиз, деб туришган куни Маъруфжоннинг даласини яна меҳмон босди. Булар Тошкентдан, республикамиз вилоятларидан келган соҳа мутасаддилари, олимлар, ғалла уруғчилиги мутахассислари эди. Улар эринмай буғдойзорни оралаб кўришди. Пайкал қирғоғидан, ўртасидан, яна кўзлари тушган ҳарҳар жойдан бошоқ олиб санаб кўришди. Ҳамма бошоқдан 60-62 тадан дон чиқди. Ораларида иқтисодчилар ҳам бор экан, бирпасда чўнтақларидан калькуляторларини олиб ҳисоблаб чиқишди. Бир-бирларига ҳайратланиб, мамнун қарашди.

— Ерингизнинг ҳамма жойида, ҳатто пайкал четлари, дарахт остларида ҳам бирдек ҳосил етиштирганингиз бизни кўпроқ қизиқтиради,— деди ўрта ёшли бир киши,— ўзим анча йиллардан бери ғаллачилик билан шуғулланаман, мамлакатимизнинг жуда кўп вилоятларида бўламан, лекин бунақасини кўрмаганман. Бунинг сири нимада?

Маъруфжон кулди.

— Бунинг ҳеч қандай сири йўқ,— деди у. — Ҳар бир агротехник тадбирни ўз вақтида бажариш лозим. Ишонсангиз, ўтган йили автогрейдер билан ерни эринмай текислатганмиз. Ҳосилнинг барча жойда бир хиллигини асосий сабаби шу. Кейин, биринчи суғоришда иш катта. Буғдойзорни илк суғоришда қаерни сув босса, ўша ерда кўчат кам бўлади, ҳосилиям шунга яраша бўлади. Шошмаймиз, майли 5 кун кетар, 6 кун кетар, кўз ёши қилиб қондириб суғорамиз, сувни нами бир метр, ярим метр олдинда юради. Дўппидек ерни ҳам сувга бостирмаймиз.

Биринчи омил шу.

Октябрнинг ўн бешларида ғаллани бир текис ундириб олган бўлсак, ноябрга бориб ялама дори бериб, яна бир марта суғордик. Учинчи ўғитда энди ғалла анчайин бўй тортиб қолади, пайкалга трактор киролмайди. Биз ўғитни қўлда солиб чиқамиз. Ерни ҳамма жойи бир хил кўрингани билан тупроқ қатлами ҳар хил. Ғалла ҳамма жойдаям бир текис ўсмайди. Пастроқ жойларига алоҳида ўғит соламиз. Пайкал тепасидаги шарбат

ўрасини кўриб турибсизлар, эрта баҳордан бошлаб то ҳосил пишгунча ҳар бир сувни шарбат ўралари орқали оқизамиз.

Арпа-буғдой ош экан, олтин-кумуш тош экан.

Ўзбек халқ мақоли

Мана шулар боис бегона ўт йўқ. Буғдойзорни худди пиёз ўтагандек, шоли ўтагандек ўтаймиз. Ғалла озиғига бирор кун ҳам бегона ўтни шерик қилмаймиз. Яна бир нозик

томони уруғнинг хусусиятларига эътибор бериш керак. Баъзи ҳамкасбларимизда “ота-боболаримиз эккан буғдой-да, икки, нари борса учта сув билан пишади-да”, деган қараш бор. Бу мутлақо нотўғри. Ҳозирча уруғларнинг ҳаммаси Қраснодардан олиб келиняпти. У ёқлар ўзларингиз биласиз, сернам, серёмғир. У жойнинг тупроғи билан бизники орасида ҳам катта фарқ бор. Шунинг учун бу навларни тез-тез суғориб туриш керак. Масалан, мана шу ерлар шу ҳолга келгунча саккиз марта сув ичган.

Кейин... эрта экишда гап кўп. Буғдой қанча эрта экилса, шунча яхши. Бизнинг вилоятда эртаги пахта етиштириш ҳисобига ғаллани очиқ майдонларга ўз муддатида экишга тўла имконият яратилган. Эрта экилган буғдой кўп туплайди, ер багирлаб ажриқдек ўсиб, товоқдай бўлиб чиқади.

— Бир туп буғдой қанчагача туплаши мумкин? — дея меҳмонлардан кимдир сўраб қолди.

— 18-20 тупгача туплайди. Энди ҳисобланг, ҳар бир бошоқда 60-65 тадан дон бўлса, бир гектар майдон қанча ҳосил беради?! Бемалол саксон-тўқсоннинг тепасида беради, шундай эмасми? Яна бир жиҳати, кўп тупласа буғдой жа ўсиб кетмайди, калта бўғин, бақувват бўлиб ўсади. Шамолга чидамли бўлади, ётиб қолмайди.

Уруғни заводдан келган, тоза, ишончли деб доғда қолмаслик керак. Печак деганининг уруғи буғдойдан катта. Минг тозаламасин, иложсиз тўрдан ўтмай қолиб кетади. Шунинг учунам биз уруғликни экиш олдидан яна бир кўздан ўтказамиз. Тегирмонни шаббодасига қўйиб, тозалаб оламиз.

Хоҳланг-хоҳламанг, экилаётган пуштанинг ораси бир қарич, ярим қарич кўмилмай очиқ қолади. Кузда ёпирилиб келадиган ола ҳакка, қора ҳаккаларга худо беради. Биз ҳамма қаторга бешилиқ тортиб чиқамиз. Тангадек жой ҳам кўмилмай қолмайди. Буғдойни ортиқча қалиниям бўлмайди, якка бошоқ бўлиб, ғози йўқолади. Ҳазилакам елпиндигаям ётиб қолади. Қалин жойларни кузни ўзида ягана қилиб, сийрақроқ жойларга кўчат ўтказамиз. Шу йўл билан ҳар квадрат метрда 460—500 дона бошоқ бўлишига эришамиз.

— Ҳисоб-китобга ҳам қаттиқ экансиз, Маъруфжон,— ҳазиломуз гап қотди меҳмонлардан бири.

...Кўргазмали семинар қатнашчилари Маъруф-жоннинг даласидан олам-олам таассуротлар билан қайтишди.

* * *

— Сиз учун энг қимматли нарса нима? — дея сўрадик қаҳрамонимиздан.

— Орият, масъулият, — дейди Маъруфжон. — Менга биров ишонаптими, майли, вақтимни кетказай, умримни ўтказай, лекин шу ишончни оқлашим керак. Даламга Президент келди. Республикамизнинг турли бурчидан олим-мутахассислар келди. Ўйлайман-да, мамлакатда менга ўхшаган деҳқон йўқми, кўп, сон-саноғи йўқ. Ислом аканинг ташрифлари, дилдан қурган суҳбатлари, бирга суратга тушишлари — бу менга, оиламга Аллоҳнинг марҳамати. Бу ҳажга бориб келган отам билан онамнинг дуолари ижобати.

Демоқчиманки, Мустақиллик — буюк неъмат. Ана шу Истиқлол туфайли, муҳтарам Президентимизнинг фидокорликлари туфайли дин, виждон эркинлиги жойига қўйилди. Маккаи Мукарама бир қадам бўлиб қолди. Имом ал-Бухорий, Амир Темур, Аҳмад Фарғоний, ал-Марғиноний, Имом ат-Термизий, Имом Мотуридий каби ўнлаб улуг аждодларимизнинг муборак номлари тикланди. Улар шарафига бир-биридан гўзал, муҳташам ёдгорликлар бунёд бўлди.

Мана, яқинда бўлиб ўтган Олий Мажлис сессиясида Президентимиз яна бир улуг хайрли та-

шаббус билан чиқдилар. Хоки-пойлари Афғон диёрида қолиб кетган Мир Алишер Навоий, Абу Райҳон Беруний каби буюк бобокалонларимизнинг йиллар силсиласида вайрон бўлган мақбараларини тиклашни таклиф қилдилар. Менинг назаримда, шундай Президенти бор юрт — бахтли юрт!

Маъруфжон билан дала бошида хайрлашдик.

*Ортиқали НОМОЗОВ,
Ўзбекистонда хизмат
кўрсатган журналист.*

ТАНДИР ТЎЛИБ ЁПИЛДИ НОН...

“Хонтахтама устида бошоқлари олтин ранг бир тутам бугдой турибди, — деб ҳикоя қилганди ўтган йили Наманганда бўлганимда Норин туманидаги “Тошкент” ширкат хўжалиги пудратчиси Тўлқинбой Курбонов. — Шу йилги ҳосилдан. Не умид, не машаққатлар билан етиштирилган, не-не беором кунлар, уйқусиз тунлар эвазига келган ҳосилдан. Бугун хирмонга охириги бункерни тўкиб қайтдим. Бу — тутамгинаси...

“Кейс” сўнгги пайкалга “ўроқ” солганда ана шу бир тутам бошоқни эсдалик учун олиб келдим. Хонтахтама устига қўйдим-у, овқатланиб ўтириб, хаёлга толиб кетдим: бу қандай экин эканки, унинг бўлиқ бошоқларида қандай сир, сеҳр бор эканки, етти яшардан етмиш яшаргача бўлган бутун инсониятни ўзига ром этган...”

Тўлқинбойнинг бу ҳикояси мени ҳам олис-олис хотираларга бошлади.

— Чамаси уч ёшдан ошиб, тўрт ёшга қадам қўйган пайтларим бўлса керак, — деб сўзлаб берувди Самарқанд вилоятининг Иштихон туманида истиқомат қилувчи, нафақахўр ўқитувчи

Нормамаат Саъдуллаев, — Отам пода — чегана боқарди. Бир куни икки кўзи бугдойга тўла хуржунини эшакдан тушириб, супа устига кўтариб чиқаркан: мана, улим, ғалла олиб келдим, — деди. Мен югуриб бориб хуржунни қарадим ва (“ғалла” сўзи ўшанда менга ҳали нотаниш экан), “бугдой-ку” дедим. Отам кулди: “бугдойни ғалла дейди-да, кўзичоқ”, деб кокилимни силади ва кетидан “ғалласи бор уйнинг — алласи ҳам бор, болам”, деб кўшиб қўйди. Мен яна хуржунга қарадим: “ҳе, алла бугдойнинг ичидами? “Алла-алла”ни бешиқда чақалоққа айтади” деганим ҳали-ҳали эсимда. Отам ўшанда яна кулиб қўйдилар ва “Майли, бор, ўйна, маънисини кейин айтарман” дедилар...”

Ҳозир ана шу воқеани ҳам ўйлаб туриб, хаёлимда “нон” деган буюк бир тушунча яна қайта жонланди: Нон — Нон-да! Таърифи улуг. Чиндан ҳам Оллоҳнинг бизга берган буюк неъматиди.

Бундан беш-олти йил олдин бир қария айтганди:

— 30-йилларда болалар уйида тарбияландим. Замон жуда оғир, очлик, қашшоқлик ҳукмрон эди. Ҳамма бирдек юпун яшарди. Ҳар бир жон кунлик нон меъёр — “поёг”ига қараб қолганди. Болалар ўртасида энг заифи, ориғи мен эдим. Ҳар сафар тонг билан уйғониб, ёстигим остида бир бурда нонга кўзим тушарди.

Аввалига ҳайрон бўлиб, “тарбиячилар раҳми келиб, қўйиб кетаётган бўлса керак” — деб юрдим. Аммо, кейинчалик билдимки, болалар навбати билан менга ўз ҳақлари — ризқини қийиб, бир бурда-бир бурдадан қўйиб юришаркан.

Қаранг, ўша одам ўзининг бу ҳикояси билан бизга номини ҳамиша бош ҳарф билан ёзса арзигулик, Ноннинг қадрини, буюклигини айтмоқчи бўлган экан. Дарвоқе, у — ҳаёт! У — тириклик! У — жон! У — қисмат ва тақдир!

Мамлакатимиз Мустақиллигининг илк кезларини, аниқроғи, 1991 йилнинг охири ва 1992 йилнинг бошида республикамизда кўп нарсаларда узилиш бўлган пайтларни эсланг... Унгача, 74 йил ўзбек халқи, Ўзбекистон тақдири собиқ иттифоқ қўлида бўлди. Москва маҳсулотимизни ҳам, хомашёмизни ҳам ботмон-ботмонлаб олиб кетди. Ҳолбуки, уларнинг ҳаммаси ўзимизга сув билан ҳаводек зарур эди. Канададан, Америкадан ҳар йили миллион-миллион тонна ғалла сотиб олиб, бизга садақа қилгандай муайян миқдоринигина берарди... Иттифоқ парчаланиб кетгач, қийин аҳволда қолдик. Иқтисодчиларимиз йиллик эҳтиёжимизни ҳисоблаб чиқиб, 5 миллион тонна ғалла кераклигини айтишди. Лекин, олдимизда уни қаердан, қайси маблағга, қанчага олиб келиш муаммоси турарди. Эндигина мус-

тақил бўлган пайтимиз, валюта қаерда эди? Ким ҳам берарди?

Президентимиз Ислон Каримов XII чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг X сессиясида (1992 йил, июль) шундай деган эди: **“...жуда оғир аҳволга тушиб, нақд очарчилик остонасида турибмиз... Халқимизни, иқтисодиёти-мизни таъминлаш масаласида жуда катта хавф туғилди...”**

Бу гаплар ортида катта муаммо, ташвиш, вазифа ётарди.

Ўша кездеги статистика маълумотида кўра, аҳолиси йигирма бир миллион нафар катта бир халқни боқиш осон иш эмасди, албатта. Хусусан, валюта топиш — муаммолар муаммоси эди. Юртбошимиз ўша сессияда қилган маърузасида образли қилиб, **“дунёга келган чақалоқ аввал эмаклаб, кейин тетапоя бўлади. Вазият шундай келдики, мустақил Ўзбекистон туғилган куніёқ оёққа туришга, ўзи юришга мажбур бўлди”** дегани ҳам ёдимда.

Ўша даврдаги аҳволни тўлароқ кўз ўнгимга келтириш ва яна бир бор ҳис этиш учун газета тахламларини варақладим. Кўп-кўп воқеа-ҳодисалар хотирамда тикланди. Ўша сессияда Ислон Каримовнинг халқ ноибларига қараб айтган мана бу сўзларини ўқийман: **“Хорижий дунё бозори билан, дунё банклари билан, тижоратчи фирмалари**

билан алоқа боғладик. Бу жуда нозик масала. Қайси давлат бизга қанча ва қандай шарт билан сармоя ва қарз беради? Қарз берган давлатларнинг сиёсий шартлари бўлмайдими? Бировдан қарз олиб, кейин унинг илмоғига тушиб қолмаймизми? Улар бизга тазйиқ ўтказмайдими? Олган қарз — кредитларимиз бўйнимизда оғир юк бўлиб кетмай-дими?

...Қарз олиш осон, бу ҳаммамизга маълум. Лекин уни бир кун келиб тўлаш ҳам керак. Биз фақатгина бугунги кунни эмас, балки эртаминни, келажак авлодларни ҳам ўйлашимиз керак. Бугун биз хато қилиб қўйсак, фарзандларимиз келажакда қоқилиб қолишини ҳисобга олмасак, бу — катта гуноҳ бўлади... Биз айрим давлатларга ўхшаб садақага қўл чўзиб турганимиз йўқ...”

Одамда — ҳам мулоҳаза, ҳам ғурур уйғотадиган сўзлар бу! Чиндан ҳам ўшанда иқтисодий танглик исканжасида эдик. Бундай тангликда низо чиқариш ҳам жуда осон эди. Бўлдиём. Фарғона, Бўка, Паркент... Гугурт чақилса бас, ҳўлу қуруқ барабар ёниб кетиши мумкин бўлган давр эди. Биласиз, жойларда фуқаролар тўқнашуви содир бўлиб, одамлар нобуд бўлди, қон тўкилди. Халқ хўжалиги юз миллиардлаб сўм зарар кўрди, мол-ҳол қаровсиз қолди, далаларга экин экилмади, дўл, сел, зилзила... Дўконларда пештахталар бўш... Халқнинг тинкаси қуриётувди...

Устига-устак, бирданига ўзини “мухолифат” деб эълон қилган шухратпарастлар, сохта демократлар ўшанда иқтисодий қийинчилик, ишсизлик оқибатида одамларда аланга олиб бораётган норозилик кайфиятларидан фойдаланишга, тўстўполонни бошлаб беришга ҳаракат қилишарди.

Яна бир нарсага эътибор қилинг, ўша кунлари Бишкекда бир килограмм ун 17 рублга, бир буханка нон 9-10 рублга чиққанди. Бизда эса ўшандаям ун, нон барибир нисбатан арзон эди. Чунки биз, ўша офир кунларданоқ одамларга, хўжаликларга иқтисодий эркинлик бериш тўғрисида ўйладик. Ҳали шўро ҳукумати давридаёқ собиқ марказдан сўрамасдан қишлоқ одамларига томорқа учун ер берила бошланганди. Бу — чинакам жасоратли қадам эди. Натижада, одамларнинг — ҳар бир индивиднинг давлатга қарамлиги тугатилиб, ер олган киши даромад ола бошлади, ўзини хўжайин деб, эркин деб, мустақил деб ҳис қила бошлади.

Кейин-кейин иқтисодий усуллар — харид нархларини ошириш йўли билан одамларни рағбатлантириш, “пахта якка ҳокимлиги”дан қутулиб, бўшаган майдонларга кўпроқ галла, дон экиш сиёсатини амалга оширишга киришдик. Ўша даврда четдан келтирилган бир тонна галла йўл харажатлари билан бирга 190 АҚШ долларига тушаётувди! Мамлакатда дон мустақил-

лигига эришиш шиори ўртага ташланди. “Республика бўйича 40 центнердан галла олиш, бу — кўлимиздан келадиган вазифа,— деган ғоя билан чиқди Президентимиз.— Ахир, қачонгача олтинимиз, пахтамиз эвазига четдан галла олиб келамиз. Токи, галла мустақиллигига эришмас эканмиз, иқтисодий мустақиллик ҳақида гапириш ортиқча”.

1994 йилда 2,7 миллион тонна ёки 1991 йилга қараганда 44 фоиз кўп дон етиштирилди. 1995 йилда барча турдаги хўжаликларда 4,4 миллион тоннадан ортиқ дон, шу жумладан 3,5 миллион тоннадан ортиқ бошоқли дон етиштириш мўлжалланди. Бунга эришдик ҳам. Ўша йили пахта ва ем-хашак экинларидан бўшатиб олинган ерлардан фойдаланиш ҳисобига дон сепиладиган майдонлар ҳажми 1 миллион 472 минг гектарга етказилди. Бунинг 972 минг гектари суғориладиган майдонлар эди...

Тўғри, кейинги йилларда табиий қийинчиликлар бўлди. Қурғоқчилик — ерни ҳам қийнади, элни ҳам. Ҳосилдорлик пасайиб кетди, бир қадар кўзланган мақсадларга эришилмади, қолаверса, техника воситалари ва минерал ўғитлар етишмаган пайтлар бўлди. Лекин, сабрли, қаноатли халқмиз. Ҳаммасига чидадик. Ҳар қандай ҳолатда ҳам умид билан тер тўкавердик.

Биргина Мустақилликнинг 11 йиллигига қизғин ҳозирлик кўрилаётган кезларни эсланг: 10 июлгача давлат эҳтиёжлари учун 2 миллион 400 минг тоннадан ортиқ ғалла харид қилинди. Шундан сўнг, деҳқонларимиз 4 миллион 300 минг тонналик маррани кўзлашди. Пировардида, ўрим-йиғим охирига бориб, аҳоли томорқаларида етиштирилган ғаллани ҳам қўшиб ҳисоблаганда 5 миллион тонна атрофида дон йиғиштириб олинди.

“Республикамиз деҳқонлари учун бу йил чи-накам “ғалла йили” бўлди, — деб ёзишди ўшанда Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги Матбуот хизмати хабарномасида. — Муваффақиятлар замирида, аввало, она ерга меҳрини берган ғаллакорларимизнинг жасоратли меҳнати, иқтисодий ислоҳотларни чуқур англаш, соҳада замонавий илғор технологияларни жорий этиш, селекция ва уруғчилик ишларини тўғри йўлга қўйиш, турли тупроқ шароитига мос ғалла навларини оқилона жойлаштириш каби машаққатли саъй-ҳаракатлар мужассам.

Мустақиллик йилларида пахтачилик билан бир қаторда қишлоқ хўжалигининг барча соҳаларига бирдек эътибор қаратилди. Дастлабки йилларда 770,2 минг гектар ерга бошоқли дон экинлари

экилиб, ўртача ҳосилдорлик 15 центнер атрофида — 1 миллион тонна дон етиштирилган бўлса, бу кўрсаткич йил сайин юксалиб борди. 1996 йилги мавсумда республика тарихида илк бор 1 миллион 200 минг гектар суғориладиган майдонга бошоқли дон экинлари экилди ва гектар бошига ўртача ҳосилдорлик 22,6 центнерга етди. Олиб борилган илмий изланишлар, илғор хўжаликлар ва деҳқонларнинг амалий тажрибалари республикада суғориладиган майдонларда ҳосилдорликни 40—45 центнерга етказиш имкониятлари мавжудлигини кўрсатди.

Тармоқда қўлга киритилган ютуқларни ҳар бир вилоят мисолида кўриш мумкин. Бухоро ва Самарқанд вилоятлари деҳқонлари уйган хирмон, айниқса, баракали бўлди. Бухоролик ғаллакорлар давлат қабул пунктларига ҳозиргача 140 минг тоннадан ортиқ дон топширдилар. Мавсум давомида далаларда 98 та “Кейс” ва бошқа комбайнлар юқори унум билан ишлатилди. Ромитон, Шофиркон, Бухоро туманларида ҳосилдорлик гектар бошига 47—51 центнерни ташкил этди.

Самарқанд вилоятининг Каттақўрғон, Жомбой, Иштихон туманларида ҳар гектар майдондан 51—52 центнердан хирмон кўтарилди ва вилоятнинг ялпи хирмон салмоғи 232 минг тонна-

га етказилди. Вилоятда суғориладиган майдонлардан 50 центнердан юқори, лалми ерлардан эса 10 центнердан зиёд дон йиғиштириб олинди. Бу каби мисолларни мамлакатимизнинг барча вилоятлари ва туманларидан ҳам кўплаб келтириш мумкин.

Шу кунларда ғаллакорлар ялпи хирмон салмоғини 4 миллион 300 минг тоннадан ошириш учун астойдил ҳаракат қилмоқдалар...”

Тасаввуримда, ҳозир мамлакатимизнинг олис-олис қишлоқлари ҳовлиларида гуруллаб ёнаётган оловлар, бозиллаган чўғда қизиган тандирлар, уларнинг деворларига қўлларига рапида кийиб олиб, нон ёпаётган уй бекалари, қип-қизариб пишган баркашдек-баркашдек нонларнинг узиб олинаётгани — ҳамма-ҳаммаси жонланаяпти. Оналаримиз, опа-сингилларимиз ва янгаларимизнинг гўдакларини суюнтириш учун ёпган тешик кулчалари ҳам кўз олдимга келаяпти.

Кўпчилигингиз “Тошкент — нон шаҳри” деган (Александр Неверов қаламига мансуб) китобни ўқиган бўлсангиз керак. Китобда ёзувчи шўро инқилобидан кейин — 20-йиллар очарчилигини Волга бўйилик бир деҳқон оиласи мисолида ўта даҳшатли тасвирлайди: “Бобоси ўлди, бувиси ўлди, кейин отаси ўлди... Онаси очликдан касалга чалинди... Эртаю кеч йиғлайди, оч-

ликнинг эса сира-сира раҳми келмайди. Шу кунларда ўлди-ўлди кўпайиб кетган. Гоҳ куни битта, гоҳ куни иккита ўлик қабристонга олиб бориларди. Михаил амаки ҳам, Марина хола ҳам вафот этди. Ҳар хонадонда ўлик кўмиш учун тайёргарлик боради. От ва сигирларни еб бўлишгач, навбат ит ва мушукларга келди...”

...Мана, худди шу ерда боя биз эслаган эпизодда айтилган: “ғалласи бор уйнинг — алласи ҳам бор” деган гапнинг мағзини чаққандек бўласиз. Демак, нон бор уйда — очлик йўқ, йиғи йўқ. Гўдакларнинг қорни тўқ, бешикларида гинч ухлашяпти, уларга алла айтилаяпти...

Доно халқимиз ҳар доим бирор нарсага ихлос билан таъриф берса; “нондек азиз”, “нондек мўътабар”, “нондек муқаддас” дея “НОН” сўзини албатта қўшиб айтади... Мурғак гўдакнинг ҳам тилига келган илк сўзларидан бири — “нанна” — нон бўлади.

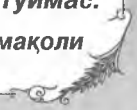
Баъзида чойхоналарда, ошхоналарда одамлар овқатланиб бўлиб, ортиб қолган нон бурдаларини у ерда қолдирмай, ўзи билан бирга олиб кетаётганини кўрсангиз, тўғриси, суюниб кетасиз. Чунки, ўша одам ҳеч қачон “нонга пулим кетган” деган ваз билан эмас, мутлақо бундай эмас, аксинча, нонни дунёнинг энг азиз ва буюк мўъжизаси деб билгани, улуғлагани, увол қил-

маслик кераклигини тушунгани учун ҳам шундай қилади. Тўғри қилади! Ноннинг ушоғи ҳам нон, ахир! Шу маънода, доннинг донаси ҳам дон дегинг келади, беихтиёр.

Мамлакатимиз Гербига қаранг: галла бошоғи тасвири туширилган. Бу ҳам ўзбек халқининг, ўзбекистонликларнинг галлага, донга, нонга алоҳида ҳурмат, муҳаббат, эътиқод билан қараши ифодаси эмас-ми?.

*Ер тўймагунча,
эл тўймас.
Ўзбек халқ мақоли*

Одамлар коинотга чиқди, дарёларни жиловлади, компьютерларни ўйлаб топди, роботлар яратди, ер қаъридан маъданлар олди, денгизлару океанларни забт этди... Галла эса галлалигича қолди. У — инсониятнинг энг биринчи ҳаёт манбаи ва иқтисодиётнинг асосий негизи бўлиб қолаверади.

Кўҳна тарих қаърига чуқурроқ кириб, Туркистон, Сибирь ўлкалари халқларининг ўтмиш кунларига бир нигоҳ ташланг. “Турксиб йўллари” да ҳаёлан кезинг-у сўзни мозийдан бошлаган академик шоиримиз Ғафур Ғулумга беринг:

Беш миллион,
Ўн миллион,
Юз миллион нафар,

Куллар ва туллар,
Гарданда чўяндан қуйилган
занжир,
Ерларда ҳашорат каби
очликдан,
зорликдан гезариб лаби,
Ожиз,
маҳкум,
хор ва бетадбир;
— Нон, — дея
— Нон, — дея
Суруниб кечмишдир...

... Неча-неча миллион киши шаҳид кетган Иккинчи жаҳон уруши йилларини олинг... Очлик ва хорлик азобини қамалда қолган Санкт-петербургликлардан сўранг... Ёки истеъдодли бир ҳамкасбимизнинг нон шаънига ёзган мадҳиясидаги мана бу сатрларни энтикиб-энтикиб ўқинг:

“Нон ҳиди... Таърифларга муҳтож эмас. Кимки унинг қудратига ишонмас экан, бир бурда нон учун азиз умри остоналарда кечган, истибдод азобларини чеккан боболарнинг мозий кунларига назар солсин. Кимки мозий ҳақиқатига шубҳа билан қараса, “туғилган-у, лекин ризқи туғилмаган” жамиятда дунёга келган инсонлар ҳаётига қўз ташласин. Бир бурда нон ва ёлғиз қорни учун қўзини сотган хорижлик қизнинг

қисматини ўйласин. Дунёнинг нечоғли аҳолиси ҳозиргача тўйиб овқат емаслигини тасаввур қилсин. Бу қисмат нимадан, нондан эмасми...”

Баъзан бозорларда, дўконларда қулоғимизга айрим кишиларнинг “нон қиммат бўлиб кетди” — деган ношукурлиги ҳам чалиниб қолади. Шундай кезларда: “йўқ, оғайни, нон қиммат эмас, унга қўйилган нарх асло унинг нархи — баҳоси эмас, балки, унинг донини экишдан тортиб, то нон ҳолига келгунича (парвариши, ўриб олинishi, янчилиши, тегирмонда тортилиши, савдога чиқарилиши, хамир қилиб қорилиши, тандирга ёпилиши ва ҳоказо жараёнларга) кетган меҳнатнинг нархи... Ноннинг эса нархи ҳам, баҳоси ҳам йўқ. У хусусан бизнинг мустақил ўлкамизда энг арзон ва энг қадрли неъмат. У — қисмат, у — тақдир, у — ҳаёт!” дегинг келади.

Шу боиски, уни биз нархи важдан эмас, аксинча, башарият тириклигининг энг азиз ва буюк мўъжизаси бўлгани учун улуғлаймиз, қадрлаймиз. У шундай улуғ неъматки, балки шунинг учундир, инсон туғилиб, то кўз юмгунга қадар ёлғиз нонгина кўнгилга урмайди. Балки шунинг учундир, у озиқ-овқат аталмиш барча нон-неъматларнинг тожи, мезони бўлиб қолаверади...

Шуларнинг ҳаммасини ўйласам, Мустақилликнинг қадрини чуқурроқ тушуниб олавергандек, Мустақиллик берган энг олий неъматлар-

дан бири — Ғалла мустақиллиги ва бу мустақилликнинг ижодкори, Юртбошимизнинг бундан ўн бир йил муқаддам ғалла мустақиллиги гоёси ҳақида куйиниб айтган гаплари мазмун-моҳиятини янада теранроқ англагандек бўлавераман:

“Аввал, одамларнинг қорнини тўқ, устини бут қилайлик. “Аввал иқтисод, кейин сиёсат” деганларидек, оч одам мусиқани ҳам қорни билан эшитади. Қулоғига гап кирмайди...”

Нурота тизма тоғларининг узоқ қишлоқларидан бири — Оҳчобда Бообой ота Чилғашев деган киши бўларди. Раҳматлини ҳамма ҳурмат қиларди. Бутун умри қаттиқчиликда ўтган, Иккинчи жаҳон уруши жанглирида қон тўккан, бир неча бор ярадор бўлган марҳумнинг бир ҳикояси ёдимда қолган: “Уруш йиллари биз фақат икки нарсани ўйлардик: Тирик қолиш насиб этармикин? Уйга қайтиб, бола-чақаларимиз билан биргаликда тўйиб-тўйиб нон ермиканмиз...”

...Қаранг-а, ота орзу қилган кунлар ҳам келди. Истиқлолда ўтган кейинги ўн икки йилдирки, биз ўша орзули кунлар шоҳидимиз, соҳибимиз! Мамлакатимиз Ғалла мустақиллигига эришди! Хирмонларимизга ғалла уюлиб, омборларимиз донга тўлди, тандирларимизда пешма-пеш нон ёпилиб, дастурхонларимиз уззу-кун тўкин ва сочин...

...Яна кўз олдимда ҳар бир ўзбек хонадонининг қазноқлари тўла дон гавдаланаяпти... Бешиқлар устида аллалар айтилаяпти... Тўйларда яллалар янграяпти.

Ғалла мустақиллигинг бор бўлсин, Юртим!

*Номоз САЪДУЛЛАЕВ,
Ўзбекистонда хизмат
кўрсатган журналист.*

ҲАЁТ ҚЎШИҒИ

Сифмас соҳилига
суман Саратон,
Ердан кўкка қадар буюк бир дала.
Бахмал амлокидан
дон териб, ҳар тонг
Осмон тандирига нон ёпар Фалак.

Она Ўзбекистон
маъволарида
Олтиндек товланар буғдой хирмони.
Бошоқ парвоз этар
куш тумшуғида,
Тинмас чумолилар юкли карвони.

Ҳар ёнда тўкинлик,
кушойиш, кенглик,
Тангри аямади оби раҳматин.
Мулку дафинага
эр-эгаменлик
Уйғотди деҳқоннинг рушду рағбатин.

Замона ҳикмати,
фикр гавҳари:

“Асл эгасига мулк ила ер бер.
Ўзи тўқу обод
бўлгани сари
Юртини ҳам обод айлагай фермер”.

Кечаги гапларни
мижғиса нодон,
Силки этагингни, гапни чўртта кес.
Ўзбек деҳқонининг
измида, не тонг,
Тулпор каби кишнар замонавий “Кейс”.

О, бу қадим тупроқ.
Бағрида яшар
Фарҳод тешасининг ярқироқ изи.
Асрлар қаърига
туташиб кетар
Қайроқи бугдойнинг попуқ илдизи.

...Сифмас соҳилига
суман Саратон,
Ердан кўкка қадар буюк бир хаёл.
Тандирга камондай
эгилиб, ҳар тонг
Кўёшдек қирмизи нон узар Аёл!

Саъдулла ҲАКИМ

МУНДАРИЖА

Ўзбекистон ғаллакорларига	3
Кириш	6
Президент И. Каримовнинг Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил биринчи ярим йиллиги якунларига бағишланган мажлисдаги маърузасидан	9
<i>А. Орипов.</i> Ўзбек нони	11
<i>Р. Ҳусанов.</i> Машаққатлар ортидаги қувонч	12
Сурхондарё вилояти ғаллакорларига	29
<i>Ў. Раҳмат.</i> Мустақиллик бугдойпоялари	31
Далил ва рақамлар	55
<i>Э. Воҳидов.</i> Нон иси	57
<i>Қ. Асқаров.</i> “Деҳқонки дона сочар...”	59
Хоразм вилояти ғаллакорларига	74
<i>М. Акрамов.</i> “Илгор технологияларга суянамиз”	76
<i>Ғ. Шермуҳаммад.</i> Қашқадарёнинг қирмизи хирмони	86
Андижон вилояти сайловчилари вакиллари билан учрашувда сўзланган нутқдан 1999 йил 17 декабрь .	104
<i>О. Номозов.</i> Маъруфжон фермер	105
<i>Н. Саъдуллаев.</i> “Тандир тўлиб ёпилди нон...”	116
<i>С. Ҳаким.</i> Ҳаёт қўшиғи	132

Масъул муҳаррир:

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Тўплаб нашрга тайёрловчи:

Ўткир РАҲМАТ

Ижодий гуруҳ:

Рустам ШОҒУЛОМОВ,
Саъдулла ҲАКИМ, Расулмат ҲУСАНОВ,
Шомуҳиддин МАНСУРОВ

МУСТАҚИЛ ЮРТ ҒАЛЛАСИ

Нашриёт муҳаррири *Т. Назаров*
Рассом *О. Соибназаров*
Бадий муҳаррир *Ҳ. Меҳмонов*
Техник муҳаррир *У. Ким*
Компьютерда терувчи *Ш. Норхожиева*
Компьютерда саҳифаловчи *Л. Абкеримова*
Сурат муаллифлари: *Ф. Қурбонбоев, Р. Шарипов,*
Р. Шагаев, А. Мамадаминов

Босишга рухсат этилди 9.09.2003 й. Бичими 60x90^{1/16}.
Таймс гарнитурда офсет усулида босилди.
Шартли босма табоғи 8,5+1,5 (вкл.). Нашр табоғи 5,66.
Адади 30000. Буюртма № К-147. Баҳоси шартнома асосида.
Нашр № 125—2003.

«Ўзбекистон» нашриёти.
700129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
Тошкент матбаа комбинатида босилди.
700129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

"ЎЗБЕКИСТОН"